

OSMANLI KÜLTÜR MİRASIMIZ

MUHTASAR İSLÂM TARİHİ

İBRAHİM HAKKI

MEHMED AZMİ

SADELEŞTİREN
ŞABAN ÖZ

MUHTASAR İSLÂM TARİHİ

İbrahim Hakkı

Mehmet Azmi

Sadeleştiren

Şaban Öz

Proje	:	Osmanlı Kültür Mirasımız
Proje Genel Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
Proje Editörü	:	Asım Sarıkaya
Kitap Adı	:	Muhtasar İslâm Tarihi
Müellif	:	İbrahim Hakkı - Mehmet Azmi
Sadeleştiren	:	Prof. Dr. şaban z
Baskı	:	2. Baskı
ISBN	:	978-605-74658-4-9
SAMER Yayınları	:	67
Proje Kitaplığı	:	14
Dizgi & Kapak	:	SAMER

KS Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KS Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2021

İÇİNDEKİLER

Sadeleştirenin Önsözü	6
-----------------------------	---

Muhtasar İslâm Tarihi

Önsöz	8
-------------	---

– Birinci Bölüm –

İlk İslâm Devletleri Tarihi

A. İslâm'ın Ortaya Çıkışı	10
B. Râşid Halifeler Dönemi	17
C. Emevîler Devri	22

– İkinci Bölüm –

Abbâsîler'den Osmanlılara Kadar Kurulan Devletler

A. Abbâsîler	33
B. Tavâif-İ Mulûk (Melikler Dönemi)	44
C. Endülüs Tarihi	55
D. İslâm Medeniyeti	66

– Üçüncü Bölüm –

Osmanlı Tarihi

A. Osmanlı Devletinin Ortaya Çıkmasından Ankara Savaşına Kadar (626-804/626-804/ 1299-1402).....	71
B. Ankara Savaşından İstanbul'un Fethine Kadar (804-857/804-857/1402-1453).....	81
C. İstanbul'un Fethinden Sokullu'nun Vefatına Kadar (857-987/1453-1579)	87
D. Sokullunun Vefatından Sultan III. Selim Zamanına Kadar (987-1203/1579-1789)	98
E. III. Selim'in İktidarından Zamanımıza Kadar (1203-1277/1789-1860)	112
SONUÇ	120

SADELEŞTİRENİN ÖNSÖZÜ

Bir asırdan fazla bir ömre sahip olan bu eserin en önemli özelliği Osmanlı Eğitim sisteminde ders kitabı kavramı hakkında bilgi veriyor olmasıdır. Yazarlar, günümüz ders kitaplarındaki mevcut yoğun bilgi aktarımı yerine, lüzumu kadarını vermişler, ayrıntılara neredeyse hiç girmemişlerdir. Eserde yer alan bir takım ifadeler, her ne kadar tarihçilik mesleği açısından tenkit edilebilirse de, en nihayetinde ders kitabı olması, öğrencilere Osmanlılık şuurunu, padişah sevgisi aşılama gayreti amaçlarına matuf olduğu için bu durumun doğal karşılanması gerektiği kanaatindeyiz.

Sadeleştirme ile beraber kitap üzerindeki şahsî tasarruflarımız ise şunlardır:

- 1-Kitabın 1313/1895 tarihli beşinci baskısı esas alınmıştır,
- 2-Kitabın içeriğine ve sıralamasına dokunulmamakla beraber, bölüm ve başlıklar yeniden düzenlemiştir,
- 3-Gerekli yerlerde dipnotlarla açıklamalar eklenmiştir,
- 4-Konu sonlarında yer alan sorular kaldırılmıştır,
- 5-Hicrî tarihlerin miladi karşılıkları tespit edilmiştir,
- 6-Verilen bazı yanlış tarih, şehir ve şahıs isimleri tashih edilmiştir,
- 7-Yazarların bazı ifadeleri (hiçbir işe yaramayan bu haşarâttan bıkmış olduğundan..., Osmanlı donanmasını kancıklıkla yakması üzerine) kitaba hakim olan üslubun anlaşılması için olduğu gibi bırakılmıştır,
- 8-Kronoloji genişletilerek ayrı başlıkları halinde sunulmuştur.

Şaban Öz
Kahramanmaraş – 2021

MUHTASAR İSLÂM TARİHİ

İbrahim Hakkı

Mehmet Azmi

ÖNSÖZ

Muhtasar İslâm Tarihi ismiyle hazırladığımız eserimiz, beklediğimizin üstünde rağbet görerek Mülkiye okullarında eğitim amacıyla Mearifi Umumiye Nazırlığı tarafından uygun görülmüş, takdirini kazanmıştı. Aynı şekilde Meclis-i Meârif-i Askeriye kararı ile de bütün Askerî Okullarda kabul edildiği gibi Şeyhulislamlık makamınca da uygun görülmüştür.

Okul müfredatına daha uygun gelmesi için kitap üç bölüme ayrılarak giriş ve Abbâsî Hilâfetine kadar olan hâdiseler birinci bölüme, Abbâsî Hilâfetinden Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışına kadar ki hâdiseler, ikinci bölüme ve Osmanlı Tarihi de üçüncü bölüme dahil edildi.

İlme ve marifete verdiği önem dolayısıyla Padişahımıza uzun ömür ve Hz. Hilâfetinin ikbali konusunda üzerimize farz olan duamızı ederken, bu basit eserimizi Rüşdiye okullarında eğitim amacıyla kabul eden, Mearif-i Umumiye ve Askerî Okullar nazırlıklarına da şükranlarımızı sunarız.

İbrahim Hakkı - Mehmet Azmi

– BİRİNCİ BÖLÜM –
İLK İSLÂM DEVLETLERİ TARİHİ

A. İSLÂM'IN ORTAYA ÇIKIŞI

1. Arabistan ve Araplar

Arabistan:

Arabistan, Asya'nın güney batısında bulunan bir yarımadadır. Kuzeyinde Suriye ve Irak, batısında Kızıl Deniz yani Şâb Denizi, güneyinde Hint Okyanusu ve Umman Denizi, doğusunda Basra Körfezi bulunur.

Bu bölgede eski zamanlardan beri Arap kabileleri yaşamaktaydı. Araplar, İslâm'ın ortaya çıkmasından önce, Mısır ve Irak taraflarına doğru da yayılmışlardı.

Arapların çoğu bedevî, yani; çadırlarda ve göçebe halinde yaşıyorlarsa da, içlerinde medenî (şehirli) olanlar da bulunmaktaydı. Mesela Arabistan'ın güney batısında, yani şimdiki Yemen bölgesinde, Benî Himyer Devleti vardı. Bu devletin hükümdarlarından olan Belkıs isimli kraliçe Hz. Süleyman'a ittiba ederek onun eşi olmuştu.

Arabistan'ın orta batısında yani Hicaz bölgesinde bulunan Mekke ve Medine (eski ismi ile Yesrib) şehirleri ise, önceleri de bilinmekteydiler.

Araplar aynı ırktan geliyorlardı ve tamamının dili hemen hemen aynıydı. Ne var ki, aralarında siyasî birlik olmadığından, büyük bir devlet kurabilmiş değillerdi. Arapları dış saldırılardan koruyan en önemli şey; topraklarına girmekteki güçlüktü. Arabistan çöllük bir arazi olduğu için, orduyu oraya taşımak kolay değildi. Bu yüzdendir ki, meşhur fatihlerin hiçbiri Arabistan'ı almaya teşebbüs etmedi. Ayrıca Arabistan zengin bir bölge olmadığı için de, kimsenin ilgisini çekmiyordu. Ancak, Yemen bölgesi imar edilmiş ve zengin olduğu için, Habeşliler burayı ele geçirmeye teşebbüs etmişlerdi. Hatta Necâşi, yani Habeş hükümdarı tarafından Yemen'e vali olarak atanmış olan Ebrehe, Ka'be'yi yıkmak için orduyla Mekke'ye kadar gelmiş, ancak Kur'ân-ı Kerim'de de açıklandığı üzere, Allah'ın gazabıyla helak olmuştu. Bu hâdise gerçekleştiği zaman Kureyşlilerin reisi Hz. Peygamber Efendimiz'in dedesi Abdulmuttalib'ti.

Habeşlilerden sonra Yemen'i İran'da bulunan Sasanîler ele geçirdi. İranlılar bunun yanı sıra Basra körfezindeki birkaç yeri daha aldılar.

Doğu Roma İmparatorluğu da yukarıdan, yani kuzeyden saldırıya geçmişti.

Dünyanın cehalet ve karanlık içinde bulunduğu böyle bir zamanda Resulullah (sas) Efendimiz İslâmiyet'i tebliğ etmekle görevlendirildi. Daha sonra bir çok yer Müslümanların eline geçmiş, bilginin ışığı her tarafa yayılmaya başlamıştır.

Hız. İbrahim (as)'ın küçük oğlu Hız. İshâk (as)'tan Benî İsrâil kavmi dünyaya geldiği gibi büyük oğlu Hız. İsmail (as)'dan da Kureyş kabilesi ortaya çıkmıştır. Bu yüzdendir ki, Kureyş kabilesi asil bir kana sahip olduğundan, diğer Arap kabilelerinden üstün kabul edilirdi. Öyle ki, lehçeleri bile diğerlerinden daha iyiydi. Ka'be Hız. İbrahim ile Hız. İsmail (as) tarafından Allah'ın emri ile yapılmıştı.

Cehalet zamanında bile Arablar Beytullah'a saygı gösterirler, tazim ederler ve ziyarete giderlerdi. Dolayısıyla, Kureyşlilerin saygınlığı daha fazlaydı. Hz. Resulullah'ın doğumu esnasında Kureyşlilerin reisi yukarıda da geçtiği üzere; Resulullah'ın dedesi Abdulmuttalib'ti ve bu aileye Hâşimîler deniyordu.

2. Hz. Muhammed (sas)'in Doğumu ve Nübüvveti

Peygamberimiz Muhammed Mustafa (sas) Efendimiz, Kureyş kabilesinin reisi Abdulmuttalib'in torunu olup, milâdın 570 yılında, Rebiulevvel'in on ikinci Pazartesi gecesi doğmuştur. Babasının ismi Abdullah, annesinin ismi Âmine'dir. Bir rivayete göre, babası doğumundan önce, diğer rivâyete göre ise; doğumundan iki ay sonra vefat etmişti. Dönemin gelenekleri gereği, Resulullah çölde Hâlîme isminde bir süt anneye verildi. Hz. Peygamber'de ortaya çıkan olağanüstü halleri görerek korkan Halime, daha süresi dolmadan Resulullah'ı annesine geri getirdi.

Hz. Peygamber altı yaşında iken annesi vefat ettiği için, dedesi Abdulmuttalib'in, sekiz yaşlarında iken Abdulmuttalib'in de vefat etmesiyle, Kureyş'e reis olan amcası, aynı zamanda Hz. Ali'nin de babası olan Ebû Tâlib'in gözetiminde yetiştirdi.

On üç yaşlarında iken Ebû Tâlib'le birlikte Şam'a doğru giderken Busra denilen yerde bulunan Bahîrâ ismindeki bir rahip, ahir zaman peygamberinde olacağı söylenen bazı işaretleri Resulullah'ta görmüş, Ebû Tâlib'i müjdeleyerek Yahudilerin ona kötülük yapmaması için geri göndermişti.¹

Resulullah daha genç yaşında iken doğruluğu ile meşhur olmuştu ve el-Emîn (güvenilir) lakabını almıştı. Ona karşı herkesin olağanüstü sevgisi vardı. Haceru'l-Esved'in yerine konması hususunda kabileler "*Ben koyacağım*" diyerek birbirleriyle kavga etmeğe kalkıştıklarında, Efendimiz'i hakem seç-

---

¹ Söz konusu rivâyetin sıhhati için bkz. Öz, Şaban, *Hz. Peygamber'in Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999, 53-65

mişler, Efendimiz de kimsenin hatırı kalmasın diye, taşı bir bez içerisine yerleştirerek her kabileden seçilen birer kişiye bezin bir ucundan tutturmuş, taşı yukarı kaldırtarak kendi mübarek eliyle yerine koymuştur.

Resulullah doğrulukla meşhur olmasından dolayı, Kureyş'in asillerinden zengin ve kimsesiz bir kadın olan Hatice bnt. Huveylid, mallarını ona emanet ederek kölesi Meysere ile beraber ticaret için Şam'a gönderdi. Daha sonra Hz. Hatice güvenilirlik, akıl, üstün ahlak ve doğruluğuna hayran olduğu Efendimizle evlenmiştir. O zaman Resulullah yirmi beş ve Hz. Hatice kırk yaşındaydı.

Hz. Peygamber (sas) Efendimiz, Hira Dağı'nda iken vahiy nâzil olmuş, kendisine Nübüvvet gelmiştir. Hz. Cebrâil, ona "*Yaratan Rabbi'nin adıyla oku...*"² ayetiyle risâletini müjdeledi ve insanları İslâm dinine çağırması için görevlendirildiğini bildirdi. İlk önce Hz. Hatice, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ali, daha sonraları da Hz. Osman, Hz. Hamza ve Hz. Ömer (ra) gibi ileri gelenler İslâmiyet'i kabul ettiler.

O zamana kadar Mekkeliler diğer Araplar gibi putperestti. Ka'be'ye koydukları yüzlerce putlara tapıyorlar, Hak dini anlayamadıklarından Müslümanların abdest almaları ve namaz kılmaları ile eğleniyorlardı. Bununla beraber önceleri sessiz kalmışlardı. Ancak daha sonra Müslümanların çoğalmalarından ve kendi putlarını tazim etmediklerinden telaşa kapılarak korkmağa başladılar ve bazı Müslümanlara eziyet ettiler. Bu yüzden Müslümanların bir kısmı ehl-i kitap olan Habeşlilerin yanına gitti. Müslümanlar orada iyi karşılanmışlardır.

Bu dönemde Hz. Hatice ve Ebû Tâlib vefat etmişti. Ebû Talib'in yerine Kureyş'e reis olan Ebû Cehil ise, Efendimiz'in düşmanıydı. Onu öldürmeğe bile teşebbüs ettiğinden, Resulullah, evinde Hz. Ali (ra)'ı bırakarak Hz. Ebû

---

² 96/el-Alak, 1-2

Bekr (ra) ile birlikte Mekke'den Medine'ye hicret etti. Resulullah, evinden çıktığı zaman kendisini yakalamaya gelen müşriklerin üzerine bir avuç toprak atmış ve Allah'ın izniyle hicret etmiş, onlar ise Peygamberimizi görmemişlerdi.

Medine halkının bir çoğu, Resulullah'ın hicretinden önce Müslüman olmuştu. Medineliler gerek Resulullah (sas) Efendimiz'e ve gerek diğer hicret eden ashaba karşı saygı göstermişler, itaat etmişlerdir.

Hiz. Peygamber'in hicreti bütün Müslümanlar tarafından yılbaşı yani İslâm tarihinin başlangıcı kabul edilmiştir ki bu tarih, Nübüvvetin 13. ve miladın 622. yılına rastlar. Resulullah hicrette elli üç yaşındaydı. Medine'ye girdiğinde, devesi Ebû'l-Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî Hazretlerinin evi önüne çöktüğü için orada misafir kalmıştır.

Hicretten bir kaç sene sonra namazın Ka'be'ye doğru kılınması hakkında Allah'ın emri geldi. O zamana kadar namaz Beytu'l-Makdise doğru kılınyordu. Yine o sene içinde Ramazan'da oruç tutmak, zekat vermek farz olmuş, ezan okunmaya başlanmıştır.

3. Hiz. Peygamber (sas)'in Fetihleri

Hicretten sonra Müslümanların sayısı arttığundan, müşriklerle mücadele edilmesi farz kılındı. Müslümanların hepsi Allah'ın emrini ve Hiz. Peygamber'in uyarılarını dinliyorlardı. Müslümanların bağlı oldukları hükümlerini ihtiva eden Kur'ân-ı Kerim, aralıksız yirmi üç yılda nâzil olmuştur. Her Müslüman dinine bağlı olup, onlardaki adâlet, doğruluk, insaf ve merhamet müşriklerde yoktu. Bu yüzdendir ki, savaşmaksızın bir çok yerin halkı, kendi istekleri ile Müslümanların idaresine girmek istiyordu.

Kureyş'le ilk savaş olan Bedr muharebesini Müslümanlar, Allah'ın yardımı ile kazanmışlardır. Bu savaşta Ebû Cehil gibi Kureyş'in reisleri öldürülmüştü. Bir sonraki yıl olan Uhud Savaşı'nda ise, ashaptan birkaç kişi şehit olmuş ise de, kesin kazanan belli olmamıştır. Resulullah'ın hicretinin beşinci

yılıının Şevvâl ayında ise Mekkeli Kureyşliler bir çok Arap kabilesi ile ittifak kurarak Medine'yi kuşatmışlardı. Medine etrafına bir hendek kazılmış olduğu için, Müşrikler Medine'ye giremeyerek dağılmışlardır. Bu savaşlara gazve ismi verilmiştir. Hendek gazvesinden sonra Müslümanlar güçlenmişlerdir.

Hicretin 6./628 yılında Hz. Nebî Efendimiz (sas) umre yapmak için Mekke'ye doğru yola çıktı ve geliş amacını anlatmak için Hz. Osman'ı Mekke'ye gönderdi. Kureyşliler engel olmak istemelerine rağmen, sonunda aralarında anlaşma yapıldı.

Yapılan anlaşma gereğince Müslümanların Ka'be'yi ziyareti ertesi seneye kalacak ve iki taraf on yıl boyunca savaşmayacaktı. Bu barış döneminde Hâlid b. el-Velîd ile Amr b. el-Âs gibi ileri gelenler İslâmiyet'i kabul ettiler. Yine bu dönemde Medine'nin kuzeyinde ve Şam yolu üzerinde bulunan Yahudilerin Hayber kaleleri fethedildi. Bu fetihlerde Hz. Ali büyük yararlılık göstermiştir.

Kureyş anlaşmayı bozduğu için, anlaşmadan iki yıl sonra Hz. Peygamber, on binden fazla Müslüman ile Mekke üzerine yürüdü. Mekkelilerin reisi Ebû Süfyan Müslüman olduğundan, diğerleri de yavaş yavaş İslâmiyet'i kabul ettiler. Ka'be putlardan temizlendi. Resulullah, zamanında Müslümanlara çok eziyet eden Mekkelilere iyi davrandı. Resulullah'ın bu davranışı herkesi etkileyerek içlerinde İslâm sevgisinin doğmasına vesile oldu. Yemen, Necd, Umman gibi uzak yerler, ordu gönderilmeksizin İslâmiyet'i ve Peygamberimiz (sas)'in himayesini kabul etti.

Bu savaşlardan sonra bir iki gazve daha yapılmış ve Müslümanlar bunları da kazanmışlardır.

Hz. Peygamber din öğretimi için sahabilerini İslâmiyet'i kabul eden yerlere gönderiyordu.

Mekke'den Medine'ye hicret eden ashaba *Muhacir*, Medineli Müslümanlara ise İslâm'a yardımcı oldukları için *Ensâr* ismi verilmiştir. Muhacirlerin ileri gelenlerinden on kişi daha sağlıklarında Cennetle müjdelenmişlerdi. Aşere-i Mübeşşere denilen bu on kişi şunlardır:

1-Hz. Ebû Bekr

2-Hz. Ömer

3-Hz. Osman

4-Hz. Ali

5-Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh

6-Sa'd b. Ebî Vakkâs

7-Abdurrahman b. Avf

8-Saîd b. Zeyd

9-Zübeyr b. el-Avvâm

10-Talha b. Ubeydillah

Resulullah (sas) Efendimiz, hicretin onuncu yılının sonunda, yani altmış üç yaşında vefat etti. Bu vefat bütün Müslümanları üzüntü içerisinde bırakmıştır. Hz. Peygamber vefat etmiş ise de, Müslümanlara rehberlik edecek büyük bir eser vardı ki o da; Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân, Allah kelâmı olup, din ve dünyaya dair işlerde Müslümanları kıyamete kadar idare edecek emirleri barındırmaktadır. O dönemde Kur'ân bir çok kişinin hafızasındaydı. Sonraları ise yazıya geçirildi.

Hiz. Peygamber (sas)'in sözleri de bir araya toplanarak dinimizin temellerinden biri oldu. Sonraki alimlerimiz çalışarak ayet, hadis, icma ve kıyas-tan oluşan edille-i şeriyeyi ehl-i sünnet mezhebinin temeli kılmışlar, şeri' hukuku bu dört temel üzerine kurmuşlardır. Bu dört temelin tamamı, sağlam bir zemine dayanmaktadır. Bütün din ve dünya işleri bunlara göre uy-

gulanabilir. Müçtehitler bu konuda İslâmiyet'e çok büyük hizmet etmişlerdir. İslâm Hukukunu ayet, hadis, icma ve kıyas üzerine yerleştiren ve içtihat eden mezhep imamları, Ebû Hanîfe (İsmi Nu'man b. Sâbit), İmâm Mâlik b. Enes, İmâm Ahmed b. Hanbel ve İmâm Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi Hazretleridir.

Hanefî, Şâfi, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin dördü de hak olup, bu imamlar Hicrî II. asırda yaşamışlardır. Allah hepsinden razı olsun.

B. RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİ

1. Hz. Ebû Bekr

Resulullah'ın vefatından sonra, sahabiler toplanarak Hz. Ebû Bekr (ra)'ı halife seçtiler. Hz. Ebû Bekr (ra)'ın Resulullah'ın arkadaşı ve Resulullah'ın hastalığında imamlığa vekalet etmiş olması, halife seçilmesinde etkili olmuştur.

Necd ve Yemen taraflarında Müseylimetu'l-Kezzâb ve Esved el-Ansî isminde iki yalancı, peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmış, etraflarında birçok adam toplamışlar, bir çoğunu da dinlerinden döndürmüşlerdi. Hz. Ebû Bekr (ra) bunların üzerine birlikler göndermiş, yalancı peygamberler öldürülmüş ve yanlarındakiler de dağıtılmıştır. Dinden dönenler de yola getirilmişlerdir. Bu savaşlarda özellikle Hz. Hâlid b. el-Velîd büyük yararlılık göstermiştir.

Bu savaşlardan sonra Hâlid b. el-Velîd, İranlılarla savaşmak için Irak, yani Basra ile Bağdat arasındaki bölgeye gönderildi. Hâlid, bir çok kaleleri ele geçirdi. Hâlid'le beraber, Ebû Ubeyde Şam taraflarının fethine, Amr b. el-Âs da Filistin, yani Kudüs taraflarına gönderildi.

O dönemde Suriye yani Şam, Haleb ve Filistin bölgeleri, başkenti İstanbul (Kostantiniyye) olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun idaresindeydi. O

zamana kadar oldukça güçlü olan bu devlet, Müslüman Arapların saldırıları sonucunda ciddi anlamda zayıfladı. İmparator Herakleios (Araplarca ismi Herakl) Suriye'ye büyük bir ordu gönderdi. Bunun üzerine Hâlid b. el-Velîd, Irak'tan Şam bölgesindeki Müslümanların yardımına gönderildi ve orduya baş komutan olarak atandı.

Hâlid, Hz. Peygamber'den "*Allah'ın çekilmiş kılıcı*" unvanını kazanmış, cesur ve dirayetli biriydi. Irak'ta iken Şattu'l-Arab ve Fırat Nehirlerinin batı tarafını tamamen aldığı gibi Suriye'ye gidince de Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlı olan Benî Ğassân Araplarının topraklarını fethetmiş, yirmi-otuz bin askerlik İslâm ordusuyla Herakleios'un doksan bin kişilik ordusunu Filistin'deki Ecnâdîn denilen yerde yenmiş ve Ebû Ubeyde ile birlikte Şam'ı kuşatmıştı.

Bu sırada Hz. Ebû Bekr (ra) hummadan vefat etti. Yerine geçmesi için Ömer b. el-Hattâb'ı vasiyet ettiğinden, Hz. Ömer (ra) İslâm'ın ikinci halifesi oldu. (Hicrî 13. yıl/634)

Hz. Ebû Bekr (ra) gayet adaletli, tedbirli, değerli adamları seçmeğe muktedir, gayretli bir halifeydi. Onun zamanında Arabistan'da İslâmiyet tam manasıyla hakim oldu ve Müslümanların diğer büyük fetihlerinin temelleri atıldı. Kendisi 63 yaşında vefat etti.

2. Hz. Ömer

Hz. Ebû Bekr (ra)'ın zamanında başlayan fetihler, Hz. Ömer döneminde de devam etti. Suriye, Mısır, Trablus ve İran bölgeleri tamamen fethedildi. Ecnâdîn Savaşı'ndan sonra Hâlid b. el-Velîd Şam kuşatmasına başlamıştı. Kuşatma esnasında Hz. Ömer (ra)'ın halife olduğu ve Suriye ordusu komutanlığının Hâlid'den alınarak Ebû Ubeyde'ye verildiği haberi geldi. Hâlid b. Velid, azlinden dolayı asla güvenmemiş, Ebû Ubeyde'nin emrinde eskisi gibi hizmet etmiştir. Bu iki komutan, İmparator Herakleios'un yüz yirmi bin kişilik ordusunu Yermük Çayı kenarında yenerek Şam'ı fethettiler.

Bundan sonra yine baş komutanlık göreviyle Hâlid b. el-Velîd, Hama, Humus, Haleb, Urfa ve Mardin taraflarını alarak Diyarbakır'a kadar ulaştı. Bu fetihlerin neticesinde İmparator Herakleios Suriye'den ümidini kesti. Suriye'nin en büyük merkezi olan Antakya'nın da Müslümanlar tarafından alınması üzerine başkente geri döndü.

Amr b. el-Âs da Filistin'de her tarafı fethetmiş, Kudüs'ü kuşatmıştı. Kudüs halkı doğrudan doğruya halife'ye teslim olmayı şart koştuğu için, Hz. Ömer (ra) Medine'den Kudüs'e geldi.

Hz. Ömer (ra) Kudüs'te Hıristiyanlara çok güzel davrandı ve bir ferman yayınlarak dinlerini yaşamada serbest olduklarını, Kudüs Patriğinin eskisi gibi kilise işlerine bakacağını onayladı. Hz. Ömer'in söz konusu fermanının hükümleri bu gün dahi uygulanmaktadır.

Bir müddet sonra Suriye'de büyük bir veba ortaya çıktı. Bu hastalıkta Ebû Ubeyde ile beraber bir çok sahabe ve Suriye valisi Yezid b. Ebî Süfyân vefat etti. Hz. Ömer, Yezid'in yerine, onun küçük kardeşi Muâviye b. Ebî Süfyân'ı atadı.

Kudüs alındıktan sonra Amr b. el-Âs, Mısır'a gönderildi. Mısır da, Roma İmparatorluluğunun idaresindeydi ve kolayca ele geçirildi. Sadece İskenderiye'nin fethinde biraz güçlük çekildiyse de, sonunda orası da alındı. Bazı cahil Batılılar, İskenderiye'nin eski büyük kütüphanesini Hz. Ömer (ra)'ın yaktırdığını iddia etmişlerdir. Ancak bunun aslı yoktur. Bu kütüphane hicretten altı yüz elli sene kadar önce Roma komutanlarından Kayser'in yaptığı bir savaşta yanmıştır.

Amr b. el-Âs, Mısır'dan sonra Binğâzî taraflarını da ele geçirdi.

Hz. Ömer (ra), fetihlerde Müslümanlara merkez olması için Kûfe ve Basra şehirlerini inşa ettirdi ve İran taraflarına Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı atadı. Sa'd, Farslıları, Kadisiyye'de yedi gün süren savaş neticesinde mağlup etti. Bu savaşta Farslıların *Direfş-i Kâveyânî* dedikleri mukaddes bayrakları ele geçi-

rildi. Daha sonra İran Şahlarının oturdukları Medâyin şehri ele geçirilerek İran'ın içlerine kadar gidildi. En sonunda, dönemin Şahı olan Yezdecurd, Nihâvend Savaşı'nda yenilerek Türkistan'a kaçtığından, bütün İran bölgesi, Müslümanların eline geçti. Bu kadar fetihleri gerçekleştiren Hz. Ömer (ra) Hilâfetinin onuncu senesinde şehit edildi (23/644). Oldukça gayretli, adaletli ve doğru bir halifeydi. Kendisi çok büyük bir zattır. Ettiği hizmet neticesinde ismi kıyamete kadar zikredilecektir.

3. Hz. Osman

Üç gün kadar süren görüşmeden sonra Hz. Ömer (ra)'ın yerine Hz. Osman (ra) halife seçildi. Hz. Osman oldukça sakin ve halim biriydi. Zamanında bir çok yer fethedilmiş, refah ve huzur fazlasıyla gerçekleşmiştir. Hz. Osman, hilâfetinin son yıllarında birkaç valiyi görevinden alarak yerlerine akrabalarını veya yakınlarını atadı. Mesela Irak valisi Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın yerine dayısı Ukbe'yi, meşhur Mısır valisi Amr b. el-Âs'ı azlederek yerine süt kardeşi Abdullah b. Sa'd'ı gönderdi. Abdullah güçsüz bir adam olduğundan, Bizans bunu fırsat bilerek Mısır'a saldırdı ve İskenderiye ile çevresini ele geçirdi. Fakat Amr b. el-Âs tekrar gönderilerek oralar geri alındı.

Abdullah ile beraber Trablus ve Tunus taraflarına gönderilen ordu *Şubeytala* denilen yerde Bizansla karşılaşmış, savaşta Abdullah b. Zübeyr düşman komutanı olan Corcîz'i (Georgios) öldürmüş ve Bizans ağır bir yenilgiye uğratılmıştır.

Hz. Osman (ra), Hz. Ebû Bekr zamanında yazılan Kur'ân nüshasını çoğaltarak etrafa gönderdiğinden *Câmiu'l-Kur'ân* (Kur'ân toplayıcısı) unvanını almıştır.

Hz. Ömer'in vefat haberi üzerine İmparator Herakleios büyük ordusuyla beraber yedi gün savaşmış, sonunda tamamen dağılıp gitmiştir. Yine bu dönemde Muâviye bir donanma kurarak Kıbrıs'ı ele geçirmiştir.

Hiz. Osman, Medine'de Erîs kuyusunun kazılmasını emretmişti. Bir gün kendisi kuyunun başında dururken parmağında bulunan Hiz. Peygamber (sas)'in yüzüğünü kuyuya düşürmüş, ne kadar aransa da bulunamamıştır.

Hiz. Ömer (ra)'ın şehit olmasıyla ümitlenen düşmanlar, baş kaldırdıkları sırada daha yeni İslâm idaresine girmiş olan İranlılar da isyan çıkarmışlardı. Basra'da bulunan genç Abdullah b. Amr gibi hamiyetli savaşçılardan gayretiyle bu isyanlar bastırılmıştır. Sâsâniler Devleti'nin son hükümdarı olan Yezdecurd de bu sırada Hirev taraflarında öldü. Diğer taraftan Muâviye b. Ebî Süfyân, Doğu Roma İmparatorluğu üzerine sefere çıkarak İstanbul'un etrafına kadar başarıyla gelmiştir. Bu başarılar ile beraber servet toplayan Araplara tembellik çökmüş ve fethedilen ülke halklarının kötü ahlakları onlara geçmişti. Mısır, Kûfe ve Basra taraflarında istenmeyen bazı hâdiseler ortaya çıkması ile, Hiz. Osman (ra) hicrî 35 yılında şehit edildi.

4. Hiz. Ali ve Hiz. Hasan

Hiz. Osman'ın şehit olmasından sonra Hiz. Ali (ra) halife oldu. Hiz. Ali (ra) sahabenin ısrar ve zorlaması ile hilâfeti kabul etmişti. Bu esnada Hiz. Peygamber'in eşlerinden Hiz. Âişe ile Hiz. Talha ve Hiz. Zübeyr gibi bir çok kişi birleşerek Hiz. Osman'ın katillerinden kisas istemiyle, Hiz. Ali'ye isyan ettiler. Kûfe'ye yakın *Hureybe* denilen yerde bir savaş oldu. Bu savaşı Hiz. Ali kazandı. Hiz. Talha ve Zübeyr geri dönerken yolda şehit olmuş, Hiz. Âişe de Mekke'ye geri gönderilmiştir. Abdullah b. Zübeyr ise yaralanmıştı. Hiz. Ali yenilenlere karşı büyük bir cömertlik göstermiştir. Bu savaşa *Cemel Savaşı* denir.

Hiz. Ali (ra) valilerin bazılarını değiştirmiş ve bazılarında beyat almak üzere özel memurlar göndermişti. Ancak Şam valisi Muâviye beyat etmedi. Bunun üzerine Hiz. Ali (ra) Kûfe'den ve Muâviye Şam'dan hareket ederek ikisi Rakka'ya yakın *Siffin* denilen yerde karşılaştılar. İki tarafın da kuvvetleri eşit olduğundan savaş yüz günden fazla sürdü. Sonunda Hiz. Ali savaşı tam kazanmış iken, Muâviye'nin askerlerinin, Amr b. el-Âs'ın emriyle mız-

raklarının ucuna Kur'ân-ı Kerim'den sayfalar takması, Hz. Ali'nin ordusunda şaşkınlık yaşattı ve ordu Hz. Ali'nin sözlerini dinlememeye başladı. Bunun üzerine iki tarafta savaştan vazgeçerek davayı bitirmek için birer vekil seçtiler. Hz. Ali (ra)'ın vekili Horasan fâtihi Ebû Musâ el-Eşarî, Muâviye'nin vekili de Amr b. el-Âs'tı. Vekiller *Dûmetu'l-Cendel*'de görüşmelerde bulacaklardı. Amr b. el-Âs, Ebû Musâ el-Eşarî'yi aldattığından, müzakerelerin neticesinde Muâviye daha fazla kazanım elde etmiştir. *Dûmetu'l-Cendel* görüşmesinden sonra Hz. Ali (ra), Kûfe taraflarına, Muâviye de, Şam taraflarına çekilmiştir.

Hz. Ali (ra) Kûfe'ye döndükten sonra kendisinin sözlerini dinlemeyen ve hiçbir otoriteyi kabul etmeyen Haricîler üzerine yürüyerek *Nehrevân* denilen yerde bir çoğunu imha etti.

Hz. Ali de şehit olmuştur. Hz. Ali (kv) çok cesur bir insan olup *Esedullah* yani Allah'ın aslanı unvanını almıştı. Efendimiz'in en sevgili kızı olan Hz. Fâtıma (ra) ile evlenmiş, Resulullah'a damat olmuştu.

Hz. Ali'nin şehâdetinden sonra taraftarları, büyük oğlu ve Resulullah (sas)'in torunu Hz. Hasan (ra)'ı halife seçtiler. Ancak Hz. Hasan'ın da dünya işlerine pek arzusu olmadığından hilâfeti tamamıyla Muâviye'ye terk etti (41/661). Daha sonra Medine'ye dönerek vefatına kadar orada kaldı.

C. EMEVÎLER DEVRİ

1. Emevî Devleti'nin Kuruluşu

1.1. Muâviye

Hz. İmam Hasan'ın hilâfeti teslim etmesinden sonra herkes Muâviye'ye beyat etti. Muâviye, Ümeyye b. Abdşems soyundandı. Bu nesilden gelenlere *Benî Ümeyye* veya *Emeviyye* denir. Bunlar on dört kişi olup, hilafetlerinin toplam süresi doksan yıldan fazladır.

Muâviye, Resulullah'ın vahiy katiplerinden³ ve dört Arap dahisinden biriydi. Henüz Şam valisi iken cömertliği, bir çok yeri ele geçirmesi, herkese iyi davranması ve ülkeyi düzgün idare etmesi nedeniyle şöhret kazanmıştı.

Zamanında İstanbul kuşatıldı. Bu orduda Ebû Eyyûb Hâlid el-Ensârî Hazretleri ile Muâviye'nin oğlu Yezîd de vardı. Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî işte bu kuşatma esnasında vefat etmiştir. Bizans, gemileri yakan bir cins ateşe sahip olduğundan[Rum Ateşi] Araplar İstanbul'u fethedemeyerek geri döndüler.

Muâviye zamanında Hz. Osman'ın oğlu Sa'd, Türkistan'ı ele geçirmeye başlamış, Ukbe b. Nâfi' de Tunus'a kadar ilerlemişti.

Muâviye, yerine oğlunu geçirmek istiyordu. Bu yüzden oğlu Yezîd'i veliaht ilan ederek her tarafa ona beyat edilmesi için emirler gönderdi. Medine'de bulunan Hz. Ali'nin oğlu İmam Hüseyin, Hz. Ebû Bekr'in oğlu Abdurrahman, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah ve Hz. Abbâs'ın oğlu Abdullah ile Abdullah b. Zübeyr beyat etmedi. Bunun üzerine Muâviye Medine'ye gelerek onlardan zorla beyat aldı.

Muâviye bir rivâyete göre yetmiş beş, diğer bir rivâyete göre ise, seksen iki yaşında iken öldü. İlk kadı ve müftü tayin eden, postacı ulaklar çıkaran kendisidir.

1.2. I. Yezîd

Muâviye'nin yerine oğlu Yezîd geçti. Irak halkı Hz. Ali taraftarı olduğu için Emevîlerle iyi geçinemezlerdi. Bu yüzden Muâviye'nin öldüğünü duyunca, Hz. İmam Hüseyin'e haber göndererek memleketlerine davet ettiler. Hz. Hüseyin (ra), ne zamanında kardeşi Hz. Hasan (ra)'ın ve ne de daha sonra Abdullah b. Abbâs'ın nasihatlerini dinlemiş, Abdullah b. Zübeyr'i

---

³ Bu görüşün eleştirisi için bkz. Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye bin Ebî Süfyan*, Fecr Yay., Ank. 1990, 62-65

Mekke'de bırakarak bütün ailesiyle beraber, toplam yetmiş iki kişi Mekke'den Irak'a gitmek için yola çıkmıştı.

Kûfelilerin bir çoğu ayaklanmış, Hz. Hüseyin'i bekliyordu. Bunu haber alan Yezîd, derhal Ubeydullah b. Ziyâd'ı Kûfe valisi olarak atadı. Ubeydullah ayaklanan Kûfelileri ele geçirdi. Hz. Hüseyin'in bundan haberi olmadığı gibi ansızın Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın oğlu Ömer, dört bin kişilik bir ordu ile onun karşısına çıktı. Hz. Hüseyin (ra) Yezîd'e götürülmek ve diğerleri bırakılmak şartıyla teslim olacağını söyledi ise de, kabul edilmedi. Bunun üzerine *Kerbelâ'* da insanın yüreğini parça parça eden Kerbelâ faciası gerçekleşti. Hz. İmâm Hüseyin (ra) yanındakilerin bir çoğu ile birlikte şehit edildi. Hz. Hüseyin'in evlâdından İmam Zeyne'l-Âbidîn -ki o zaman henüz çocuktu gibi çok az insan, hainlerin elinden kurtulabildi.

Bu hâdise herkesi derinden yaralamıştı. Hâdisenin unutulması için Yezîd savaşırlara girişti. Ukbe b. Nâfi' Afrika'nın kuzeyinin tamamını fethetti. Ancak Kayrevân'a dönerken şehit oldu. Horasan Valisi Sâlim b. Ziyâd, Türkistân'ın Buhâra taraflarına çekildi.

1.3. Abdullah b. Zübeyr'in Hilâfeti

Kerbelâ faciası üzerine Hicâz halkı, Abdullah b. Zübeyr'e beyat etmişti. Yezîd ilk önce buna önem vermedi ise de, Haremeyn halkının tamamen Abdullah b. Zübeyr'i kabul ettikleri haberi ulaşınca, hemen Mekke üzerine bir ordu gönderdi. Bu ordu Mekke'yi kuşattı. Kuşatma sırasında Ka'be'nin yarısı yandı. Bu sırada Yezîd öldüğü için, ordu Şam'a geri döndü.

1.4. II. Muâviye

Yezîd'in ölmesinden sonra yerine oğlu II. Muâviye geçti. Bu zat oldukça namuslu ve dindar olmasına karşın güçlü biri değildi. Çevresindekilerin arzularına göre davranmak istemediği için, kırk gün kadar iktidarda kaldıktan sonra, kendi isteği ile görevden çekildi, bir müddet sonra da vefat etti.

1.5. I. Mervân Zamanı

II. Muâviye çekildikten sonra yerine Yezîd'in ikinci oğlu Hâlid'i seçmek istediler. Ancak Hâlid küçük olduğundan Ubeydullah b. Ziyâd ve diğer birkaç kişinin girişimiyle Mervân b. Hakem b. el-Âs halife seçildi. Hâlid veliaht olarak tayin edildi. Mervân onun annesi ile evlendi.

Yezîd'in ölümü ve Muâviye'nin çekilmesi üzerine Hicaz ve Irak tarafları da Abdullah b. Zübeyr'e beyat etmişti. Ancak Mervân'ın komutanı Abdullah b. Ziyâd, Abdullah b. Zübeyr'in ordusunu *Mercu Râht'* da yenmesi üzerine Mısır tekrar Emevîlere geçti. Afrika'ya gönderdiği oğlu Abdulazîz de oraları tamamıyla ele geçirdi.

Bir müddet sonra Mervân, Hâlid'i veliahtlıktan azlederek yerine oğlu Abdulmelik'i veliaht tayin etti ve kendi eşi olan Hâlid'in annesini gücendirdi.⁴ Bundan bir müddet sonra Mervân öldü ve yerine Abdulmelik geçti.

2. Emevî Devleti'nin Fetihler Dönemi

2.1. Abdulmelik

Abdulmelik halife olduğu zaman Hicaz, Yemen ve İran tarafları Abdullah b. Zübeyr'in, Kûfe tarafları da Hz. Hüseyin'in kanını talep ederek isyan çıkaran Muhtar es-Sakafî'nin elindeydi.

Abdulmelik, Muhtâr üzerine iki defa asker gönderdi. Muhtar ikisini de yendi. Öyle ki bu savaşlarda Abdulmelik'in komutanı Ubeydullah b. Ziyâd da öldü.

Muhtâr, çok fazla kan dökmekteydi. Hz. Hüseyin'in intikamını almak bahanesiyle Kerbela vakasına karışanları yakaladıkça öldürüyordu. Sonun-

---

⁴ Muhtemelen yazarların burada kastettiği küsme hâdisesi Mervân'ın ölümünde eşinin katkısı olduğunu ifade eden rivâyetlerdir. Bu konuda bkz. Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud (282/895), *Ahbâru't-Tvâil*, thk: Abdulmunim Âmir, Kahire 1960, 285; Ya'kûbî, Ahmed b. Ebi'l-Ya'kûb b. Cafer b. Vehb (292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1992, II, 257; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu't-Taberî (Târîhu'l-Umem ve'l-Mülûk)*, I-VI, III, 423

da Muhtar'tan, kendi adamları bile korkmağa başlamışlar, yüz çevirmişlerdi. Abdullah'ın kardeşi Musab b. Zübeyr, on beş bin kadar asker ile Muhtâr'ın üzerine yürüdü. Yapılan savaşıardan birinde Muhtâr öldürüldüğünden, Kûfe tarafları yine Abdullah b. Zübeyr'in kontrolüne geçti.

Muhtâr'ın öldürülmesi neticesinde ortada sadece Abdullah b. Zübeyr ile Abdulmelik kalmıştı. Abdulmelik bizzat Musab üzerine yürüyerek *Câslîk*'da yapılan savaşta Musab'ı öldürdüğünden, Kûfe ve etrafındaki halk, Abdulmelik'i tanımak zorunda kaldı. Sonra Abdulmelik, Abdullah b. Zübeyr'in üzerine meşhur Haccâc-ı Zalimi göndermiş, o da on beş gün kadar mücadeleden sonra Mekke'ye girerek Abdullah b. Zübeyr ve diğer ileri gelen adamlarını öldürmüştür. Haccâc daha sonra Irak valisi oldu ve orada pek çok kan döktü. Ancak çalışkan ve cesur bir adamdı. İslâm topraklarını büyütme için çok uğraştı. Abdurrahman b. el-Eşas'ı Türkistân taraflarına gönderdi. Fakat Abdurrahman ile Haccâc'ın arası bozuldu ve birbirleri ile savaşmaya başladılar. Başlangıçta Abdurrahman üstünlük kurmuş ise de, sonunda Abdurrahman yenilmiş ve ortadan kaldırılmıştır.

İlk para Abdulmelik'in zamanında basılmıştır. Onun zamanına kadar Rum paraları kullanılıyordu.

2.2. I. Velîd

I. Velîd'in zamanında bir çok fetih olmuştur.

Afrika valisi Abdulazîz b. Mervân görevinden alınarak yerine Musâ b. Nusayr atandı. O dönemde İspanya karışıklık içindeydi. Yeni kral Rodrik aleyhinde bulunan, Sebte muhafızı Kont Culyânûs, Araplardan yardım istedi. Musâ b. Nusayr, yanında bulunan cesur komutanlarından Târik b. Ziyâd'ı bir miktar asker ile gönderdi. Târik günümüzde de kendi ismini taşıyan dağın eteğine yerleşerek oraları feth ettiği gibi askerin geri dönme

ümidini kırmak için gemileri yaktı.⁵ Târik, Rodrik ile *Şirîş'*de karşılaşarak yedi gün süren büyük bir savaş yaptı. Târik, bizzat Rodrik'i öldürdüğünden, düşman ağır bir yenilgi aldı ve savaş sonunda Kurtuba (Kordova) ve İspanya'nın o dönemde başkenti olan Tuleytula'yı (Toledo) ele geçirdi. Musâ b. Nusayr ise, Târik'in elde ettiği şöhreti kıskanmak gibi Müslüman komutana asla yakışmayan bir tavır sergiledi ve daha fazla ilerlememesi için, Târik'a emir gönderdi. Târik, Musâ'nın emirlerini dinlemediğinden İspanya'ya geçen Musâ, Târik'ı hapsetti ise de, halife'nin emriyle salıverildi. Bununla beraber İspanya tamamıyla fethedildi.

Türkistân taraflarında ise, Haccâc'ın gönderdiği Kuteybe, Kaşgar'a kadar ilerlemiş, Muhammed b. Kâsım da Hindistan'a kadar gitmişti.

Bu dönemde Haccâc öldü. Oldukça sert, akıllı ve bilgili bir adam olan Haccâc, ortalığı yatıştırmıştı. Ancak pek çok kan döktüğü için kötü bir isim bırakmıştı. O, sadece Irak taraflarında 120 bin kişiyi öldürmüş, 80 bin kişiyi de hapsetmiştir. Haccâc'tan bir müddet sonra da Velîd öldü. Şam'daki meşhur Emeviyye Camii, Velîd zamanında inşa edilmiştir.

2.3. Süleyman

Velîd'in yerine kardeşi Süleyman geçti. Süleyman, Musâ ve Târik'ı sorguya çekmiş, Musâ'yı dövdürmüş ve Târik'ı da sürgüne göndermiştir. İspanya üzerine ise, Musâ'nın oğlu Abdülazîz'i vali olarak atadı.

Afganistan taraflarında vali bulunan Muhammed b. Kâsım öldürüldüğünden, Kuteybe isyan etmiş, ancak kendi adamları tarafından öldürülmüştü.

Süleyman, kardeşi Mesleme'yi büyük bir ordu ile İstanbul üzerine göndermiş ve İstanbul denizden kuşatılmıştır. Süleyman'ın kendisi de İstanbul'un fethinde bulunmak için kara yolu ile harekete geçmiş, ancak çok ye-

---

⁵ Bu haberin sıhhati için bkz. Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları*, TDV Yay., Ankara 1994, 17

mek yiyen bir adam olduğu için, Halep'e yakın *Mercu Dâbik'* da hazımsızlıktan dolayı vefat etmiştir.

2.4. Ömer

Süleyman'dan sonra, veliaht Ömer b. Abdilazîz tahta çıktı. Oldukça iyi bir adam olduğu için, o zamana kadar Emevîlere itaat etmeyenler bile kendisine itaat ettiler.

Muâviye zamanından beri minberlerde Hz. Ali hakkında kötü söz söylemek âdet olmuştu. Ömer bu kötü âdeti kaldırmış, devlet hazinesinin genişlemesi için gayret göstermiş, bir çok kötü geleneği ortadan kaldırmıştır.

Ömer b. Abdilazîz, İstanbul'u kuşatan Mesleme ordusuna yardım gönderdi ise de, orduda hastalık çıkmasından ve Rum ateşinin verdiği zararlardan dolayı, ordu yine geri dönmüştü.

Ömer b. Abdilazîz ahlakının güzelliği sebebiyle Hulefâ-i Râşidîn'e benzetildi ve tarihte güzel bir isim bıraktı.

3. Emevî Devleti'nin Yıkılması

3.1. II. Yezîd

Ömer b. Abdilazîz'in vefatından sonra yerine Abdülmelik'in oğlu Yezîd geçti. Her ne kadar kırk gün kadar güzel bir yönetim sergiledi ise de, sonraları zevku sefaya daldı. En sonunda Habbâbe isminde sevdiği bir cariyesinin ölümüne dayanamayarak üzüntüsünden öldü.

Emevî Devleti'nin bozulmaya yüz tutması bunun zamanından başlar.

3.2. Hişâm

II. Yezîd'in yerine kardeşi Hişâm geçti. Onun zamanında Mervân b. Muhammed b. Mervân, Konya taraflarını aldı. Gerek Türkistân ve gerekse de Hazar Denizi dolaylarındaki Türklerle mücadele edildi.

Kuzey Afrika'da da karışıklık ortaya çıktıysa da, sonunda Berberiler tamamıyla yenildiler.

Endülüs başkomutanı olan, Emir Abdurrahman el-Ğâfikî, Pirene Dağlarını geçerek Fransa'nın Lion ve Bordo gibi meşhur şehirlerini ele geçirmiş ve ilerlemeye başlamıştı. Abdurrahman'ın düşüncesi, Avrupa'nın güneyinden dolaşarak İstanbul'a ulaşmaktı. Ancak Puvatya ile Tur şehirleri arasındaki meydana Frenkler ile ettiği savaşta şehit olduğu için ordusu dağılmıştır. Bu savaşta Frenkler'in komutanı, Fransız Şarl Martel'di.

Seyyid Battâl Gazi unvanıyla meşhur olan Ebû'l-Hüseyin Abdullah el-Antâkî, Hişâm zamanında Bizans ile mücadeleye girişmiş, sonunda şehit düşmüş ve *Seyyid Gazî* kasabasına defnedilmiştir. Bu komutan İstanbul İmparatoru Konstantin'i de bir defa ele geçirmiş, İstanbul'u kuşatmıştır.

Frenklerin gözü Abdurrahman'dan, Rumların da Battâl Gazi'den yılmıştı. O vakit Frenkler "*Abdrâm*" yani Abdurrahman, Rumlar da "*Battâl geliyor*" diye çocukları korkuturlardı.

3.3. II. Velîd

Hişâm'dan sonra tahta II. Yezîd'in oğlu II. Velîd geçti. Zamanında bazı çirkin hâdiseler oldu.

3.4. III. Yezîd

Kendisinden önce iktidarda bulunan Velîd'in kötülükleri ortalığı karıştırmıştı ve birkaç vali devletin emirlerini dinlemiyordu. Bunun üzerine Yezîd, o valileri değiştirmeye kalkışmış ancak, başarılı olamamıştır. Yezîd, Velîd'den kalan kötülükleri kaldırmak için gayret göstermiştir.

3.5. İbrahim

Yezîd'in yerine vasiyeti üzerine İbrahim tahta geçti ise de, sonunda hükümet Mervân b. Muhammed b. Mervân'a geçti.

3.6. II. Mervân

Emevî halifelerinin sonuncusu olan II. Mervân çok çalışarak her yerde baş gösteren isyanları bastırmıştı. İki sene kadar emeğinin karşılığını da görmüş, devlet rahat etmişti. Ancak Abbâsîlerin adamlarından Ebû Müslim Horasanî, Merv'e yakın Sifezenç (Sefizenc) köyünde isyan ederek Merv'i ele geçirmiş, isyanı bastırmak için, üzerine gelen orduları da yenerek durumunu sağlamlaştırmıştı. Diğer yandan Abbâsîlerin reisi olan Ebû'l-Abbâs Abdullah, veziri Ebû Seleme el-Hilâl'le birlikte Irak taraflarında asker toplayarak Musul üzerine yürüdü. Ebû Avn Abdulmelik b. Yezîd el-Ezdî ve Ebû'l-Abbâs'ın amcası Abdullah b. Ali'nin komutaları altında bulunan Abbâsî ordusuyla, Emevî ordusu arasında *Zâb* Irmağı kenarında büyük bir savaş oldu. Savaş sonunda Mervân'ın ordusu yenildiği gibi Mervân da kaçarak Şam'a, oradan da Mısır'a gitti. Mervân orada ele geçirilerek öldürüldü. Onun öldürülmesi ile hilâfet Emevî ailesinden Abbâsî hanedanına geçti.

EMEVÎ HALİFELERİ

			Saltanat Süresi	Ömrü
1.	Muâviye	41-60/661-680	19	78 (?)
2.	I. Yezîd	60-64/680-683	4	39
3.	II. Muâviye	64-64/683-684	3 ay	21
4.	I. Mervân	34-35/684-685	1	62
5.	Abdumelik	66-86/685-705	21	60
6.	I. Velîd	86-96/705-715	10	46
7.	Süleyman	96-99/715-717	3	46
8.	Ömer	99-101/717-720	2	39
9.	II. Yezîd	101-105/720-724	4	40
10.	Hişâm	105-125/724-743	20	53
11.	II. Velîd	125-126/743-744	1	40
12.	III. Yezîd	126-126/744-744	5 ay	40
13.	İbrahim	126-127/744-745	2 ay	28
14.	II. Mervân	127-132/745-750	5	62

– İKİNCİ BÖLÜM –
ABBÂSÎLER'DEN OSMANLILARA KADAR KURULAN
DEVLETLER

A. ABBÂSÎLER

1. Hilâfetin Abbâsîlere Geçmesi

Emevî ailesi, İslâmiyet'in ortaya çıktığı dönemde bir çok görev üstlenmiş oldukları için, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da, önemli görevlerde bulunmuşlardı. Hilâfetleri zamanında içerde karışıklıklar olmakla beraber, bir çok yer ele geçirilmiş, İslâmiyet her tarafa yayılmıştır. Yine de, Emevîler'i sevmeyenler çoğunlukta idi. Emevî ailesi kendi menfaatlerini daha fazla düşünüyordu. Muâviye, Hz. Hasana verdiği sözü tutmayarak sağlığında oğlunu veliaht yapmış, Yezid, Hz. Hüseyin'i şehit etmiş, bir çok imam ve ileri gelen Müslüman, Emevî yöneticilerinden kötülük görmüşlerdi. Bu yüzden Müslümanların bir çoğunun kalbi kırılmış, bu aileyi sevmeyenler çoğalmıştı. İran halkına gelince, onlar ilk önce Hulefâ-i Râşidîn döneminde İslâm idaresine girmişler, sonra isyan etmişlerdi. Ancak Emevîler onları yine İslâm idaresine sokmuşlar ve baskı altında tutmuşlardı. Bu yüzden İranlılar Emevîlere karşı, Hz. Ali evladını desteklemişlerdi. Zamanla bunların arasında, Şîa ve Hz. Ali hakkında oldukça tuhaf sayılabilecek bir takım inançlar ortaya çıkmaya başladı. Irak halkı ise, Emevî halifelerini kral olarak kabul etmekte, imameti sadece Hz. Ali'nin soyundan gelenlere hasretmekteydiler. Yapılan mücadelelerde dökülen kanlar, iki taraf arasındaki düşmanlığı ar-

tırmaktan başka bir işe yaramadı. İmamet Hz. Hüseyin evladına geçmiş ise de, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed el-Ekber'in oğlu İbrahim Abdullah'ın, *Hamîme* şehrinde hilâfeti Abbâsî ailesinden Muhammed b. Ali b. Abdillâh b. Abbâs'a bıraktığı ilan edildi. Ebû Hâşim, bilgili ve otorite sahibi olduğu için, Hz. Ali taraftarları bunu meşru kabul etmiş ve Muhammed'in halifeliğini kabul etmiştir. Muhammed de, İranlıları Emevîlerden soğutmak için Şiîliği kuvvetlendirmeğe çalıştı. Ömer b. Abdilazîz'in uyguladığı siyaset sayesinde bunlar fırsat bulmuşlardı. II. Velîd dönemindeki karışıklıklar sırasında ise, açıktan çalışmaya başladılar. Mervân'ın döneminde ise, İbrahim b. Muhammed, hilâfet iddiasıyla ortaya çıkmış ve yukarıda geçtiği üzere Ebû Müslim, Horasan taraflarındaki halkı ayaklandırarak İran'ı ele geçirmişti. Her ne kadar Mervân, İbrahim'i yakalayarak öldürmüştü de İbrahim ölmeden önce hilâfeti, kardeşi Ebû'l-Abbâs Abdullah'a bıraktığından, Mervân'ın yenilmesi üzerine o halife olmuştur.

2. İlk Abbâsî Halifeleri

2.1. Ebû'l-Abbâs Abdullah es-Seffâh

Abbâsîlerin, Emevîlere karşı ilk hareketleri oldukça ağırdı. Ebû Müslim'in öldürdüğü adamlar, Haccâc'ın öldürdüğü adamlardan hiç de az değildi. Ebû'l-Abbâs'ın amcası Abdullah b. Ali, Emevî ailesinden doksan kişiyi bir ziyafete davet ederek hepsini öldürmek gibi bir davranışta dahi bulunmuştu. Bundan dolayı Müslümanlar onlara gücendiler. Zira hilâfetin Emevîlerden, Hz. Peygamber'in ailesi olan Hâşimîlere geçmesini herkes istiyordu. Ne var ki, onların bu ilk hareketleri herkesi soğuttu.

Abbâsîler, Emevîlerin aksine, eski Arap usul ve âdetlerini bırakmışlar, Araplıktan bayağı çıkmışlardı. Hatta İbrahim tarafından Ebû Müslim'e yazılan bir mektuba göre, İran'da Arapça konuşanların oradan kovulması ve gerekirse öldürülmesi emredilmişti.

Emevîler Mekke ve Medine'yi terk ederek Şam'ı başkent yapmışlardı. Abbâsîler ise, daha uzak olan ve halkının çoğu Şîî olan Irak'ta oturmuşlardır.

Abdullah, iktidara genç iken geçmiş ise de, dört senelik yönetiminden sonra ölmüş, yerine kardeşi Ebû Cafer el-Mansûr geçmiştir. Abdullah çok kan döktüğü için *Seffâh* yani çok kan dökücü lakabını almıştı.

2.2. Ebû Cafer el-Mansûr

Mansûr hilâfete geçtiği zaman amcası Abdullah ile savaşarak onu, *Nezîb'* de yendi. Abdullah, ne silah ne de kılıçla kendisini öldürmemek şartıyla teslim olacağını şart koşmuş, Halife Mansûr da bunu kabul etmişti. Mansûr, güya verdiği sözü bozmamak için, Abdullah'ın oturduğu evi gizlice yaktırarak onu öldürttü. Abbâsîlere bu kadar hizmet eden Ebû Müslim Horasanî de, Mansur'un emriyle öldürülmüştür.

İmam Azam Ebû Hanîfe kadılık görevini kabul etmediği için hapsedildi ve hapisanede vefat etti. Ebû'l-Abbâs es-Seffâh, eski *Enbâr* kasabasına *Hâşimiyye* ismini vererek orasını başkent yapmıştı. Mansûr ise, eski Medâyin kasabası civarında *Bağdat* şehrini yaptırarak yönetimi oraya nakletmiştir. Bağdat kısa bir müddet içerisinde büyüyerek nüfusu bir milyonu geçmişti. Şehirde on binden fazla cami vardı.

Mansûr, mükemmel bir ordu ile Bizans İmparatorluğu üzerine yürüyerek Anadolu'nun içerilerine kadar gitti. Bizans İmparatorlarının kovdukları Nastûrîleri himayesine aldı. Eski Yunan alimlerinin eserlerini onlar sayesinde Arapça'ya tercüme ettirdi ve bu yüzden ilimde gelişmeler yaşandı.

Mansûr, oldukça az harcamada bulunduğu için öldüğü zaman hazine doluydu. Endülüs Emevî Devleti onun zamanında kurulmuştur.

2.3. Muhammed el-Mehdî

Mansûr'un yerine oğlu Muhammed el-Mehdî geçti. Babası ne kadar sertse, Mehdî tam tersine o derece yumuşak ve cömertti. Hapishanelerdeki

katiller, yaralamalara karışanlar ve borç yüzünden yatanların haricindekileri serbest bıraktı. Mehdî, Hac etmek için Mekke'ye gittiği zaman, sıcağın sıkıntı çekilmemesi için develerle buz taşıtmış, hacılara buzlu şerbet ikram etmiştir.

Rumların, Maraş taraflarına tacizde bulunmaları üzerine halife en sevdiği küçük oğlu Harûn er-Reşîd'in komutasında bir ordu göndermiş, Bizans'ı vergiye bağlatmıştır. Ancak bir sonraki yıl İstanbul'da tahta geçen İrene isimindeki imparatoriçe anlaşmayı bozduğu için, Hârûn, doksan beş bin kişilik bir ordu ile tekrar Rumların üzerine yürümüş, Bizans ordusunu bir çok defa yenilgiye uğratmıştı. Bu seferde Müslümanlar Üsküdar taraflarına kadar gelmiştir. Bizans'ın tekrar vergi vermeyi kabul etmesi üzerine Harûn, Bağdat'a geri döndü.

Bu dönemde Horasan'da ortaya çıkan ve başlangıçta peygamberlik, daha sonra da Tanrı olduğunu iddia eden *Mukanna* isimindeki şahıs ortadan kaldırılmıştır.

Muhammed el-Mehdî, ceylan avında atının bir ağaca çarpması sonucunda ölmüştür.

2.4. Musâ el-Hâdî

Muhammed el-Mehdî'nin yerine, oğlu Musâ el-Hâdî halife oldu. Fas'taki İdrisîler Devleti Musâ el-Hâdî zamanında ortaya çıkmıştır.

3. Abbâsîlerin Yükselişi

3.1. Hârûn er-Reşîd

Hâdî'nin vefatından sonra hilâfet, kardeşi Hârûn er-Reşîd'e geçti. Harûn, adaletli, ilmi seven biriydi. Abbâsîlerin en şaşalı dönemi onun zamanıdır. Kendisinin vezirliğini yapan Bermekî ailesinden Yahyâ ile oğullarından Cafer ve Hârûn'un süt kardeşi Fadl çok hizmet etmişler, şöhret kazanmışlardı. Hârûn, Endülüs haricindeki bütün İslâm ülkelerinde kendisini tanıtmıştı. Onun zamanında Müslümanlar çok rahat etmişlerdir. Bu yüzden

Hârûn hakkında abartılı bir çok şey anlatılmıştır. Hatta meşhur *Bin Bir Gece Masalı*, Hârûn adına kaydedilmiştir.

Harûn er-Reşîd, özellikle Doğu Roma İmparatorluğu ile bir çok kez savaşmış ve hepsini kazanmıştır. Zaten bir sene hacca gitmek, bir sene de harbe gitmek, Harûn için neredeyse gelenek olmuştu.

İstanbul'da tahtta oturan İmparatoriçe İrene, anlaşmayı bozarak ödemesi gereken vergiyi vermediği için, Müslüman ordusu bir taraftan Samsun'a ve diğer taraftan Sultan Kalesi ile Kadıköy'e kadar ulaştığından, İmparatoriçe anlaşmayı yenilemek zorunda kaldı.

İlerde bahsi gelecek olan Afrika'daki Ağlebîler Devleti bu dönemde ortaya çıkmıştır. Hârûn, kendisine bir çok hizmette bulunan Bermekî hanedanına bir nedenden dolayı hiddetlenmiş, Yahya ile Fadl'ı hapsedirmiş, Cafer'i de öldürtmüştür.

İstanbul'da İmparatoriçe İrene'nin yerine geçen Nikefor'un yine vergiyi vermemek istemesi üzerine Hârûn, Bizans memleketini alt üst ederek Erkelî'ye kadar gelmiş, İmparator da anlaşmayı yenilemek zorunda kalmıştır. Üç yıl sonra tekrar sefer düzenlenmiştir.

Harûn, Frenk⁶ hükümdarı meşhur Şarlman ile ilişki kurmuş, onunla hediyeleşmiştir. Şarlman o dönemde bütün Avrupa'da hüküm sürmekteydi. Harûn'un Şarlman'a gönderdiği hediyeler arasında o zamana kadar Avrupalıların görmedikleri bir de çalar saat vardı.

Hârûn, Tûs'da vefat etmiştir.

---

⁶ Şimdiki Fransa ile Almanya'nın batısında yer alan bir ulus. Bu günkü Fransız ve Almanların bir kısmı bunların soyundandır.

3.2. Muhammed el-Emîn

Hârûn'un yerine oğlu Emîn geçmiştir. Oldukça cesur ve dirayetli bir adamdı. Hükümet işlerine karışmadı.

3.3. Abdullah el-Me'mûn

Emîn'in şehit olmasından sonra, kardeşi Me'mûn halife oldu. Emîn'in hükümet işlerine bakmaması, Me'mûn'un da ilim ile uğraşması üzerine ortaya çıkan karışıklığı fırsat bilen Şiiler ayaklandılar ve birinci vezir olan Fadl b. Sehl'in iktidarsızlığından faydalanarak büyük bir karmaşa çıkardılar. Me'mûn, Şiileri memnun etmek ve ortalığı yatıştırmak için imam Ali Rızâ b. Musâ el-Kâzım'ı hem kendisine damat, hem de veliaht ilan etti. Abbâsiler bundan memnun olmadıkları gibi isyan çıkarmayı bile düşündüler. Ancak İmam Ali Rızâ'nın vefatı, onları susturdu.

Me'mûn'un dönemi ilimlerin ve mearifin ilerlemesi cihetiyle çok parlak bir dönemdir. Me'mûn daima alimler ve filozoflar (hukema) ile beraber olurdu. Etrafında dönemin meşhur alimlerinin olmasını istiyordu. Hatta İstanbul'da *Lion* isiminde bir alimin ve bazı hikmet kitaplarının gönderilmesi için İstanbul İmparatorluğu'na elçi göndermiş, İmparator'un onun istediklerini göndermemesi üzerine Roma İmparatorluğu'na savaş açmaya kalkışmıştı. Eski Yunan filozoflarının eserlerinden bir çoğu onun döneminde Arapçaya tercüme edildi. Bu dönemde, meridyen tespit edilmiş, dünyanın yuvarlak olduğu ispatlanmış, yeryüzünün hacmi konusunda tahminde bulunulmuş ve cebir ilmi keşfedilmiştir.

Me'mûn, taze hurma yemek suretiyle hummaya tutulmuş ve Tarsus'ta vefat etmiştir. Benî Tâhir Devleti onun zamanında ortaya çıkmıştır.

3.4. Mu'tasimbillah

Me'mûn'un yerine Muhammed el-Mu'tasım geçti. Mu'tasım oldukça cesur bir adamdı. Bâbek isimindeki bir pislilik yeni bir mezheb ortaya çıkarak her türlü kötülüğü caiz gördüğünden, İran'ın kuzey batı taraflarından

bir kısım kötü adam, onun yanında toplanmıştı. Abbâsî Devleti'ni zayıf düşürmek isteyen İstanbul İmparatoru da, bu adamı desteklemişti. Mu'tasım, Babekiler üzerine yürüyerek onları dağıtmış ve melunu öldürmüştür. Bundan sonra Mu'tasım, İstanbul üzerine yürüyerek imparatoru ağır bir yenilgiye uğrattı.

Mu'tasım, büyük bir hatada bulunarak istediği gibi kullanma niyetiyle yeni gelmiş olan ve savaşlarda kahramanlıkları görülen, ancak henüz cahil olan bazı Türklerden yeni bir ordu kurdu. Ne var ki, bu yeni ordu Abbâsî Devleti'nin yıkılma nedenleri arasında sayılmaktadır.

4. Son Abbâsî Halifeleri

Muhammed el-Mu'tasım'ın teşkil ettiği Türk askerlerinden oluşan hassa ordusu, git gide eski düzen ve disiplinini kaybettiği gibi *emiru'l-ümera* denilen komutanları da nüfuz sahibi olduklarından, istedikleri gibi davranmaya başladılar. Afrika eyaletlerinde bulunan emirler bağımsızlık kazanmaya başladıkları gibi Asya'da ve özellikle de İran'da da bir takım küçük devletçikler ortaya çıkmaya başladı. Neticede Abbâsîlerin elinde sadece Suriye ve Irak tarafları kaldı. Bu bölgeler ise, ortalığı bir kat daha karıştırıyordu.

Halife Müstekfibillah zamanında ilerde bahsedilecek olan Büveyhîler'den Muizuddevle Ahmed, Bağdat'a zorla girdiği zaman kendisini emiru'l-ümera olarak ilan etmiş ve bu makam evlattan evlada geçerek yüz seneden fazla bu ailenin elinde kalmıştır. Bu dönemde tahta geçen halifeler ise, emiru'l-ümeralara hilat giydirmek, hutbe okumak ve okutmak, merasimlere başkanlık etmekten başka bir şeye karışmadılar. Emiru'l-Ümerâların hutbede isimleri okunduğu gibi taç ve tahtları da vardı.

Halife Kâimbiemrillah zamanında aynı şekilde aşağıda bahsi gelecek olan Selçuklu Ailesinden Tuğrul Bey, Büveyhî ailesi ile mücadele etmiş, Bağdat'ı onların elinden almış, kendisi emiru'l-ümera olduğu gibi halifeye de damat olmuştu. Bu nedenle emiru'l-ümeralık bir müddet Selçukluların

elinde kaldı. Bu karmaşadan dolayı Mısır'da hüküm süren Fâtımîler ile Endülüs'teki Emevîler kendilerini halife ve emiru'l-müminîn ilan ettiler.

Mustazhibillah zamanında, yine bahsedilecek olan Haçlılar, yani Frenklerin saldırıları başladı ve mevcut olan karışıklık bir kat daha arttı.

Müstadîbinurillah zamanında Fâtımîler yıkıldığı için, Mustadî, Endülüs haricindeki bütün ülkelerde halife olarak tanınmıştı. Nâsırlidinillah ise, kendisini Abbâsî halifesi olarak herkese tanıttırmaya başlamıştı. Ancak Şîî olan Havârizmşâhı Kutbeddîn Muhammed'i cezalandırmak için Cengiz'i görevlendirmesi, İslâm dünyasını alt üst eden Cengiz belasının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Son Abbâsî Halifesi Mustasimbillah zamanında, Cengiz'in torunlarından Hülagu Han Bağdat'ı zapt etmişti. Bu baskında Bağdat yıkılarak bir çok insan öldürülmüştür.

Bağdat'ı zapt etmesi için baş vezir İbn Alkamî ile ulemadan Nâsıruddîn et-Tûsî, Hülagu'yu teşvik etmişlerdi. İbn Alkamî hain bir adam olup, Şîî olduğu için kendisini veya Şîa'dan birini halife ilan etmek istiyordu. Mustasım yenilerek Bağdat'a sığınınca onu, Hülagu'nun karşısına çıkması için kandırmıştı. Hülagu'nun karşısına çıkanlar ise Tatarlar tarafından öldürüldü. Ne var ki, İbn Alkamî haini de, amacına ulaşamayıp cezasını bulmuştur.

Nâsıruddîn Tûsî ise, yazdığı bir kasideden dolayı Halifeden beklediği kadar iltifat görmediği için Hulagu'yu teşvik etmişti.

Bağdat'ta bulunan o kadar binaları Tatarlar yıkıp yakmışlar ve kitapları Dicle nehrine atmışlardı. Kitaplar o kadar çoktu ki, Dicle'de kitaplardan bir köprü oluştu ve bir süre Dicle suyu siyah aktı.

O dönemde hapisanede olduğu için Tatarların elinden kurtulan Mustasırbillah b. Zâhir Mısır'a gitmişti. Mısır'daki Abbâsî Halifeleri bunun soyundandır. Bunların da sonuncusu olan III. Mütevekkilallah hilafet hakkını padişahlarımızdan Yavuz Sultan Selim'e terk ettiği için o dönemden itiba-

ren, Padişahlarımız hem Osmanlıların Padişahı hem de bütün Müslümanların koruyucusu ve emiridirler.

ABBÂSÎ HALİFELERİ

		Hilâfet Süresi		
		Sene	Ay	Yaşı
1.	Ebû'l-Abbâs Abdullah es-Seffâh 132-136/750-754	4	8	32
2.	Ebû Cafer el-Mansûr b. Muhammed 136-158/754-775	22	-	63
3.	Muhammed el-Mehdî b. Mansûr 158-169/775-785	10	2	42
4.	Musâ el-Hâdî b. Mehdî 169-170/785-786	1	1	25
5.	Hârûn er-Reşîd b. Mehdî 170-193/786-809	23	3	45
6.	Muhammed el-Emîn b. Hârûn 193-198/809-813	4	8	29
7.	Abdullah el-Me'mûn b. Hârûn 198-218/813-833	20	6	48
8.	Muhammed el-Mu'tasibillah b. Hârûn 218-227/833-842	8	8	48
9.	Vâsıbillah b. Mu'tasım 227-232/842-847	5	9	36
10.	Mütevekkil alâllah b. Mu'tasım 232-247/847-861	14	9	41
11.	Mustansırbillah b. Mütevekkil 247-248/861-862	--	6	24
12.	Mustaînillah b. Mu'tasım 248-252/862-866	3	9	31
13.	Mu'tezbillah b. Mütevekkil 252-255/866-869	3	7	23
14.	Mühtedibillah b. Vâsık 255-256/869-870	1	--	39
15.	Mu'temidalâllah b. Mütevekkil 256-279/870-892	23	--	50
16.	Mu'tedıbillah b. Mûvfık b. Mütevekkil 279-289/892-902	9	10	46
17.	Müktefıbillah b. Mu'tedıd 289-295/902-908	6	7	31
18.	Muktedirillah b. Mu'tedıd 295-320/908-932	35	--	48
19.	Kâhırbillah b. Mu'tedıd 320-322/932-934	1	10	52
20.	Râdıbillah b. Muktedir 322-329/934-940	6	10	32
21.	Muttakîbillah b. Muktedir 329-333/940-944	3	11	60
22.	Müstekfıbillah b. Müktefî 333-334/944-946	1	4	46
23.	Mutîallah b. Muktedir 334-363/946-974	29	5	63
24.	Tâıbillah b. Mutî' 363-381/974-991	17	9	69
25.	Kâdırbillah b. İshâk b. Muktedir 381-422/991-1031	41	3	86
26.	Kâımbiemrillah b. Kâdir 422-467/1031-1075	44	8	76
27.	Muktedıbillah b. Muhammed b. Kâim 467-487/1075-1094	19	5	39

28. Mustazhibillah b. Muktedî	487-512/1094-1118	26	--	44
29. Müsterşidillah b. Mustazhir	512-529/1118-1135	17	6	43
30. Râşidillah b. Müsterşid	529-530/1135-1136	1	--	43
31. Muktedîliemrillah b. Mustazhir	530-555/1136-1160	24	3	66
32. Müstencidillah b. Muktefi	555-566/1160-1170	11	1	48
33. Müstadîbşarallah b. Müstencid	566-575/1170-1180	9	8	39
34. Nâsırlidînillah b. Mustedî	575-622/1180-1225	47	--	69
35. Zâhirbiemrillah b. Nâsır	622-623/1225-1226	--	9	52
36. Mustansırillah b. Zâhir	623-640/1226-1242	17	--	51
37. Mustasımbillah b. Mustansır	640-656/1242-1258	16	11	47

B. TAVÂİF-İ MULÛK (MELİKLER DÖNEMİ)

Henüz Abbâsî Devleti döneminde bir çok bölgede irili ufaklı bir çok devletin ortaya çıktığına yukarda değinilmiş, sırası geldikçe bazılarının ismi zikredilmişti. İşte teşekkül eden bu iktidarların hepsine birden tarihte “*Tavâif-i Mulûk*” ismi verilmiştir ki, yalnız meşhur ve bilinmesi gerekli olanları burada yazacağız.

1. Afrika'nın Kuzeyinde Kurulan Devletler

Mağribin⁷ hilâfet merkezinden uzak olması hasebiyle henüz Abbâsîlerin ilk yıllarında dahi orada yeni birkaç devlet kurulmuştu. Şimdiki Fas taraflarında Şiî olan İdrîs, İdrisîler Devleti'ni kurduğu gibi Benî Midrâr ile Evsat taraflarında da Benî Rüstem hanedanları da birer devlet kurmuşlardı.

1.1. Ağlebîler (184-298/800-909)

Afrikiyye⁸ eyaleti kaos ortamına düştüğü zaman, oraları bastırmak için Hârûn er-Reşîd, İbrahim b. Ağleb'i göndermişti. İbrahim, güçlü bir adam olduğundan işleri yoluna koyarak dilediği gibi hareket etmeye başladı. O, ölmeden önce idaresini oğluna bıraktı. Bununla beraber, Ağlebîler bağımsızlık iddiasıyla ortaya çıkmadılar. Ancak halifeler de onların idarelerinde bağımsız hareket etmelerine karışmadılar. Böylece Tunus taraflarında Benî Ağleb ortaya çıktı.

Ağlebîler Devleti donanma inşa ederek etrafa saldırmaya başlamış ve Akdeniz'i kontrolleri altına almışlardı. Zaten aynı bölge, daha önceden Kartacalılar, sonra da Vandalların hücumlarına uğramıştı. Benî Ağleb, Korsika ve Sardunya adalarına bile saldırmış, Sicilya adasını fethederek orayı *Sikilyiye* isminde Müslüman ülkesi haline getirmişti. Sonra Fâtımîler Devleti, Tunus ve dolaylarını ele geçirerek Benî Ağleb Devleti'ni yıktı.

---

⁷ Cezayir ve Fas tarafları

⁸ Tunus ve Cezayir tarafları

1.2. Fâtımîler (296-567/910-1171)

Sa'd isminde bir adam, Resulullah soyundan geldiğini iddia ederek Abdullah el-Mehdî müstear ismi ile halifelik iddiasında bulunmuş, Mısır'da bir şey yapamayacağını anlayınca da, Cezayir ve Fas taraflarına gitmiş, oralarda topladığı adamlarla bir çok yer ele geçirerek Benî Ağleb, Benî Rüstem ve Benî Midrâr Devletlerini yıkmıştı. O dönemde Mısır'dan başka Afrika'nın bütün kuzey tarafı Fâtımîlerin eline geçti. İşte bu Sa'd'ın kurduğu devlete Fâtımîler Devleti denir. Fâtımîlerin dördüncü halifesi olan Mu'iz döneminde, Mısır da onların eline geçmişti. Mu'iz şimdiki Kahire'yi inşa ederek başkent yaptı. Daha önceden Mısır, Benî Tulûn (264/877) ve Benî İhşid Devletlerinin elindeydi.

Fâtımîler, Suriye'yi de ele geçirmişlerdi. Ancak Haçlılar ile başa çıkamadıkları için Suriye önce Haçlıların, sonra da Atâbekler'in eline geçti ki, aşağıda bunlardan bahsedilecektir.

1.3. Eyyübîler (567-649/1171-1348)

Fâtımî Devleti gittikçe zayıf düşmeye başladı. Öyle ki bir aralık Müslümanlara karşı Frenkler ile ittifak bile kurdular. Fâtımîlerin sonuncusu olan Âdîdîdînillah zamanında bu devlet Şam Atabeki olan Sultan Nureddin'e sığınmıştı. Sultan Nureddîn ise emirlerinden olan meşhur Sultan Selahaddîn Eyyûbî'yi Mısır'a gönderdi. Selahaddîn bütün aksaklıkları İslâmî kurallara uydurmak ve karmaşayı bastırmak için çok çalıştı. Frenkler yani Haçlılar, Dimyât ve İskenderiye taraflarına kadar ulaşmışlardı. Selahaddîn, Frenkleri oralardan kovduğu gibi Âdîd'in vefat etmesi ile onun yerine geçerek Mısır hükümdarı olmuş ve Eyyübîler Devleti'ni kurmuştur.

Selahaddîn'in Mısır'da yaptığı ilk iş, Fâtımîler zamanında yerleşmiş olan Şîa mezhebini kaldırarak Sünnî mezhebi yeniden yerleştirmek oldu. Daha sonra da, Frenkler ile mücadele ederek Kudüs'ü onların elinden geri almış ve Müslüman idaresine geçirmiştir.

Hazır yeri gelmiş iken, burada Haçlılardan da bahsetmek uygun olacaktır.

2. Haçlı Savaşları

Kudüs, bütün ehl-i Kitap için kutsal bir yerdir. Bununla beraber Hıristiyanlar için orası daha önemli bir yer kabul edilmektedir. Zira Hz. İsa (as) orada doğup büyümüş ve onların inancına göre -hâşâ- orada şehit edilmiştir. Hz. Ömer zamanında Kudüs Müslümanların eline geçmişti. Ancak bu ele geçirmeden özellikle Hıristiyanlar karlı çıkmışlardı. Çünkü önceleri görmedikleri rahatı, Müslümanlar sayesinde görmüşlerdi. Onlara karışanları, yollara saldıranları yoktu. Yollar oldukça güvenliydi. Ancak tavâif-i Mulûk ortaya çıkınca, değil Hıristiyanlara, Müslümanlara bile saldırılar çoğalmıştı. Kudüs'ü ziyaret için gelen bazı Hıristiyan hacılar, yolda hırsızlar tarafından soyulmaya başlandı. Bunlar ülkelerine döndüklerinde başlarına geleni mübalağalı bir şekilde dindaşlarına aktarıyorlardı. Bu yüzden Avrupa'daki Hıristiyanların çoğu, Kudüs taraflarını almak için, eskiden beri hevesleniyorlardı. Avrupa Hıristiyanlarının dinî reisleri olan Papalar ise, Avrupa ile yetinmeyerek dünyayı ele geçirmek istediklerinden, Müslümanlardan Kudüs'ü almak için Avrupalıları teşvik ettiler, seferler düzenlediler. Onlar da birkaç defa Kudüs üzerine sefer düzenlediler. Savaş için yola çıkan Hıristiyanlar, üzerlerinde Haç işareti taşıdıklarından, bu savaşlara *Haçlı Savaşları* denilmiştir.

Çoluk çocuktan ibaret olan ilk Haçlı seferi üç yüz bin kişi olmalarına rağmen İznik'e kadar gelmişler ise de, karşılıklarına çıkan Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan bunların hepsini imha etmiştir. Üç yüz bin kişiden ancak dört bin kişi kadarı kurtulabilmişti. Ancak asıl büyük ordu, altı yüz bin piyade ve yüz bin silahşor süvari olmak üzere, arkadan gelerek İznik'te ve Eskişehir'de iki defa kılıç Arslan'ı yenmişler, Antakya'yı daha sonra da Kudüs'ü almışlardır. Bunlar Kudüs'e girdikleri zaman yedi yüz bin kişilik ordudan ancak

yirmi beş bin kalmıştı. Bunların Müslümanlara ve özellikle de Kudüs'teki Yahudilere yapmadıkları kötülük kalmadı.

Bu Haçlılara yardım etmek için biri Fransa ve diğeri Almanya hükümdarlarının komutaları altında ikinci defa gelen ve Şam'a kadar ilerleyen Frenk ordularını yukarıda ismi geçen Atabeklerden Sultan Nureddîn ağır bir yenilgiye uğrattı. İşte bu dönemde Sultan Selahaddîn ortaya çıkarak Frenklerle bir çok kez savaştı. Neticede *Taberiyye Gölü* civarında yapılan büyük savaşı da kazanarak Kudüs'ü yeniden ele geçirdi.

Frenkler, Kudüs'ün Müslümanlar eline geçtiğini haber almaları üzerine hepsi birden tekrar ayaklandılar ve Haçlı seferlerinin en meşhuru olan üçüncü seferi düzenlediler. Almanya, Fransa ve İngiltere hükümdarları da bu seferde yer almıştı. Frenkler bu seferlerinde her ne kadar Akka Kalesi'ni aldılar ise de, Selahaddîn'in direncine karşı bir adım ileri gidemediler ve Müslümanlarla başa çıkamayacaklarını anlayınca geri döndüler. Selahaddîn'in bu savaşlarda gösterdiği yararlılık oldukça meşhurdur ve Müslümanların büyük tarihî şahsiyetlerinden biri kabul edilir. Selahaddîn, Müslümanların her şeyde Frenklerden ileri olduklarını göstermişti. Bundan sonra da Frenkler, Kudüs'ü almak için uğraşmışlar ve hatta bu şehri bir aralık Eyyübî Hükümdarı Melik Kâmil'den satın bile almışlarsa da, aşağıda geleceği üzere Cengiz belasından kaçan Havarizm Türkleri Kudüs'ü tekrar geri almışlardır.

3. Asya'daki Tavâif-i Mulûk

Abbâsî Devleti içinde ve hatta merkezde bile karışıklıklar çıkması üzerine vilayetlerde bulunan vali ve emirlerin her biri bağımsız olmak için isyan çıkarmaya başlamışlardı. Hz. Ali soyundan gelen bazıları, Türk askerleri ve başı bozuk komutanları, bu isyanlarda öncülük ediyorlardı.

İran'da bu bağımsızlık arzusu daha fazlaydı. Hatta İran'ın bazı yerlerinde, mesela Hazar Denizi taraflarında Mecusiler bile isyan çıkarmışlardı.

İran'da Şii'ler çoğunlukta idi ve bir takım devletler kurmuşlardı. Netice itibarıyla, Hazar Denizinin güney taraflarında *Hüsniye* ve *Hüseyniye* ismiyle bazı devletler çıkmıştı. Deylem ahâlisinden Merdâvîc isminde bir komutan bunları yenerek İran'ın Kuzey kısmında büyük bir devlet kurmuş ve bir çok yer ele geçirmişse de, en sonunda memleketin büyük bir kısmını Büveyhîlere kaptırmıştır.

3.1. Büveyhîler (320-447/932-1055)

Deylem halkından Ebû Şuccâ Büveyh isminde bir odun hamalının Ali ve Hasan adlarındaki oğulları Merdâvîc'in ordusuna katılmışlardı. Ali savaşlarda yararlılık gösterip Merdâvîc adına İsfehân gibi bir çok yer ele geçirmeye başladı. Merdâvîc bundan korkarak durmasını emrettiyse de, Ali dinlemediği gibi Merdâvîc'in müttefiki olan Yâkût'un elinden Şîrâz'ı da aldı. Daha sonra karşısına çıkan Merdâvîc'in ordusunu da yendi. İmâdu'd-Devle lakabını alan Ali, İran'ın güneyinde, kardeşi Ruknu'd-Devle Hasan, şimdiki Tahran dolaylarında devlet kurmuşlar, diğer kardeşi Muizu'd-Devle Ahmet ise, Irak'a yerleşerek yukarıda da geçtiği üzere Bağdat'ı ele geçirmiş, emiru'l-ümeralık unvanını almıştı. Bu hanedan Selçukluların ortaya çıkmasına kadar İran ve Irak'ta yüz yirmi yıldan fazla iktidarda kalmışlardır.

3.2. Benî Tâhir (205-259/821-875)

Orta Asya ve Horasan tarafları hilâfet merkezine uzak olduğundan, oraya giden valiler bağımsız hareket ediyorlardı. Zaten halifeler de bunu bildikleri için, onlardan bu konuda söz alıyorlardı. Öyle ki Me'mûn, başkomutanı Tâhir'i Horasan'a vali gönderdiği zaman onun halife adına hutbe okutmadığını duyduğunda sesini çıkarmamış ve yerine geçen oğluna ferman göndermişti. Böylelikle Horasan'da Benî Tâhir Devleti yerleşti. Bu devlet Benî Leys Devleti tarafından yıkılmıştır.

3.3. Benî Leys (209-305/ 824-917)

Sarı bakırcılık sanatıyla geçinen ve Yezdecurd soyundan olduğunu iddia eden Ya'kûb b. Leys orduya katılmıştı. Bu adam başına topladığı serseriler ile sağa sola saldırarak sonunda Herât taraflarında bir devlet kurmayı başardı. Horasan'ı da Tâhir ailesinden aldı. Halife Muiz'den imâret işareti gelmiş olmasına karşın, Ya'kûb, Bağdat'ı da almak istediğinden o tarafa saldırdı. Ancak halifenin gönderdiği askere yenildi. Ya'kûb, sarı bakırcı manasına gelen Saffâr lakabını almış olduğu için devletine Saffâriyye Devleti de denilir. Bu devlet Samanîler tarafından yıkılmıştır.

3.4. Sâ mânîler (261-395/874-999)

Buhâra valisi olan İsmail Sâ mân, doğruluğu ve güzel idaresi ile şöhret kazanarak Buhâra emiri olmuş, Türkler ile ettiği savaşları kazanmış ve Benî Leys Devleti'ni de ortadan kaldırmıştı. Sâ mânîlerin sonuncusu olan II. Abdulmelik meşhur Sultan Mahmud Ğaznevî ile ettiği savaşta yenilmiş, Türkler de yeniden saldırıya geçtiklerinden iki ateş arasında kalan Sâ mânîler Devleti yıkılmıştır. Daha önceden Afganistan taraflarında devlet kuran Alptekin, zaten Sâ mânîler Devleti'nden bir çok yer almıştı.

3.5. Sebuktekîn (Gazneliler) (389-555/998-1160)

İsmail Sâ mân'ın kölelerinden olan Alptekin, Afganistan'a vali olarak atanmıştı. Alptekin de devlet kurmak hevesine düşerek başkenti Gazne olan, bir devlet kurdu. Sonra Hindistan üzerine sefer düzenledi. Bu seferlerinde kölesi Sebüktekîn yararlık gösterdiğinden, Alptekin onu kendisine damat etti. Sultan Mahmud Ğaznevî işte bu Sebüktekîn'in oğludur. Sultan Mahmud oldukça meşhur bir hükümdardır ve ilk *sultan* lakabını kullanan odur. Kendisi, başkent Gazne'de dönemin ileri gelen adamlarını topladı. Sultan Mahmud'dan iyilik gören ulema da, Sultan Mahmud'u bir kat daha büyütüyordu. Sultan Mahmud, Sâ mânîler Devleti'nden bir çok yer aldığı gibi iki defa da Hindistan üzerine sefer düzenlererek Pencap bölgesini ele geçirmiş-

ti. Müslümanlığın Hindistan'da yayılmasının kökeni onun zamanında başlar. Oğlu Sultan Mesûd, Selçuklulara yenildiği için bir çok yer ellerinden çıktı. Bu sülalenin sonu olan Hüsrevşâh zamanında Gazne hükümeti Ğûrî hanedanının eline geçmişse de, Ğûrî Hanedanının hükümeti de çok sürmeyip Hâverizmşâhlar tarafından ortadan kaldırılmıştır.

4. Selçuklular

4.1. Selçuklular (432-704/1038-1157)

Abbâsî Devleti zayıf düşünce bir çok Türk grubu, gelişmiş yerlerde yaşamak için akın akın İslâm ülkelerine gelmeye başlamışlardı. Tavâif-i Mulûk içinde en meşhur olan Selçuklular Devleti'ni kuran Selçukîler de, bu Türk göçü zamanında gelmişlerdir.

Bunların başkomutanları olan Selçuk b. Dukâk, diğer Türkler gibi yağmacılık ve bağımsızlık peşinde koşmamış, idaresinde bulunduğu Sâ mânîler Devleti'ne güzel hizmetler etmişti. Sâ mânîler Devleti'nin yıkılmasına sebep olan Sultan Mahmud Ğaznevî, bunları Horasan taraflarına yerleştirdi. Fakat bir müddet sonra yerleştikleri bu yerde rahat edemediklerinden, Sultan Mesûd Ğaznevî'den başka bir yer istediler. Sultan Mesûd kızarak bunların üzerine ordu göndermiş ise de, *Dandanakan*'da yapılan savaşta yenilmiştir. Selçukluların başı olan Tuğrul Bey, Türkistan ve İran'ı ele geçirerek Selçuklular Devleti'ni kurdu. Halife ile görüşmek bahanesiyle büyük kardeşi ile Bağdat üzerine yürümüş, yukarıda geçtiği üzere Bağdat'ı Büveyhî hanedanından alarak kendisini emiru'l-ümerâ ilan ettirmişti. Tuğrul Bey, her tarafa kendisini kabul ettirdiği gibi Bizans üzerine de sefer düzenleyerek Emevîler zamanında yapılmış olmasına karşın, daha sonra Rumlar tarafından kapılmış olan Galata'daki Arap Câmî'si ile İslâm mahkemesinin açılması ve oranın bir İslam mahallesi olması şartıyla Bizans'la anlaşmıştır.

Tuğrul Bey'in vefatından sonra yerine, yeğeni Alp Arslan geçti. Alp Arslan gayet cesur ve kahraman biriydi. Şöhreti her tarafa yayıldı ve herkes ona itaat etti. Hatta o döneme kadar Haremeyn'de Fâtimîler adına hutbe oku-

nurken, Alp Arslan'ın sözüyle hutbe Abbâsiler adına okunmaya başladı. Alp Arslan, Bizans ile ettiği savaşları kazandı. Öyle ki, *Malazgirt*'te ettiği büyük savaşta Bizans hükümdarı olan Diyojen Romanos'u bile esir aldı ve imparatora örneği görülmemiş şekilde iyi davrandı. Alp Arslan, Türkistan'da isyan çıkaran bir valiyi yola getirmek için giderken, yolda şehit oldu.

Alp Arslan'ın yerine yalnız Selçukluların değil, bütün Müslümanların en büyük hükümdarlarından biri olan Melikşâh geçti. Melikşâh'ın dönemi oldukça parlak bir dönem olup, özellikle veziri Nizâmu'l-Mülk ile birlikte ülkeyi güzel bir şekilde idare etmişti. Kendisi adil bir hükümdardı. Zamanında bir çok okul ve medrese açıldı. En doğru takvim olan *Celâlî Takvimi* bu dönemde yapılarak Nevruz günü, baharın başlangıcı kabul edildi.

Hasan Sabbâh isminde biri, şeyhlik iddiasıyla bir takım cahil ve saf adamları kandırmak suretiyle yanına topladı. Şeriata muhalif bir takım batıl inançları savunduğu için Nizâmu'l-Mülk bu fesat ocağını kaldırmak üzere iken, Sabbah'ın adamları olan Batinîlerden biri tarafından şehit edildi.

Melikşâh'ın vefatından sonra üç oğlu kendi aralarında mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleden Sultan Sencer galip çıkmış ise de, hükmü yalnız İran'la sınırlı kalmıştır.

4.2. Kirmân Selçukluları

Tuğrul Bey, Sultan Kavurt'u Kirman valisi yapmıştı. Kavurt, Alp Arslan'ın zamanında Kirmân'da kalmış ise de, Alp Arslan'ın vefatı üzerine Melikşâh'la yaptığı savaşta ölmüştür.

Melikşâh ise oraları Kavurt'un oğlu Sultaşah'a vermiştir. Kirmân Selçukluları resmen İran Selçuklularına tâbi' görünseler de, aslında bağımsız hüküm sürmüşlerdir. Kirmân Devleti, Gazân kavmi reisi olan Sultan Dînâr tarafından yıkılmıştır.

4.3. Anadolu Selçukluları

Selçuklu Devletleri içinde en meşhuru Anadolu Selçuklu Devletidir. Tuğrul Bey her tarafa akrabasından birer adam gönderdiği gibi Anadolu tarafına da amcasının oğlu Kutalmış'ı göndermişti. Kutalmış'ın vefatı üzerine Melikşâh, oraya Kutalmış'ın oğlu Süleymanşah'ı görevlendirdi. Süleymanşah, Anadolu'nun fethine başlayarak Antakya'yı ele geçirdi ve orayı ikametgahı yaptı. Süleyman'dan sonra gelen Sultan Davut fethi devam etmiş, Konya'yı alarak orayı başkent yapmıştı. Bundan da, Anadolu Selçuklularının gözlerinin batı tarafta, yani Rum topraklarında olduğu görülüyor. Davut'tan sonra gelen Kılıç Arslan, Bizans'ın elinden hemen hemen bütün Anadolu'yu alarak İznik'i fethetmişti. Yusuf zamanında ise, devlet merkezi İznik'e taşınmıştı. Ancak Haçlılar bu devleti oldukça yıpratmıştır. Haçlılarla mücadele edenler arasında en meşhurları I. ve II. Kılıç Arslan'dır. İçteki kavgalar ise, Selçukluları bir kat daha zayıflatmış ve Tatarlar geldikten sonra da Anadolu Selçukluları âdeta onlara tabi olmuştur. Tatar Hanı Sultan Ğâzân, Sultan Alâeddîn'in elinden devleti almış ve Ğiyâsuddîn'in vefatından sonra Anadolu'da bulunan on bir beylik bağımsızlık kazanmıştır, ki Osmanlı Devleti de bunlar arasında yer almaktadır.

4.4. Atâ Bekler

Selçuklu Devleti'nin ilk yıllarında değişik yerlere gönderilen valiler, neredeyse bağımsız olmuşlardı. Bunların içinde en meşhur olanları Atâbekler'di. Melikşâh'ın kölelerinden olan Ak Sungur Atâbek Zengi, Halep ve Musul taraflarında vali iken bağımsızlık kazandı. Oğlu İmâduddîn, Musul'da iktidara geçtiğinde, Haçlılarla çok mücadele etti. İmâduddîn'in oğlu Sultan Nureddîn de, ömrü boyunca Haçlılarla cihat ederek Kudüs'ün tekrar Müslümanlar eline geçmesi için uğraştı. Ancak vefatından sonra devlet zayıf düşerek ülkesinin bir kısmı Eyyûbiler'in eline geçti. Ak Sungur soyundan olan Kutbeddîn Muhammed'in kurduğu devlet, Tatarların saldırılarına kadar Musul taraflarında devam etti.

İran Atâbekleri de yüz sene kadar sürmüştür. Şîrâzlı meşhur Şeyh Sa'dî, *Gülîstan'*ı Atâbeklerden Ebû Bekr'in adına yazmıştır. Sonraları kadınlar devlet işlerine karışmışlar ve devleti zayıf düşürmüşlerdir.

4.5. Havârizm Devleti (490-628/1097-1230)

Tuğrul Bey, Havârizm bölgesini Gaznelilerden aldığı zaman orayı, İbrîkdârî⁹ Anuştekîne vermişti. Melikşah zamanında Anuştekîn bağımsızlık kazanarak vefatı sırasında devleti, oğlu Kutbeddîn Muhammed'e bıraktı. Selçuklu Devleti'nin zayıf düşmesi üzerine Havârizmşahlar, İran, Horasan ve Türkistan taraflarını da aldılar. Bu Devletin en parlak dönemi II. Kutbeddîn Muhammed zamanıdır.

Kutbeddîn, Şîi olduğundan Abbâsî Halifesi Nâsır adına hutbe okutmadığı için Nâsır'ı gücendirmiş ve o da Kutbeddîn'i yola getirmek için, üzerine Moğol ve Tatar Hanı Cengiz'i göndermişti. Cengiz saldırıları ile Havârizm Devleti sarsıldı.

Şehzade Celaleddîn, Tatarların saldırıları zamanında Afganistan'da valiydi. Tatarların karşısına çıkarak ilk önce onları yendi ise de, sonradan ordusu dağıldığından, Hindistan'a çekilmek zorunda kaldı. Sind nehri yanında Tatarlarla yaptığı savaşta yenildiği için, kendisini nehre atarak tek başına Hindistan'a gitti. Celaleddîn, Hindistan'da durmayarak yine Kirmân ve İran taraflarına gelerek vefatına kadar Tatarlar ve Hıristiyan Gürcüler ile cihada devam etti. Vefatından sonra ülkesi Tatarların eline geçtiği için Havârizm Devleti tamamıyla yıkıldı.

---

⁹ İbrîk ve abdest eşyalarına bakan kimse.

5. Tatar İstilası

5.1. Cengiz

Cengiz Moğol reislerinden birisinin oğlu olup, iki avucu kanlı doğduğu için dünyayı ele geçireceği söylenmişti. Gerçekten de Tataristan'daki bütün Moğol ve Tatarları idaresi altına alarak büyük bir devlet kurdu. Daha sonra da, başka yerlerde gözü olmadığını göstermek için, etrafta bulunan devletlerle ticarî anlaşmalar yapmaya başladı.

Cengiz, Havârizm Şah'ı Sultan II. Kutbeddîn Muhammed ile de böyle bir anlaşma yaptı. Ancak Kutbeddîn'in dayısı, bir Tatar kervânına saldırarak kervandakileri öldürdü. Cengiz, Kutbeddîn'den dayısını isteyince, o da cevap yerine ordusu ile Cengiz'in karşısına çıktı.

Kutbeddîn Muhammed, savaşta yenilince Cengiz, ordusu ile İslâm ülkeleri üzerine yürümüştür. Moğolların etmedikleri kalmadı. Her tarafta kan seller gibi aktı ve pek çok Müslüman şehit oldu. Cengiz ortalığı yakıp yıktıktan sonra ülkesine çekildi.

Cengiz'in asıl ismi Timuçin'di. Daha sonra Moğol lisanında hükümdarlar hükümdarı anlamına gelen Cengiz ismini aldı. Cengiz'in torunlarından Hülâgu Han, İran'da, kardeşi adına yönetimde bulunmuş, Bağdat'ı ele geçirmişti. Hülâgu'dan sonra oğlu Abkâ Han bağımsız olarak devleti idare etmeye devam etti.

Tatar hanlarından yedincisi olan Ğâzân Han, bütün Tatarlar ile beraber Müslüman olarak Sultan Mahmud ismini aldı. Tatarları Müslüman etmek için en çok uğraşan, meşhur Emir Nevrûz'dur.

Bunların sonuncu hükümdarı olan Ebû Saîd Han evlat bırakmayarak öldüğü için bu devlet de batmış ve Timurlenk'in çıkmasına kadar kaos hüküm sürmüştür.

5.2. Timurlenk

Timurlenk, Semerkant'a yakın Keş şehri emirinin oğlu ve anne tarafından Cengiz soyundan gelmekteydi. Timur yavaş yavaş etrafta bulunan ve ismi sayılamayacak kadar çok olan devleti idaresi altına alarak Hindistan'dan Kafkasya'ya kadar olan yerleri ele geçirdi.

Timur haklı haksız bir çok kişi öldürmüştür. Timur'un muharebede yenmediği tek Müslüman hükümdar kalmıştı ki, o da; Osmanlı Padişahı Sultan Yıldırım Beyazıt'tı. Daha sonra onu da Ankara'da yenerek esir aldı.

Timur, kendisinden beklenmeyecek şekilde Sultan Beyazıt'a oldukça iyi davranmıştır. Timur sadece Hindistan'da Delhi şehrini ele geçirdiği zaman yüz bin kişi öldürmüş, Bağdat'ta da doksan bin kişinin kafasından bir kale yapmıştı. Timur ölürken torunu Sultan Muhammed'i veliyaht tayin etti ise de, herkes küçük oğlu Şâhruh'u tanıdı. Ancak bu devlet de çok sürmeden yıkıldı. Yalnız Hindistan'da kurulmuş olan Büyük Moğol Devleti oldukça uzun süre devam etti.

C. ENDÜLÜS TARİHİ

1. Endülüs Emevî Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemi

Halife I. Velîd zamanında, Musâ b. Nusayr ve Târik b. Ziyâd tarafından fethedilen Endülüs, yani İspanya İslâm hilâfetinin en güzel ve en gelişmiş eyaletlerinden biriydi. Müslüman Araplar oradan Fransa içlerine kadar hücum etmişlerdi. Hatta yukarıda geçtiği üzere, Endülüs valisi emir Abdurrahman el-Ğâfikî, Puvatya şehrine kadar ilerlemiş, orada yapılan savaşta şehit olması ve ordunun geri dönmesine rağmen, Fransa'nın güney tarafları Araplarda kalmıştı.

Hilâfet ve saltanat Abbâsîlere geçtikten sonra, Endülüs karışıklık içinde kaldığından, Türkistan fatihi Kuteybe'nin soyundan gelen ve Endülüs'te

oturan Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri halk tarafından valiliğe atanmıştı. Bununla beraber, onuncu Emevî Halifesi Hişâm'ın torunu Abdurrahman b. Muâviye de, Endülüs iktidarını ele geçirmek istiyordu.

Abbâsiler, Emevî hanedanından olanları yok ederken köylük bir yerde bulunan Abdurrahman kaçarak kurtulmuştu. Mısır'a gelip bir müddet gizlenmiş ise de, devamlı aranmakta olduğu için, Mağrip'te Zenâte kabilesi yanına sığınmış, Cafer el-Mansûr ismiyle orada evlenmişti. Abdurrahman, kendisinin orada olduğunu adamları aracılığıyla Endülüslülere bildirdi. Yusuf, isyan eden bir komutanını Saragoza şehrinde kuşattığı sırada, Abdurrahman, Endülüs Hükümdarı olarak Kurtuba şehrine gelmiş ve ileri gelenlerin ittifakıyla iktidarı ilan edilmişti (139/756).

1.1. I. Abdurrahman

Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu olan Abdurrahman, ilk önce bir çok sıkıntı ile uğraşmak zorunda kaldı. Yusuf, Saragoza'yı ele geçirdikten sonra döndüğünde Abdurrahman'ın iktidarını kabul etmek istemediğinden, aralarında cereyan eden savaşta, o ve çocukları öldürüldü. Abbâsî Halifesi Cafer el-Mansûr'un emriyle Kayrevan'dan gelen ordu da yenildiği için devlet sağlamlaştı.

Fransa Kralı Pepin, Endülüs'e saldırmakta olduğundan ülkeyi denizden savunmak için Abdurrahman donanma yaptırdı ve *Emiru'l-Mâ* (Su emiri) tayin etti. Kara sınırında bulunan istihkamları da sağlamlaştırdı.

İdareyi düzene koyduktan sonra, başkent Kurtuba hariç, ülkeyi altı eyalete ayırdı. Kurtuba'da dünyanın en muhteşem binalarından olan camiye ek olarak daha başka camiler, medreseler, mektepler ve kütüphaneler yaptırdı. Nehir, kanal ve yollar açtırdı, limanları temizletti. Adaleti sayesinde herkes rahat etti. Ticaret ve sanat ilerledi. Hristiyanların yıllık verecekleri vergi belirlenerek kendilerine büyük izinler verildi. Netice itibariyle, Abdurrahman'ın otuz iki sene süren saltanatında Endülüs oldukça gelişti.

1.2. I. Hişâm

Abdurrahman vefat edince, veliaht olan küçük oğlu Hişâm tahta çıktı. Hişâm, 172/ 788'den 180/796 tarihine kadar idarede kaldı. Hişâm da, babası gibi ilmi seven, alimleri koruyan dirayetli bir hükümdardı. Abdullah ve Süleyman'ın isyanları biraz karışıklık çıkardı ise de, bunların yakalandıktan sonra affedilmeleri, gelecek dönemler için kötü bir örnek oluşturdu.

Hişâm, Frenklerle savaşarak Fransa'nın güneyinde bulunan Narbone taraflarını almıştı. Endülüs'ün fethinden beri İspanya'nın en dağlık bölgesi olan Asturiş¹⁰ taraflarında küçük bir Hıristiyan devleti kalmıştı. Buranın Kralı Bermudo, Hişâm'ın bir ordusunu baskına uğratarak yendiğinden, bu Hıristiyan Devleti diğerlerine oranla önem kazanmaya başladı.

1.3. I. Hakem

Hişâm'ın yerine oğlu Hakem geçti (180-207/796-822). Hakem'in devrinde Asturiş Devleti'nin kuvveti arttı ve Frenk imparatoru meşhur büyük Karlo veya Şarلمان, ordularla İspanya üzerine yürüyerek Ebro Nehrinin kuzeyindeki yerleri aldı. Sonra oralarda Barselona kontluğu kuruldu. Bu kontluk, daha sonra Müslümanlara çok zararı dokunacak olan Aragon Krallığına dönüşmüştür. Yine bu dönemde Pirene dağlarının ortasında Navar adıyla bir Hıristiyan devleti daha ortaya çıktı.

Kendileri ile anlaşma yapılmış olan Abdullah ve Süleyman yine isyan ederek kan dökülmesine sebep oldular ve tekrar affedildiler. Yavaş yavaş Kurtuba halkından bir çok kişi sürüldü. Bu kovulanlardan binlercesi, Ebû Hafs adında birinin maiyetine girerek önce İskenderiye'yi ele geçirdiler. Daha sonra Abbâsî Halifesi Me'mûn ile anlaşarak Mısır'ı bırakıp Girit adasını Bizans'ın elinden aldılar. Dolayısıyla kısa da olsa Girit'te de, Müslüman bir devlet kurulmuş oldu.

---

¹⁰ Şimdiki Avusturya

1.4. II. Abdurrahman

Hakem'in oğlu ve halefi II. Abdurrahman (206-238/822-852) çok çalışkan ve adaletli bir hükümdardı. Tahta oturduğunda babasının amcası Abdullah'ın çıkardığı isyanı bastırmış, isyan merkezi olan Belensiye Kalesi'ni almış ve azmış olan Hıristiyan Devletlerin haddini bildirmişti. Frenklerin karışıklığından faydalanarak Barselona civarındaki yerleri tekrar ele geçirdiği gibi Asturiş krallığını da yenerek itaat altına aldı.

Bu dönemde yabancıların teşvikiyle İspanya Hıristiyanları büyük bir isyan çıkardılar. Bu Hıristiyanlara, Araplarla karışıklarından hatta kendi dillerini dahi unutup Arapça konuştukları, İncil'i bile Arapça tercümesinden okuduklarından, *Musta'rib* yani Araplaşmış ismi veriliyordu. *Musta'rib*lerin isyan merkezi Tuleytula (Toledo) şehriydi. İsyân dokuz sene sürdü ise de, sonunda bastırıldı ve ortalık yatıştı.

II. Abdurrahman hamiyetli bir Müslüman'dı. Kendisi, Doğu Roma İmparatoru'nun, Abbâsî Halifesi Mu'tasimbillah'a karşı ittifak teklifini kabul etmedi. Kendi döneminde Endülüs'te posta işlerini düzene koymuş, ülkenin her açından gelişmesine çalışmış, idarede başarılı olmuştur.

1.5. I. Muhammed

II. Abdurrahman'dan sonra Endülüs'te işler yine karıştı. Abdurrahman'ın oğlu Muhammed (238-273/852-886) zamanında savaş ve karışıklık eksik olmadı. Kuzeyden Fransızlar, Navarlar ve Asturişliler saldırdılar. Yine bu dönemde İspanya Hıristiyanları ayaklandılar. Bunlara ek olarak ümeradan Ömer b. Hafs isminde bir hain de, Tuleytula şehrini merkez edinip âdeti bir derebeylik kurdu. Bununla kalmayarak Hıristiyanlarla ittifak yaptı. Bu sırada Frenklerden olan Normanların, denizden hücumları da ülkenin birçok yerini harap etmişti. Muhammed bizzat bir çok savaşa katıldığı gibi oğlu Münzir de Ömer b. Hafs'ı mağlup etti. İbn Hafs, önce Fransa'ya kaçtı. Sonra yine İspanya'ya geldi ise de, bir savaşta öldürülerek hak ettiği cezayı buldu.

1.6. I. Münzir

Münzir b. Muhammed'in (273-275/886-888) saltanatı zamanında hem düşmanların saldırıları, hem de Hıristiyanların isyanı yetmezmiş gibi Ömer'in oğlu Ğâlib b. Hafs da Tuleytula'yı alarak babasının isyanına devam etti. Münzir, döneminde en çok Ğâlib ile uğraştı. En sonunda bir savaşta şehit olduğu için yerine, oğlu I. Abdullah geçti.

1.7. I. Abdullah

I. Abdullah (275-300/888-912) zamanı da karışıklık içinde geçmiştir. Ğâlib b. Hafs, Tuleytula'ya iyice yerleşti. I. Abdullah, onun fesadına karşı koyabilmek için Hıristiyan Devletleri ile hoş geçinmek zorunda kaldı. Yine bu dönemde Kasım ve Uzbek isyan ettiler. Abdullah'ın Kurtuba'da vekil bıraktığı oğlu Muhammed de isyana kalkıştı. Muhammed bir müddet sonra öldüğünden, bir çok kişi, onu babasının öldürttüğünü düşünerek ona *Maktûl* unvanını verdi. Abdullah saltanatının sonlarına doğru biraz rahat yüzü gördü. Kendisi, oğlu Abdurrahman el-Muzaffer'i veliaht etmek istedi ise de, herkes onun şiddetinden korktuğu için Muhammed Maktûl'un oğlu dirayetli ve meşhur Abdurrahman'ı veliaht tayin etti. Vefatından sonra bu şehzade III. Abdurrahman ismiyle tahta geçti. Onun saltanatı, Endülüs tarihinin en parlak dönemidir.

1.8. III. Abdurrahman

Abdurrahman, Endülüs'ün ve bütün Müslüman ülkelerinin en çok şöret kazanmış hükümdarlarından. Zamanındaki gelişmişliği ve zenginliği İspanya bir daha bulamadı. Kurtuba şehri dünyanın en büyük beldesi oldu. Abdurrahman'ın bu şehir yakınlarında yaptırdığı Medinetü'z-Zehra Sarayı, Arap mimarî sanatının en kıymetli eserlerinden sayıldı. Endülüs eşyaları dünyanın her tarafına gittiği gibi bütün İslâm ülkelerinden ve hatta Avrupa'dan binlerce kişi, medreselerde ilim tahsili için Endülüs'e geldi. Medeniyetinin bu kadar gelişmesine paralel olarak devletin askerî gücü de arttı. III.

Abdurrahman'ın amcası Abdurrahman el-Muzaffer yeğeninin en çalışkan komutanıydı ve onun sayesinde bir çok başarılar kazanıldı. Gâlib b. Hafs mağlup edilip öldürüldükten sonra, oğlu Cafer b. Hafs Asturiyyelilerle birleşerek Tuleytula'yı muhafazaya çalıştı ise de yenildi. Böylece Benî Hafs idaresi ortadan kaldırıldı. Fransa sınırına kadar olan yerler alındığı gibi Asturya dağlarının güneyine doğru olan bölgeden yer alınarak Lion Krallığı unvanını alan eski Asturiş Devleti'yle savaşıldı. Onlardan oldukça sağlam bir kale olan Sumûre kalesi alınarak söz konusu devlet de küçültüldü. Fas'a da asker gönderilerek orası bazı işgalcilerin elinden kurtarıldı. İdrisîler Devleti, Endülüs Emevî Devleti'nin himayesine girdi. Hatta Fatimî Halifesi Muizlidînillah ile bile savaşıldı ve Tunus alındı ise de, bu seferin devamı gelmedi. İşte bundan dolayıdır ki, Abdurrahman'ın zamanı gayet parlak geçmiş, kendisi büyüklüğünü dünyanın her tarafında duyurmuştur. Ancak ondan sonra devletin gelişmesi bir müddet durmuş, sonra da yıkılmaya başlamıştır.

III. Abdurrahman 300/912'den 350/961 yılına kadar, yani elli sene iktidarda kalmış, yetmiş üç yaşında vefat etmiştir. Abdurrahman'ın zamanında Müslüman ülkelerinin her tarafında *Tavâif-i Mulûk* ortaya çıktığı, Hicaz tarafları da Fâtimîler'e geçtiği için, Abdurrahman'a *emîru'l-müminîn* unvanı verildi. Böylece Endülüs Emevî Devleti, hilâfete dönüşmüş oldu.

2. Endülüs Emevî Devleti'nin Yıkılması

2.1. II. Hakem

II. Hakem babasının makamına geçerek 350/961'den 366/1009 tarihine kadar on beş sene iktidarda kaldı. III. Abdurrahman devri gibi bunun zamanı da parlak geçti. Lion Devleti'yle savaşıldıktan ve bazı kaleler alındıktan sonra, anlaşma yapıldı. Savaş iki yıl, barış on üç yıl sürmüştür.

Hakem'in zamanında Endülüs, medeniyet açısından oldukça ilerledi. Kadınlardan bile alimler, şairler ve müderrisler yetişti. Kurtuba'da Hakem'in saray kütüphanesinde altı yüz bin cilt kitap toplanmıştı. Ülkenin gelişmesi ve halkının zenginliği zirveye ulaştı. Fakat bu zenginlik ahlaki düşkünlüğü de beraberinde getirmiş, savaşma gücü kalmadığı gibi aşiret belası da artmıştı. Herkes sefih bir hayat yaşamaya ve vaktini hoş geçirmeye alıştı. İşte bu durum devletin ileride yıkılmasına sebep olacaktır.

2.2. II. Hişâm

Hakem'in oğlu Hişâm çocuk yaşta tahta geçti. Devlet işleri ile kendisi değil annesi Sabîha ilgileni. Sabîha gayet akıllı bir kadın olduğu, idarede de Hâcib el-Mansûr gibi cesur ve hamiyetli bir vezir bulunduğundan devlet işleri önceleri yolunda gitti.

Hâcib el-Mansûr, Endülüs'te İslâm'ın menfaatine fazlasıyla uygun olacak bir siyaset takip ederek İspanya'da hiçbir Hıristiyan devlet bırakmama-ya çalışmış ve onlara karşı bizzat kendisinin kumanda ettiği elli sefer düzenlemiştir. Kendisi, bütün bu seferleri kazanmıştır. Hacib el-Mansûr, Hıristiyanlardan, yani Leon ve ondan bağımsızlık elde etmeye çalışan Kastilya krallıklarından bir çok yeri ele geçirmişti. Ancak savaşlardan birinde şehit düşmesi, bu fetihlerin tamamlanmasına engel oldu. Hacib el-Mansûr'dan sonra, onun büyük oğlu Abdulmelik, hacip oldu. Abdulmelik, babasının izlediği siyaseti takip ettiyse de, önce Sabîha, sonrada kendisi vefat etti. Daha sonra Abdulmelik'in kardeşi Abdurrahman vezir oldu. Ancak o kötü ahlaklı bir adam olduğu için, devlet çökmeye başladı.

Abdurrahman, Hişâm'ın akılca zayıflığından faydalanarak kendisini veliaht ilan ettirmişti. Ancak III. Abdurrahman'ın torunlarından Muhammed b. Abdilcebbâr, buna karşı çıkarak önce kendisini vezir ettirmiş, sonra da Hişâm'ı hapsettirmiştir. Onun ölümünü de ilan eden Muhammed, hükümdar olmaya kalkıştı. III. Abdurrahman'ın diğer bir torunu Reşid b. Süleyman da iktidarı ele geçirmek için, Tuleytula'da isyan ettiğinden, aralarında savaş

çıktı. O, bu savaşta Muhammed'e esir düşerek öldürüldü. Ancak Reşîd'in yeğeni Süleyman, Hıristiyan Devletlerin yardımıyla Kurtuba'ya girdi. Bunun üzerine Muhammed de, bir takım kaleler karşılığında Hıristiyanlardan yardım alarak Kurtuba'yı kuşatmaya gittiği sırada, Hişâm hapisten çıkararak yine tahta geçti. Muhammed'i yakalatarak öldürdü. Fakat Muhammed'in oğlu Abdullah ile ittifak kuran Süleyman, isyanına devam etti.

Bu dönemde o kadar çirkin işler oldu ki, hamiyete sığmaz. Müslümanlar bir birleriyle savaşmak için Lion ve Kaştalya krallarına kaleler vererek yardım istediler. En güzel yerleri kendi elleri ile sevine sevine din ve devlet düşmanlarına verdiler. Bir çok savaştan sonra Süleyman, Kurtuba'yı ele geçirerek tahta çıktı. Hişâm'ın ise ne olduğu bu karışıklıkta belli olmadı.

3. Son Hükümdarlar

Süleyman, zorla iktidarı ele geçirdikten sonra, eyaletlere valiler gönderdi. Bunlar kendi adamlarıydı. Ancak bunlara eyaletler mülk olarak ve kendilerinin soyuna kalmak üzere verilmişti. Bu durum da, Tavâif-i Mulûk'un ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

Hişâm'ın hacibi Hayrân, efendisinin sağ olduğunu düşündüğünden, Süleyman'ı ortadan kaldırmak için Tanca valisi ve âdeta hükümdarı olan Ali b. Hammûd'u davet etti. Ali b. Hammûd gelip Kurtuba'yı ele geçirdi. Ancak Hişâm'ın bulunamaması üzerine Müktefibilah namıyla kendisini Emiru'l-Müminîn ilan etti. Fakat Hayrân ile uyuşamadıklarından III. Abdurrahman'ın torununun oğlu Abdurrahman b. Muhammed el-Murtaza'ya, Cehn şehrinde beyat edildi ve Ali de, hamamda iken öldürüldü.

Bir taraftan Abdurrahman, diğer taraftan Ali'nin kardeşi Kâsım b. Hammûd saltanat için savaşarak bu uğurda öldüler. Nihayet Kurtuba'da ileri gelenlerin ittifakıyla Muhammed b. Abdilcebbâr'ın kardeşi V. Abdurrahman tahta çıkarıldı. Bir müddet tahtta oturan V. Abdurrahman'dan sonra, yerine amcası Muhammed b. Abdirrahman geçti. O da, yedi ay sonra

tahtı bıraktı. Endülüs, bir dönem de Ali b. Hammûd'un oğlu Yahyâ'nın idaresinde kaldı.

Devletin birliğini korumak için son teşebbüs olarak Muhammed b. Abdilcebbâr'ın oğlu Hişâm tahta çıkarılmıştı. Bu gayretli hükümdar üç sene Kurtuba'ya gelmeyerek sınır boylarında ordunun içerisinde kaldı. İç karışıklıklardan istifade edip her tarafa yayılmış olan Hıristiyanlarla savaşlar ettikten sonra Kurtuba'ya geldi. Ancak valiler kendisine itaat etmediler. Yazdığı etkili emirnâmelerine cevap bile alamadığından taç ve tahtı terk etti. Böylece hicretin 422/1031 yılında Endülüs Emevî Devleti tamamen ortadan kalktı.

4. Tavâif-i Mulûk ve Murâbitûn

Hişâm çekildikten sonra Endülüs, Tavâif-i Mulûk'un elinde kaldı. Kurtuba'da hamiyetli Cevher b. Muhammed isminde biri yönetime geçti. O dönemde Endülüs'te on bir Müslüman devlet vardı. Fakat bunların aralarında birlik olmadığı gibi asıl düşmanın geride olduğunu unutarak Hıristiyanlarla ittifak etmekten ve birbirleriyle mücadele etmekten başka bir şey düşünmediler. Bu karışıklık üzerine Lion ve Kaştala (Kastiliyya) Devletleri diledikleri gibi İslâm topraklarından yerler almaya başladılar. Böyle devam ederse, Endülüs Müslümanlarının ne adı, ne de şânı kalmayacağı anlaşıldığından, Afrika'daki Murabitûn Devleti'nin yardımı istendi. Özellikle Tuleytula şehrini hile ile Yahyâ el-Meymûn'un elinden alarak başkent edinen Lion ve Kaştala Kralı Alfonso, doğrudan Müslümanların üzerine yürümekteydi.

Murâbitûn Devleti, Afrika'nın kuzeyinde, hicretin dördüncü asrında ortaya çıkmıştı. Mağrip'te Mülessemûn ismindeki büyük bir kabilenin çoğunluğu putperest olmakla beraber, içlerindeki Lemtûne kabilesi Müslüman'dı. Bu aşiretin reisi İbrahim, ulemadan Abdullah b. Yasîn ismindeki zatı, halka İslâmiyet'i öğretmesi için getirmişti. İbrahim'in vefatından sonra Abdullah, müşriklerden hakaret görmeye başladı. Kendisine tabi olanların sayısı bin kişiye ulaştığı zaman, kabilenin putperest olanları ile cihada başladı. Böylece yavaş yavaş Mülessemûn kavmi tamamen Müslüman oldu. Abdullah b.

Yâsin sadece din işleriyle ilgilenmiş, askeri işleri Yahya b. Ömer'e bırakmıştı. Kendisine intisap edenlere Murâbit denildiğinden, yeni devletin ismi Murâbitûn Mülsemûn Devleti oldu. Yahya ile kardeşi Ebû Bekr zamanlarında Mısır hariç, bütün Kuzey Afrika Murâbitûnun eline geçmişti. Ebû Bekr'in halefi Yusuf b. Tâşfîn zamanında Endülüslülerin ricasıyla İspanya'ya geçildi. Yusuf, 400/1009 yılında doğmuş 500/1106 yılında vefat etmiş, yani yüz yıl kadar yaşamıştı. 78 yaşında iken büyük bir ordu ile İspanya'ya geçerek *Zelekâ Savaşı*'nda Hıristiyanları ağır bir yenilgiye uğrattı. Ancak daha sonra düşmanla uğraşacağı yerde, Tavâif-i Mulûku yok etmeye çalıştığından, Müslümanlar arasında kan dökülmesi yine bitmedi. Düşmanları ise biraz nefes aldılar.

Yusuf'un oğlu ve halefi Ali zamanında, Hıristiyanlar yine saldırıya geçtiler. Büyük bir düşman ordusu *Ukliş Savaşı*'nda mağlup edildi. Ancak Ali de, Müslüman ümerâsı üzerine yönelerek Saragosa'da bulunan Benî Hûd Devleti'ni ortadan kaldırmak istedi. Bu gereksiz teşebbüs Benî Hûd'un Hıristiyanlarla ittifakına ve nihayet Saragosa gibi önemli bir yerin Aragon kralığının başkenti olmasına sebep oldu. Böylece İspanya'nın kuzeyi ile Müslümanların alakası kalmadı. Murâbitûn Devleti'nin bir müddet sonra yıkılması ile eski karışıklıklar daha kötü bir şekilde yeniden ortaya çıktı.

5. Muvahhidler ve Benî Ahmer

5.1. Muvahhidler

Dürne¹¹Dağları halkından Muhammed b. Tumert isimli bir zat, Bağdat'ta ilim tahsilinde bulunmuş, İmam Gazzalî'den icazet almış ve Murâbitûn Devleti'ni yıkararak yerine bir devlet kurmak için planlar yapmaya başlamıştı. Muhammed b. Abdillâh, Mağrib'e döndüğünde, kendisine birçok taraftar topladıktan sonra, Murâbitlâra isyan etti. Atlas Dağları içinde Tînemlil isminde oldukça müstahkem bir kale yaptırdı. Burada Muvahhidler

---

¹¹ Bingazi vilayetinde

adıyla büyük bir meclis toplamak suretiyle, yönetimin kendisinde olduğu yeni bir devletin temellerini attı.

Muhammed b. Abdillallah, Abdullallah el-Mehdî unvanını kullanıyordu. Halefi Abdullallah el-Mü'min zamanında Muvahhidûn Devleti bütün Kuzey Afrika'yı aldığından, Murabıtlar sadece İspanya'da kalmıştı. Abdullallah el-Mü'min'in halefi Ebû Ya'kûb Yusuf, İspanya'yı da aldı ve henüz ortaya çıkmış olan Portekiz Devleti'ni mağlup etti. Ancak Şentemrîn Kalesi kuşatmasında ordusu yenildi.

Yusuf'un halefi Sultan Ya'kûb zamanında Muvahhidûn ile müttefik Hıristiyan orduları arasında Ârâka denilen yerde savaş oldu. Savaşı Müslümanlar kazandıysa da, bundan faydalanılamadı. On altı sene sonra ise Hıristiyanlar, büyük bir ordu ile gelerek Sultan Ya'kûb'un oğlu Muhammed en-Nâsır'ı, el-İkâb Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrattılar (608/1212). Bundan sonra Muvahhidûn Devleti de çok sürmeyip yıkıldı.

5.2. Benî Ahmer

el-İkâb Savaşı'ndan sonra Endülüs'ün bir çok yeri ile beraber, Kurtuba şehri de Kaştala Kralı'nın eline geçti. Sadece Cehn, Belensiye ve İşbiliyye'de üç Müslüman emirlik kaldı. Ancak İşbiliyye'yi Kaştalalılar ve Belensiye'yi de Aragonlular aldılar. Cehn emiri Ebû Abdillallah Muhammed b. el-Ahmer de hükümet merkezini Kaştalya Kralı Alfonso'ya bırakmak ve Hıristiyanlarla zahiren hoş geçinmek suretiyle, Ğirnata da Benî Ahmer devletini kurdu (626/1228). İspanya'nın bir köşesine sıkışmış olan Ğirnata Emirliği iki buçuk asırdan daha fazla devam etmiştir.

Bu dönemde Ğirnata çok gelişti. İspanya'nın her tarafından Hıristiyan zulmünden kaçan Müslümanlar, orada toplanarak şehri büyüttüler. el-Ahmer Sarayı gibi halen herkesin ilgisini çeken muhteşem binalar yapıldı. İlim ve eğitim gelişti, sanayi hayret edilecek seviyeye ulaştı. Nihayetinde Ğirnata da, Kurtuba gibi medeniyet merkezi oldu. Fakat koca Endülüs

Emevî Devleti'nin yıkılmasına neden olan taht kavgaları ve duyarsızlıklar Ğirnata'da da bir takım kötülöklere neden oldu. Emirliĝin sınırları her geçen gün küçüldü. Hıristiyanların eline getiĝi zaman sadece Ğirnata Şehri kalmıştı. O da Hicretin 897/1492 senesinde Aragon Kralı Ferdinand ve eşi İza-bella'ya teslim edildi. Böylece İspanya'da Müslüman devlet kalmadı.

İspanyolların Müslümanlara ettikleri vahŐice muameleleri anlatmak mümkün deĝildir. Őehirler yakıldı yıkıldı, ocaklar söndürüldü, Müslüman-lardan kimi Hıristiyan olmaya zorlandı, kimi dualarla Şehir meydanlarında yakıldı, ırz ve namuslarına dokunmak sevap kabul edildi. Mal ve can gvenliĝi kalmadı, o güzel medeniyet eseri olan kütüphaneler dolusu kitap yakıldı. Sonuçta Arap Medeniyeti yok edilerek o gelişmiş ülke l haline getirildi. Mutaassıp Hıristiyanlar, o dönemde İspanya'yı o kadar harap etti-ler ki, bu gün dahi memleket, o harabelikten kurtulamamıŐ, Araplar zama-nındaki geliŐmiŐliĝin yüzde birini bulamamıŐtır.

D. İSLÂM MEDENİYETİ

Dinimizin medeniyete olan hizmeti çok büyüktür. Hz. Peygamber (sas) herkesi hak dine davetle grevlendirildiĝi zaman, oldukça cahil olan Arap-lar, kısa bir süre içerisinde birer kahraman olarak dünyanın her tarafına yayıldıkları gibi Medeniyet konusunda da eski milletlerin hepsini geride bıraktılar. Resulullah (sas)'in hadislerinde, *"Ticaret eden Allah'ın sevgilisidir"* *"İlmi beŐikten mezara kadar isteyiniz"* *"İlim Çin'de bile olsa gidip ĝreniniz"* anlamında emirleri vardır ki, bunlar Müslümanları helal yoldan ticaret yaparak zengin olmaya ve daima bilmediĝini ĝrenerek bilgilerini artırmaya teşvik ediyordu. Aynı Şekilde hemen ölecekmiŐ gibi ibâdet etmek ve hiç ölmeyecekmiŐ gibi bu dünya için çalışmak, bir Müslüman'a farz-ı ayn olduĝu düşüncesi, herkesin belleĝinde yer edinmiŐti.

Henüz İslâm'ın ikinci asrında Abbâsî Halifeleri, Doĝu Roma İmparator-luĝu'ndan savaş tazminatı olarak bir takım eski deĝerli kitaplar almıŐlar ve

çoğu Yunanca olan bu kitapları, Arapça'ya tercüme ettirerek medreselerde okutturmuşlardı. Bu sayede ilim ve eğitim yayılmış, gerek Araplar, gerek diğer Müslümanlar, çok ilerlemişlerdi. İslâm medeniyeti, eski Yunan Medeniyeti ile şimdiki Avrupa medeniyetini birbirine bağladı ki, İslâm Medeniyetinin o şaşalı döneminde Avrupalılar, âdeta vahşi gibiydiler.

Arapların eskiden beri şiire merakları vardı. İslâm'dan önce İmriu'l-Kays, Hz. Peygamber zamanında, meşhur *Kasîde-i bint Sa'd*'ın sahibi Hassân b. Sâbit, *Kasîde-i Bürde*'nin sahibi Ka'b b. Züheyr ve Emevîler döneminde, Ferezdak gibi büyük şairler çıktı. İranlılardan da *Şehnâme* müellifi Firdevsî, Hâfız Şîrâzî ve *Gülîstan* müellifi Sa'dî Şîrâzî gibi Fars dilinin güzelliğini hakkıyla gösteren şairler yetişti. Türkçe'de de büyük manzumeler yazıldı. Dil ve Arap grameri konularında alimler, binlerce eser yazdı. Edebiyatın en meşhur eserlerinden biri olan, *Elfu'l- Leyleti ve'l-Leyl* yani *Bin Bir Gece Hikayeleri* Avrupa dillerinin hepsine tercüme edilmiştir.

Tarih ve Coğrafya'da da Müslümanlar çok ilerlediler. Ebû'l-Fidâ, Ebû'l-Ferec, İbn Haldûn, İbn Esîr ve Taberî gibi tarihçiler, İdrisî gibi coğrafyacılar ve İbn Batûta gibi bir çok yer gezmiş seyyahlar çıktı. Özellikle astronomi ilmi çok fazla gelişerek dünyanın yuvarlak olduğu tespit edildi. Sincâr çölünde meridyen dairesinin boyu ölçüldü. Ayın hareketleri titizlikle izlendi. Hatta tahmin edildiğine göre, dünyanın ve diğer gezegenlerin güneş etrafında döndükleri bile Müslümanlar tarafından ilk defa tespit edilmiştir. *Efrinciye Takviminden* (Miladî Takvim)daha doğru olarak Selçuklu hükümdarı Melikşâh zamanında *Celâlî Takvimi* yapıldı. Araplar kimya ilminde de ilerlemişlerdi. Bu ilimde de Câbir gibi büyük alimler çıktı. Fizik ve mekanik ilimleri de ilerlemiş, oldukça ilginç aletler yapılmış, saatlerin çeşitleri düzenlenmişti. Zooloji ve botanik alimleri de araştırmalar yapmışlardır. Özellikle tıp çok gelişti. Ebû Bekr Râzî, Hüseyin Ebû Ali Sîna ve Endülüslü İbn Rüşd gibi meşhur doktorlar çıkmış, Ebû Ali Sina'nın *Kanûn* isimli eseri, yüz elli yıl öncesine kadar bütün Avrupa üniversitelerinde okutulmuştur.

Müslümanlar, Matematik ilimleriyle de çok uğraşmışlar, dört işlemi tamamlamışlar, cebir ve trigonometriyi neredeyse şimdiki haline yaklaştırmışlar, mühendisliği de ilerletmişlerdi.

Teoloji ile ilgilenen bilginler kendilerini çok geliştirmişlerdi. Müslümanların din ve dünyaya dair kanunlarını düzenleyen fıkıh ilmi, sınırsız bir der-yaya benzetilecek kadar büyümüş, fıkıh, hadis, tefsir, kelim, diyalektik ve mantığa dair binlerce değerli eser telif edilmişti. Felsefe ile uğraşmış, Nasîruddîn Tûsî, Fahreddîn Râzî, İmâm Gazzâlî, Ebû Sînâ ve İbn Rüşd gibi her biri ayrı bir zeka ve dirayete sahip filozof, alim yetişmişti. Hz. Muhyiddîn Arabî, *Mesnevî-i Şerif* müellifi Celaleddîn Rûmî gibi tasavvuf alimleri, Müslümanlara kıyamete kadar sürecek olan şerefi verdiler.

Bu kadar alim sayesinde Müslüman milletler fazlasıyla ilerleyip Buhâra, Semerkant, Azne, Bağdat, Kahire, Merrâkuş, Kurtuba ve Kayrevân gibi yüzlerce şehir; medrese ve kütüphanelerle doldu. İlim ve fenlere kendisini vakfetmiş bir çok alim çıktı. Ancak maalesef bir tarafta Tatarlar, Haçlılar, diğer taraftan İspanyol vahşileri bu kadar ender ve kıymetli telifleri ve eserleri yok ederek bazı yerlerin yeniden cehalete düşmesine sebep oldular.

Müslümanlar bazı önemli icatlarda da başarılı olmuşlardı. Örneğin pusula, barut, top, ipek, pamuk ve ketengillerden kağıt üretimi Müslümanların icadı kabul edilir.

İslâm'da sanayi de çok gelişme göstermişti. Müslüman ülkelerin hepsi, köprüler, camiler, hastahaneler, medreseler, saraylar ve yüksek binalar ile dolmuştu. Şam'da Emeviyye Câmî, Ğırnata'da el-Hamrâ Sarayı, Kahire'de Benî Tulûn Câmîi, Kurtuba'da Câmî-i Kebîr ve Medinetu'z-Zehra Sarayı gibi her biri, bir millete övünç kaynağı olabilecek binlerce güzel bina, Çin ve Hinduçin sınırından, Batıda Atlas Okyanusuna kadar uzanan İslâm topraklarını cennete çevirdi. Oymacılık sanatı da halen görenleri fazlasıyla şaşırta-cak seviyeye ulaştı.

Diğer sanatlarda da ilerleyen Müslümanların mal ve eşyaları dünya ticaretinin esasını oluşturdu. Sanat ve ticaret sayesinde zenginlik de arttı. Bu gün harap ve âdeta boş olan bir çok yer, yedi sekiz asır önce gayet gelişmişti ve milyonlarca insan yaşıyordu.

Sonuç itibariyle İslâm'ın ortaya çıkardığı gelişmeler ne kadar anlatılırsa anlatılsın yetersiz kalacaktır. Bu yüzden şunu ifade edelim ki, İslâm Medeniyeti, eski Yunan ve Roma Medeniyetlerini çok geride bırakmış ve o dönemde cahil olan Avrupalılar ilmi ve sanatı, ya Endülüs, ya da Müslümanlardan öğrenerek kendi ülkelerine taşıyan Haçlıların sayesinde öğrenmişlerdir. Öyle ki, Endülüs medreselerinde eğitim görenler arasında iki papa dahi çıkmıştı. Dolayısıyla bugün gördüğümüz Avrupa medeniyetinin temeli İslâm Medeniyetidir.

– ÜÇÜNCÜ BÖLÜM –
OSMANLI TARİHİ

A. OSMANLI DEVLETİNİN ORTAYA ÇIKMASINDAN ANKARA SAVAŞINA KADAR (626-804/626-804/ 1299-1402)

1. Osmanlıların Ortaya Çıkması

Abbâsî Devleti'nin gücü azaldığı sırada Türklerden bir çok kabile Orta Asya, Horasan ve İran taraflarında yerleşmişler, büyük devletler kurmuşlardı. Hatta Tuğrul Bey yönetiminde bir devlet kuran Selçukluların sınırları, Çin'den Akdeniz'e kadar ki bütün coğrafyayı kapsıyordu. İşte devletimizin asıl kurucusu ve Osmanlıların ilk ataları olan Kayı Han kabilesi de, Sultan Mahmud Ğaznevî zamanında, Selçuklularla beraber Horasan taraflarına yerleşmiş olan Türklerdendir.

Kayı Han Kabilesi diğer benzerleri gibi isyan çıkarmamış, Ğaznelilere, Selçuklulara ve sonra da Havârizmşâhlara bağlı kalmışlardı. Hatta Celâleddin Havârizmşâh'ın Tatarlara ve Gürcülere karşı yaptığı savaşlarda ordusunun bir kısmı Kayı Han kabilesinin savaşçılarından oluşuyordu.

Celâleddîn, şehit olduktan sonra ordusu dağılmıştı. Kayı Han kabilesi de Erzincan taraflarına gitmiş ve sevgili Padişahımızın en büyük atası ve bu kabilenin reisi olan Süleymanşah b. Kaya Alp bir müddet Erzincan taraflarında oturarak Tatar saldırıları geçtikten sonra yine Horasan tarafına gitmek üzere yola çıkmıştı. Ancak Süleymanşah, Caber Kalesi civarında Fırat nehri-

ni geçerken boğularak vefat ettiğinden, bu gün *Türk Mezarı* diye bilinen yere defnedildi. Kabilesi iki kısma ayrılarak biri yola devam etti. Diğer kısmı ise, Süleymanşah'ın oğullarından Ertuğrul ve Dündar Beylerin maiyetinde Erzurum taraflarına döndü (626/1228).

Ertuğrul Bey'in kabilesi Erzurum taraflarında dolaşırken, birbirleriyle savaşmakta olan iki orduya rastladılar. Kendisi savaşçı biri olduğu için, yenilmekte olan orduya yardım ederek o tarafın kazanmasını sağladı. Ertuğrul Bey'in sayesinde savaşı kazanan ordu, Anadolu Selçuklu hükümdarı Sultan Alâeddîn'in, yenilenler ise, İran'daki Cengiz Devleti'nin Tatarlarıydı. Sultan Alâeddîn, Ertuğrul Gazi'nin bu hizmet ve yardımından memnun kalarak ona Söğüt, Eskişehir ovaları kışlağı ile Domaniç yaylağını vererek Bizans İmparatorluğu sınırına yerleştirdi. O dönemde Ertuğrul Gazi'nin yanında dört yüz çadır insan vardı ki, işte bu bir avuç kahraman, devletimiz gibi büyük bir devleti kurmayı başarmışlar, din ve devlete ettikleri hizmetler ile tarihin en şanlı sayfalarında yer edinmişlerdir.

Ertuğrul Bey, devamlı sınırdaki Rum Beyleri ile mücadele etmekteydi. Bu yüzden de idaresi altındaki yerler ordugah şeklindeydi. Ertuğrul Bey, 626/1228 yılından 680/1281 yılına kadar kabileyi idare etti. 665/1266 yılında Söğüt kasabasında Osman Bey ismindeki çocuğu doğdu. Bu Osman Bey babasından sonra kabilesinin reisi, aynı zamanda devletimizin I. Padişahı olmuş, şerefli ve büyük ismini milletimize yadigar bırakmıştır.

2. Osman Gazi

Osman Gazi 680/1281 senesinde babasının yerine geçerek Rum beyleri ile mücadele etmek suretiyle yavaş yavaş memleketi büyütmeye başladı. İnegöl Beyi Nikola, Osmanlılara düşmanlık ediyordu. Osman Gazi, Nikolayı yendi ve elinden Karacahisar'ı aldı. Bu fetih üzerine Konya'daki Selçuklu Sultanından beylik alameti olan davul ve sancak gönderildi. Böylece Osmanlı imareti, resmen bir beylik kimliğini kazandı.

Osmanlı Beyliğinin komşularından Bilecek tekfuru yani beyi, Osman Gazinin dostu olduğu halde, daha sonra Osmanlının düşmanlarıyla ittifak kurmuş ve Gazi'yi kendi düğününe çağırıp öldürmek için plan yapmıştı. Bu planı, sonradan Müslüman olacak ve devletimize bir çok hizmet edecek olan Harmankaya tekfuru köse Mihael Bey, Osman Gazi'ye bildirdi. Osman Gazi her sene yaylağına çıkarken, bazı kıymetli eşyayı ve ihtiyar kadınları muhafaza edilmek üzere Bilecik Hisarına bırakırdı. Bu sefer kırk kadar genç savaşçı, ihtiyar kadın kıyafetine sokularak âdet üzere Bilecik'e gönderildi. Düğün sebebiyle kalede az asker bulunduğu sırada bu gençler kaleyi ele geçirdiler. Osman Gazi de, düğün yerini basmış, neye uğradığını anlayamayan ve ettiğine pişman olan hain tekfur cezasını bulmuştu. Tekfur'un alacağı kız Nilufer Hatun ise, esir edilip ilk defa olarak kahramanlığını fiilen ispat eden Orhan Gazi'yle evlendirildi (688/1289). Bilecik'in ele geçirilmesi ile İnegöl Kalesi ve daha başka yerler de devletimizin toprakları arasına katıldı.

Bilecik fethinden on sene sonra yani 699/1299 yılında, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı Alâaddîn, İran Cengiz Devleti hükümdarı Ğazan Hân'ın emriyle tahtan alındı. Yerine varis olacak hiç evladı olmadığı için de, Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldı.

Erzurum ve doğu tarafları Tatarlar da kalıp diğer yerlerde bulunan vali ve emirler bağımsızlık kazandılar. O dönemde Anadolu'da, Rumların elinde Trabzon İmparatorluğu, İzmit ve Bursa tarafları vardı. Diğer kalan yerlerde ise, Türk Beylikleri vardı. Karadeniz tarafında; Kızıl Ahmedlu ve İsfendiya-roğulları, Selçuklulardan Gazi Çelebi, Tokat'ta; Kubadoğulları, Akdeniz'de; Karasu, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Hamîd Beylikleri, Konya tarafında büyük Karaman Beyliği ortaya çıktı. Bu hâdiseden altmış yetmiş yıl sonra Kayseri'de; Burhaneddînoğulları, Maraş'ta; Zulkadir ve Adana'da; Ramazanoğulları Türkmenleri beylikler kurdular. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla, saydığımız bu Beylikler ile Bilecek ve Eskişehir taraflarında

olan Osmanlı Beyliği bağımsızlık kazandı. Osman Gazi, Karacahisar kasabasında ilk defa kendi adına hutbe okuttu.

Osman Gazi, bir hayli büyümüş olan ülkenin idaresini yoluna koymaya çalışmak, halkın davalarını bakmak için kadı tayin etti. Ülke adaletle idare edildiğinden her taraftan bir çok insan ve hatta Rumlar, kendi idaresine girmek için gelmeye başladılar.

Diğer taraftan da Osman Gazi fetihlere devam ediyordu. Büyük bir Bizans ordusunun Koyunhisar civarında yenilmesi üzerine İstanbul yakınlarına kadar bir çok yer alındı. Aynı şekilde fatihi Kara Ali'nin adına nisbetle halen İmralı (Emir Ali) denilen ve Mudanya'nın karşısında bulunan Kali Limnuz adası ele geçirildi. Tatar Hanı, Bizans İmparatorluğu'nu himaye etmek istediği için, Germiyan taraflarına gönderdiği bir Tatar ordusu, Şehzade Orhan Bey ile meşhur Köse Mihael Bey tarafından 712/1312 yılında dağıtıldı.

Osman Gazi'nin komutanlarından Gazi Abdurrahman ile Akça Koca, halen Kocaeli denilen bölgeyi ele geçirip İznik şehrini kuşattılar. Bursa şehri de bir müddet kuşatıldıktan sonra 726/1326 yılında fethedildi.

O dönemde Osman Gazi, yetmiş yaşında olduğu için, askerî işlerin idaresini oğlu Orhan Gazi'ye bırakmıştı. Osman Gazi, Bursa'nun fethi esnasında vefat etti. Vasiyeti üzerine cenazesi Bursa'ya defnedildi.

Osman Gazi adaletli, dirayetli, hamiyetli ve cesur bir padişahı. Dünya malına karşı arzusu olmadığı için, vefatında bir koyun sürüsü, biraz silah ve birkaç bakır eşyadan başka bir eşya bırakmadı. Osman Gazi küçük bir aşireti, yeni bir devlet şekline getirerek devletimizin büyüklüğünün temellerini attı. Güzel ahlakıyla, Osmanlı ismini herkese sevdirdi, kahramanlığı kendisine tarihte şerefli bir isim kazandırdı.

3. Orhan Gazi

Orhan Gazi, Osman Gazinin küçük oğluydu. Tahta oturunca büyük kardeşi Alâaddîn Paşa vezirlik makamına atandı. Orhan Gazi de babasının fetihlerine devam ederek İznikmîd veya İzmit şehrini ve o civarda bulunan diğer bir çok önemli kaleyi ele geçirdi. Üsküdar civarında Aydos Kalesi kumandanının kızı, Gazi Abdurrahman'a aşık olduğu için kaleyi ona teslim etti. Onun, Abdurrahman'ın eşi olarak doğurduğu Kara Abdurrahman, Osmanlıların en büyük savaşçılarında biri oldu.

Orhan Gazi, babasının idare merkezi olan Eskişehir'i bırakıp Bursa'yı başkent yapmıştı. Anadolu'da Rumların en büyük şehri ve âdetâ ikinci başkenti olan İznik Kalesi de alındı. Bizans İmparatoru, Osmanlıların ilerlemesine mani olmak için altmış bin askerle yürüdü ise de, Maltepe Savaşı'nda Orhan gaziye ağır bir şekilde yenildi ve geri dönmek zorunda kaldı. Böylece Marmara Denizi kıyılarındaki bütün yerler Osmanlı idaresine geçti (731/1329).

Orhan Gazi bu fetihleri ettiği sırada, Bursa'da devlet için bir takım gerekli kanunlar da yapıyordu. Alâaddîn Paşa başkan olmak üzere, büyük şehzade Süleyman Paşa, ulemadan Çandarlı Kara Halil Efendi, küçük şehzade Murat Çelebi ve diğerlerinden bir meclis toplanarak vergi yerine Hristiyanlardan alınacak olan çocukların, Müslüman âdetlerine göre yetiştirilip yeniçeri adıyla piyade ve Sipahi adıyla da süvari askeri yapılması, her sipahiye timar adıyla aylık yerine geçecek olan bir yerin gelirinin bırakılması kararlaştırıldı. Aynı şekilde vergilere ve resmi elbiselere dair kurallar yerleştirildi. Alâaddîn Paşa 732/1331 yılında vefat edince, yerine büyük şehzade Süleyman Paşa sadrazam oldu.

Bu sırada Karasu Beyi Aclân Bey ölmüş ve oğulları birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdi. Huzuru kaçan Karasulular Osmanlı idaresini istemeye başlamışlardı. Bu yüzden oraya Süleyman Paşa gönderildi ve Karasu Osmanlı topraklarına katıldı (736/1334).

Bundan sonraki on yıllık dönemde hiç savaşa girilmedi. Bu dönemde ülkenin imarı için çalışıldı ve bütün şehirlerde camiler, medreseler, kütüphaneler, hanlar, hamamlar ve diğer yüksek binalar yapıldı ki, bunların sayısının dört bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. 746/1346 yılında Orhan Gazi, Rum İmparatoru Kantakuzen'in kızı ile evlendi.

Osmanlıların ilk defa Rumeli'ye geçmeleri bundan on iki yıl sonra yani, 758/1356 tarihindedir. O dönemde Bizans İmparatoru, devletimizin düşmanı olan Venedikliler ile ittifak ettiğinden, Orhan Gazi'yi gücendirmişti. Şehzade Süleyman Paşa, Karesi Valisi Hacı İlbey, eskiden Bursa muhafızı olup, İslâmiyet'i kabul eden meşhur Evrenos Bey, ümeredân Ahab Bey ile sözleşip Aydıncık/Edincik civarından bir gece sal ile Gelibolu yakasına geçtiler. Orada bir Osmanlı ordusu toplanmak suretiyle bir yıl kadar Edirne taraflarına gidildi. İstanbul'da İmparator ailesi içinde çatışma çıktığından, İmparatora yardım edildi.

759/1357 yılında büyük bir deprem oldu ve bir çok kale yıkıldı. Süleyman Paşa bundan faydalanarak Gelibolu, Hirebolu ve Tekfûr Dağı gibi yerleri aldı. Böylece Osmanlılar Rumeli'nde yerleştiler. Süleyman Paşa, Rumeli'nde devletin topraklarını daha da artırmak istemesine rağmen, 760/1359 yılında bir av esnasında atının ağaca çarpması sonucu vefat etmesi buna mani oldu. Bir müddet sonra da, Orhan Gazi vefat etmiş, idare küçük oğlu Hüdâvendigâr Murat Gazi'ye kalmıştı.

Orhan Gazi saltanatının otuz beşinci yılında, yetmiş beş yaşında iken vefat etti. Akıllı, çalışkan ve merhametli bir padişah olan Orhan Gazi zamanında devletimiz, büyük bir devlet şekline aldı. Aynı şekilde memleketin her tarafı imar edildi, adaletli ve akıllıca kanunlarla, siyâsî idare ve askerî işler yoluna konuldu.

4. Hüdâvendigâr Sultan I. Murat

Orhan Gazi'nin vefatından sonra yerine küçük oğlu Sultan Murat geçti. Büyük oğlu Süleyman Paşa'nın daha önceden vefat ettiğini yukarıda söyle-

miştik. Saltanata geçip devletin işleri ile ilgilenmeye başladığında, Karamanoğlunun tahrikiyle Ankara ve çevresini ele geçirmiş olan Ahilerin, Osmanlılar aleyhine isyana kalkışmaları sebebiyle, Hz. Padişah hemen onların üzerine yürümüş ve Ankara'yı feth etmiştir. Bu durum, gerek Ahileri ve gerekse de Karamanoğullarından başka, gizlice ittifak etmiş olan Germiyan ve İzmiroğullarını şaşirtmişti.

Hz. Padişah'ın maksadı Rumeli'yi ele geçirmektir. Bu yüzden Anadolu'da işi bitince hemen Rumeli'ye geçmiş ve Gelibolu'yu tekrar ele geçirmiştir. Hacı İlbey ile Evrenos Bey'i batıya doğru sefere göndermiş, kendisi de Bizans'ın rahat durması için İstanbul üzerine yürümüştü. Edirne tarafları ve bir müddet kuşatmadan sonra da Edirne şehri fethedildi. Bundan sonra Evrenos Bey, Gümilcine, Drâma ve Siroz taraflarına, Lala Şâhîn Paşa da, Balkanlara doğru sefere gönderildi. Hz. Padişah Edirne'nin imarıyla ilgilendi.

Bu dönemde kazaskerlik yapan Çandarlı Kara Halil Efendi, Hayreddin Paşa unvanıyla vezir-i azam olmuştur. Alâeddin ve Süleyman Paşalardan sonra ilk sadrazam olan bu zattır.

Düşmanlarla edilen savaşlarda çok esir alınıyordu. Sultan Murat, fetihlere katılmak için gelmiş olan Kara Rüstem'in tavsiyesiyle, esirlerden *hums-u şer'i* yani beşte bir alınmaya başlandı. Daha sonra, akıncı birliklerine birer akıncı kadısı tayin edildi. Kara Rüstem Efendi de, Hayreddin Paşanın yerine kazasker olarak atandı.

Sultan Murat Hazretleri, Lala Şahin Paşayı Beylerbeyi unvanıyla Rumeli'nde bıraktı. Kendisi Edirne'ye döndüğü zaman, Papa'nın teşvikiyle Macaristan ve Lehistan Kralları ile Sırp ve Eflak¹² Beyleri, gelecek yardımı beklemeksizin harekete geçmişler, Meriç Ovası'nda, bu gün de *Sırp Sındığı* deni-

---

¹² Metinde Evlah kelimesi geçmektedir. Bunun nedeni de, Eflak sözcüğünün Slavların Romen halkına verdiği Vlah isminden gelmesidir.

len yere kadar gelmişlerdi. Hacı İlbey, otuz bin kişilik bu orduyu, on bin kişi ile darmadağın etti.

Hız. Padişah bu büyük zaferi bütün Müslüman hükümdarlara bildirdi. Hepsinden karşılık olarak kutlamalar geldi. Ancak Anadolu beyleri ve özellikle de Karamanoğulları daima devlete kötülük etmek istedikleri için, Avrupalılar ile ittifak kurmuşlardı. Bu yüzden Hüdâvendigâr Hazretleri asker ile Anadolu içlerine sefer düzenledi.

Anadolu Beylikleri önce karşı durmak istedilerse de, direnemeyeceklerini anlayınca affedilmelerini talep ettiler. Hüdâvendigâr Hazretlerinin ulemayı sevdiğini bildikleri için de, bir takım ulemayı aracı olarak gönderdiler. Hız. Hüdâvendigâr, ulemaya ve özellikle de Kütahyalı İshak Fakih'e uyararak bir kez daha kusurlarını affetti. Aynı zamanda Germiyan Oğlu'nun kızı, büyük şehzade Yıldırım Beyazıt'a alındı ve kızın çeyizi olarak Kütahya tarafları devletimize geçti. Hamid Oğlu da, elindeki yerlerin bir çoğunu kendi arzusu ile Hüdâvendigâr Gazi'ye bıraktı.

Anadolu'da bir çok yer alınmakla beraber devlet, Rumeli tarafına daha fazla önem vermekteydi. Edirne başkent yapılmıştı. Hayreddin Paşa'nın vefatı üzerine yerine oğlu Ali Paşa sadrazam oldu. Düşmanlar bundan faydalanmak istediler. Karaman Beyi yine savaşa kalkıştı. Ağır bir yenilgi aldı ise de, kabahati yine affedildi. Rumeli tarafında da Bulgar Kralı Susman, birçok kez savaşa kalkışmış ve verdiği sözleri tutmamaya başlamıştı. En sonunda Niğbolu Kalesi fethedildi ve Bulgaristan, Osmanlı topraklarına katıldı (790/1388).

Bir dönem devletimizle birlikte hareket eden Sırp lar, yeniden düşmanlığa başlamışlar, Bosna-Hersek liler ve Macarlar ile birleşerek büyük bir ordu ile Kosova Ovası'nda toplanmışlardı. Sultan Murat Gazi düşmana nispetle oldukça küçük kalan bir ordu ile Kosova'da savaştı. Bu savaşta, özellikle de büyük şehzade Beyâzıt Çelebi'nin kahramanlığı ile düşmanlar ağır bir yenilgi aldılar. Ancak, savaşın sonunda etrafı gezmekte olan Hazreti Hüdâven-

digâr yaralı olan bir Sırp tarafından şehit edildi. Bu yüzden de, böyle büyük bir zafere, büyük bir acı karışmış, sevinç ile keder aynı anda yaşanmıştır (791/1389).

Hüdâvendigâr Gazi merhametli bir padişahı. Zamanında devletin kanunları mükemmelleştirildi. Döneminde bir çok yer fethedildiği gibi Osmanlı ismi de Avrupalılara korku vermeye başladı.

5. Yıldırım Sultan Beyazıt

Sultan Murat Hüdâvendigâr'ın büyük şehzadesi olan ve savaş meydanlarında bir taraftan, diğer tarafa yıldırım gibi hızla yetiştiği için, Yıldırım adıyla meşhur olan I. Beyazıt'a Kosova Savaş meydanında beyat edildi.

Sultan Murat ile savaşan Sırp Kralı Lâzâr da Kosova'da öldüğünden yeni kral İstefan'ın, Osmanlılara vergi vermeyi kabul etmesi ve kız kardeşini de Sultan Beyazıt'a vermesi üzerine anlaşma yapıldı.

Bundan sonra Sultan Beyazıt, İstanbul İmparatoru Palaiologos'u da maiyetine alarak Anadolu'ya geçti. Önce Rumların elindeki Alaşehir'i fethetti. Daha sonra da Türk Beyleri üzerine yürüdü. Aydın, Menteşe ve Saruhan oğullarının hepsi korkup kaçtıklarından, onların topraklarını ve Karaman taraflarında Aksaray ile Niğde'yi aldı.

Sultan Beyazıt Anadolu'dan Rumeli'ye geçerek Eflak'a gidip Bükreş'e kadar yürüdü. Eflak'ı haraca bağladıktan sonra, İstanbul'da imparatorun yaptırdığı kaleleri, yine İmparatora kendi eliyle yıktırdı. Daha sonra tekrar Anadolu'ya geçti ve gördüğü iyiliği unutup anlaşmayı bozan, Kütahya'ya kadar yürümüş olan Karaman Bey'i ni yendi ve onun toprakları ile Konya'yı aldı.

Bu sırada Osmanlıların şöhreti dünyaya yayılmış olduğundan, Avrupalılar telaşa düştüler. Alman ve Rus şövalyeleri ile diğer Hıristiyanlar birleşmiş, Vidin'i almış, Niğbolu üzerine yürümüşlerdi. Fakat Sultan Beyazıt hiç beklemedikleri bir vakitte büyük bir ordu ile Niğbolu üzerine yürüdü ve

düşmanları yendi. Bu büyük zafer üzerine her taftan tebrikler geldiği gibi Mısır'daki Abbâsî Halifesi Mütevekkilallah da, kendisine Anadolu Sultanı (Sultan-ı Rum) unvanını gönderdi. Böylece Devletimiz, Müslümanların gözünde Anadolu Selçuklu Devleti'nin yerini tutmuş ve büyüklüğü kabul edilmiş oluyordu (797/1396).

Sultan Beyazıt bir taraftan mahkemeleri ıslah ve ülkenin imar faaliyetleri ile uğraşırken, diğer taraftan da İstanbul taraflarındaki Silivri civarını almış, şehirde Müslümanlara özel şeriat mahkemesi ile mahalle camii açtırmıştı. Aynı şekilde Selanik, Mora ve Yenişehir tarafları da ele geçirilerek ülke genişletilmişti. Erzincan tarafları da alındıktan sonra, artık İstanbul'u fethetmeyi planlamış ve Anadolu Hisarını yaptırarak şehri kuşatmıştı. Ancak bu sırada Timurlenk kaosu çıktığı için işler yüz üstü kaldı.

Timurlenk, Osmanlı toprağına kadar her yeri almış ve Anadolu'da Sultan Beyazıt'tan kaçan Beyleri himaye etmişti. Timur'dan kaçan Ak Koyunlu padişahı Kara Yusuf ve Bağdat padişahı Sultan Ahmed Celayir, Sultan Beyazıt'a sığındıklarından, arada soğukluk olmuştu. Timur önce Sivas'ı alıp yaktı. Aynı zamanda büyük şehzade Ertuğrul Bey de, şehit edildi. Daha sonra Timur, Şam ve Haleb üzerine yürümüş, dönüşte de yine Osmanlı toprağına saldırmış ve Sultan Beyazıt ile Ankara Ovası'nda savaşmıştı.

Ankara Savaşı'nda yedi yüz bin Tatar'a karşı ancak yüzeli bin kadar Osmanlı askeri vardı. Bunlar arasında da disiplinsizlik vardı. Bu yüzden savaşta Tatarlar galip gelmiş, Sultan Beyazıt, oğlu Musa Çelebi ile beraber esir düşmüştü. Sultan Beyazıt, Timur'dan iyi muamele görmesine rağmen, esirliğe dayanamadı ve esaretinin bir yılı dolmadan üzüntüsünden vefat etti (805/1403).

Yıldırım Beyazıt Han Hazretleri cesur ve kahraman biriydi. On dört sene süren idaresi zamanında Rumeli ve Anadolu'da devletin topraklarını iki katından fazla büyütmişti. Fakat vefatı üzerine devlette karışıklık ortaya çıkmıştır ve ancak yirmi sene sonra devlet eski gücüne kavuşabilmiştir.

B. ANKARA SAVAŞINDAN İSTANBUL'UN FETHİNE KADAR (804-857/804-857/1402-1453)

1. Fâsıla-i Saltanat (Fetret) Devri

Ankara Savaşı'ndan sonra Timurlenk bir sene kadar Kütahya'da oturup işi düzeltmek bahanesiyle, devletimizi zayıflatacak işler yaptı. Sultan Beyazıt'ın şehzadelerini birbirine düşürüp kavga çıkardığından, on bir sene kadar hiçbiri, bütün Osmanlı toprağına sahip olamadı. İşte bu döneme, Fâsıla-i Saltanat (Fetret) Devri denilir. Anadolu'daki beylikler de yine eski beylerine verilip Osmanlı toprağı Sultan Murat Hüdâvendigâr zamanındaki sınırlarına çekildi.

Ankara Savaşı'ndan sonra büyük şehzade Süleyman Bey, komutanlardan çoğı ile beraber önce Bursa'ya ve sonra da Edirne'ye gidip tahta oturmuştu. İsa Bey de Bursa'da gizlenmiş, Süleyman Çelebi gittikten sonra, o da Bursa'da idareye geçmişti.

Sultan Beyazıt'ın en küçük şehzadesi Mehmet Çelebi Amasya'da valiydi. Orada Tatarlara direndikten sonra Anadolu'yu ele geçirdi. İsa Bey'den Bursa'yı aldı ve diğer kardeşi Musâ Çelebi'yi Edirne'ye gönderdi. Musa Çelebi Rumeli'ye yerleşti. En sonunda Rumeli tarafı da Mehmet Çelebi'nin eline geçti. Bu kargaşalıkta Süleyman, İsa ve Musa Çelebiler vefat ettiklerinden, Mehmet Çelebi memleketi kaostan kurtardı ve 819/1416 yılında Edirne'de resmen tahta oturarak elde kalan topraklarda saltanatını sürdürdü. Devletin birliğini yeniden sağladığı için, Çelebi Sultan Mehmet, Devlet kurucusu unvanına layıktır.

2. Çelebi Sultan Mehmet

Çelebi Sultan Mehmet sekiz yıldan ibaret olan saltanatı zamanında, ülkede bir çok sıkıntı olmasına karşın, dirayetli yönetimi ile hepsini aşmış, devleti eski gücüne kavuşturmuştur. Bu rahatsızlıklara sebep olanların en başında Cüneyd Bey gelmekteydi. Cüneyd Bey, Süleyman Çelebi'nin adam-

larından biri iken, isyana kalkışmıştı. Bu devirde Karamanoğulları da isyan etmiş, Beyazid Paşa'nın eline esir düşerek af dilemişti. Çelebi Sultan Mehmet de, bundan sonra Osmanlılara karşı isyan etmeyeceğine yemin etmesi üzerine onu affetmişti. Ancak Karaman Bey yemininde durmamıştır. Bir diğer isyanı ise, Sultan Beyâzıt'ın oğullarından olduğu iddiasıyla Mustafa Çelebi çıkarmış, ancak o da yenilmiştir. Buna Düzmece Mustafa adı verilmiştir. Bu sırada rahat durmayan İsfendiyar Bey, Eflak Beyi ve Ak Deniz'de hüküm süren Pietro Zeno bastırılmıştır.

İtalya'daki Venedik şehri -o dönemde güçlü bir devletti ve bir çok gemisi vardı- adı yukarıda geçen Pietro'nun tarafını tuttuğu için, savaşta yenilmiş kabul edildiğinden, anlaşma yapmak istemişti. Antlaşmayı imzalamak için dergâh-ı hümâyun çavuşlarından biri gönderilmişti ki, devletimiz tarafından Avrupa'ya gönderilen ilk elçi budur.

Ulemadan Bedreddîn'in adamlarından olan Börklüce Mustafa, yanına, ayak takımından birkaç kişiyi ve Torlak Kemal ismindeki bir Yahudi'yi alarak isyan çıkarmış, Şehzade Murat Çelebi de isyanı bastırmıştı.

Çelebi Sultan Mehmet sekiz yıl kadar saltanat sürdürdükten sonra vefat etmiş ve Bursa'da defnedilmiştir. Kendisi gayet akıllı, idareci ve ileri görüşlü bir padişahı.

3. Sultan II. Murat

Sultan II. Murat tahta çıktığı zaman Osmanlı Devleti Ankara yenilgisinden önceki sınırlarındaydı ki, bundan da Çelebi Sultan Mehmet'in ne kadar büyük bir iş başardığı anlaşılmaktadır.

Düzmece Mustafa hâdisesinde İstanbul kuşatılmış ise de, bir netice alınamamış, Anadolu'ya geçmek gerektiğinden, kuşatma kaldırılmıştı. Padişah Hazretleri Anadolu'ya geçtiği zaman üçüncü defa ayaklanmış olan Cüneyd Bey'i yakalatıp öldürmüştü, Menteşe, Hamid, Teke, Karaman ve İsfendiyaro-

ğullarının elinden de bir çok yer alınmıştır. İki yıl sonra Germiyan Beyi de evlat bırakmayarak vefat edince, beyliği Osmanlı toprağına katıldı.

Anadolu düzene konulduktan sonra Padişah Hazretleri, hemen Rume-
li'ye geçmiş, Osmanlıların daha önce aldıkları, ancak Fetret Döneminde
Rumların eline geçmiş olan, Selanik geri alınmıştır. Rumlar, Osmanlılara
karşı koyamayacaklarını anladıkları için, bu şehri Venediklilere bağışlamış-
lardı.

Arnavutluk tarafları da bu dönemde ele geçirilmiştir. Arnavutluğun gü-
ney tarafları kısa bir müddet içerisinde ele geçirilmiş ise de, kuzey tarafına
hakim olan Yani Kastriot ile uğraşmak gerekmiş, ancak vakit müsait olma-
dığı ve Kastriot da dört oğlunu dergâh-ı hümayûna göndererek resmen Os-
manlı Devleti'nin himayesine girdiğini bildirdiğinden bu kadarı ile yetinil-
mişti. Ancak bir müddet sonra Kastriot'un oğullarından olan ve Padişahın
teveccühlerini kazanan İskender Bey, bir görevle memleketine döndüğü
vakit isyan çıkarmıştır ki, yalnız sultan Murat zamanında değil, Fatih Haz-
retleri zamanında bile uğraşıldığı halde bastırılmamıştır. Bu İskender Bey,
hem Osmanlı, hem de Avrupa tarihinde meşhurdur.

Bu sırada Eflak'da beylik eden Vilad Drakul (Kazıklı Voyvoda) yaptığı
kötülüklerle tarihte oldukça kötü bir isim bırakmıştır.

Hız. Padişah ordusunda Eflak ve Sırp askeri de olduğu halde, Erdel¹³
üzerine sefer düzenlemiş, geri dönüşte Semendire Kalesi etrafında istihkam
yapılıyor diyerek kaleyi istemiş, Sırlar vermeyince zorla almış, daha sonra
da Belgrat üzerine yürümüştü. Almanya İmparatoru ve Macar Kralı II. Al-
bert bir çok asker ile Sırların yardımına gelmiş ise de, Osmanlı askerini
görünce korkmuş, savaşmadan geri dönmüştür. Ancak Belgrat alınamamış-
tır.

---

¹³ Şimdiki Transilvanya

Belgrat kuşatılırken Mezîd Bey'in komutası altında Erdel taraflarına giden ordunun neredeyse tamamı Hermanstad şehri önünde Macar komutan meşhur Jan Hunyad tarafından şehit edildiği gibi seksen bin kişilik bir Osmanlı ordusu da, yirmi bin kişilik Jan Hunyad'ın ordusuna Morova Suyu kenarında yenilmiştir.

Hunyad, bu zaferinden sonra aldığı yardımlar ile, Balkanlara kadar gelmiş ve yapılan Yalvaç Savaşı'nı da kazanmıştı.

Padişah Hazretleri ise bu dönemde Osmanlı Devleti'nin sıkıntı içerisinde olmasından istifade edip isyan çıkaran Karamanoğlu üzerine yürümüş, İçeli'ye kadar onu takip ettikten sonra, Edirne'ye gelmiş ve on yıl süreli barış yapmıştır.

Bu barış anlaşması gereğince Sırp ve Eflak'dan alınan yerler geri verilmiş, ancak buna karşılık iki devletin de Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi vermesi kararlaştırılmıştı.

Büyük bir veba hastalığında bir çok kişinin ölmesi, güneş tutulması gibi şeyler, henüz cahil olan halkı korku ve çekince içinde bırakmış ve Macarlar da sonunda Osmanlıları yenmişti. Gerek bu yüzden ve gerekse de büyük şehzade Alaeddin Çelebi'nin birden bire vefat etmesinden dolayı, Hz. Padişah çok üzülmüş, tahtı henüz on dört yaşındaki oğlu Sultan Mehmet'e bırakarak Manisa'ya çekilmişti.

Ne var ki, antlaşmanın imzalanmasından bir hafta geçer geçmez Hunyad, tekrar Osmanlı topraklarına hücum etmiş, Macar Kralı Ladislas ile beraber Varna'ya kadar gelmişti. Sultan Mehmet Hazretleri daha küçük oldukları için askere komuta etmesi için, Sultan Murat Hazretleri Manisa'dan çağrıldı. En büyük savaşlardan sayılan Varna Savaşı'nı Osmanlılar kazanmış, düşman tamamıyla yenilmiştir. Bu anlaşmayı bozanlardan sadece Ladislas ve Hunyad kaçabildi (752/1444).

Bu büyük savaşı kazandıktan sonra Padişah her ne kadar yine Manisa'ya gitmiş ise de, Sultan Mehmet'in küçüklüğünden fırsat bulanların karışıklık çıkarması üzerine tekrar gelip idareyi ele almak zorunda kalmıştır.

Sultan, ortalığı düzelttikten sonra Yunanistan üzerine sefere çıktı. Mora'ya kadar gitti ve orada hüküm süren iki kardeşi vergiye bağladı. Sonra İskender Bey üzerine gidip Akhisar'ı kuşattı. Ancak İskender Bey savunmada başarılı oldu. Bu esnada Varna'dan kaçan Hunyad çok uğraşmış, Avrupa'nın her tarafından bir çok asker toplayarak Kosova Ovası'na kadar gelmişti. Sultan Murat hemen karşısına çıktı ve üç gece süren şiddetli bir savaş oldu. Savaşı Osmanlılar kazanmış, düşman ağır bir yenilgi almıştı. Hunyad bir daha gelmemek üzere ortalıktan kayboldu.

Bu zaferden sonra İskender Bey üzerine tekrar sefer düzenlenmiş ve iki sene kadar uğraşarak birkaç önemli yerler alınmış ise de, tamamıyla sıkıntı giderilememiştir.

Sultan Murat Han saltanatının otuz birinci senesinde, kırk dokuz yaşında iken vefat etti. Diğer Osmanlı padişahları gibi merhametli, akıllı ve adaletli bir padişahı (855/1451).

4. Fatih Sultan Mehmet

Fatih Sultan Mehmet Han tekrar tahta geçtiği zaman tebrik için her taraftan elçiler geldi. Sultan Mehmet, elçilere fazla iltifat etmemekle beraber, hepsine barışçıl mesajlar verdi.

Hz. Padişah daha küçük iken tarihe meraklı olduğu için, Karamanoğullarının eskiden beri devlete ettiği kötülükleri biliyordu ve en çok istediği şey Karamanoğullarını kaldırmaktı. Bu yüzden Fatih Hazretleri hemen Konya üzerine yürüdü ve Karaman Beyi olan İbrahim Bey kaçı. Her ne kadar Sultan Mehmet Han'ın niyeti Karaman Beyliğini büsbütün ortadan kaldırmak ise de, İstanbul imparatorunun münasebetsiz bir takım isteklerde bulunmaya kalkışması -ki Sultan Mehmet Han böyle şeyleri kaldıramazdı-, İbrahim

Beyin de gözünün korkarak padişahın sözünden çıkmayacağına yemin etmesi üzerine bu seferlik Karaman'ın fethinden vazgeçilmiş, hemen İstanbul'un fethi için gerekli tedbirler alınmaya başlandı.

Sultan Mehmet Han ilk önce Venedik ve Cenevîz gemilerine Boğazı kapatmak için Rumeli Hisarı'nı yaptırmış, Yunanistan'dan gelecek yardımı kesmek için de, o taraflara bir donanma göndermişti. Aynı zamanda Urban isminde bir Macar mühendise on iki kantar ağırlığında top mermisi atabilecek kapasitede ve otuz-kırk çift hayvan ile çekilen dört büyük top döktürmüştü.

Üç ay kadar süren hazırlık bittikten sonra, Sultan Mehmet Han Hazretleri yüz kırk bini asıl Osmanlı savaçısı ve yüz binden fazlası da gönüllü olmak üzere, yaklaşık iki yüz elli bin kişilik bir ordu ile Edirne'den hareket ederek İstanbul üzerine geldi. Bu kuşatma İstanbul'un Müslümanlar tarafından on ikinci kez kuşatılmasıydı.

Muhasaranın ilk günlerinde Eyyub'te Hz. Hâlid (ra)'ın mezarı bulundu ve hemen orada bir türbe yapıldı. Bu durum fethe hayırlı bir işaret sayıldı.

İstanbul kuşatması elli üç gün devam etmiş, 857/1453 yılında fethi gerçekleşmiştir.

Her ne kadar Fatih Hazretleri, gece gündüz çalışmaktaysa da şehir bir türlü fethedilememekteydi.

Liman Sarayı burnundan Galata'ya kadar bir zincir ile kapanmış olduğundan, Osmanlı donanması içeriye giremiyordu. Bunun üzerine Hazreti Padişah, Beşiktaş'ın üstünden Kasımpaşa deresinden donanmayı limana sokmuş, bunun için de önceden yol düzeltilmiş ve üzerine yağlanmış tahtalar döşenmişti.

Denizciler gece yarısı limana girmişti. Sabah olup da asker, "Allah Allah" diyerek bağırmaya ve davullar çalmaya başlayınca, Rumlar neye uğradıklarını şaşırıyorlardı. İmparator kapıları bekleyen askerlerin bir kısmını alarak o

tarafa gittiğinden, diğer taraflar boş kalmaya başlamıştı. Zaten kale duvarları da yıkılmaktaydı.

Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri İstanbul'un fethinden önce İmparator ve halkı teslim davet etmiş ise de dinlememişlerdi. Kuşatmanın ikinci ayı sonunda İstanbul'a hep birden saldırılmış ve ele geçirilmiştir. İstanbul'un meşhur binalarından olan Ayasofya Kilisesi camiye çevrildi. İstanbul'u aldığı için ikinci Sultan Mehmet Han'a *Fatih* lakabı verildi.

C. İSTANBUL'UN FETHİNDEN SOKULLU'NUN VEFATINA KADAR (857-987/1453-1579)

1. Hz. Fatih'in Saltanatının Devamı

Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri, İstanbul'u alarak idaresini yoluna koyduktan sonra Rumeli ve Anadolu'da bir çok yeri daha fethetti. Eflak ve Sırp krallığı üzerine giderek bütün memleketi ve Semendire gibi büyük kaleleri aldı. Sırbistan, devletimizin bir eyaleti haline geldi. Yalnız Belgrat Kalesi alınamadı. Macar Kralı meşhur Jan Hunyad, Belgrat'ı büyük bir cesaretle savunmuştu. Bu savaşta Hazreti Fatih'in yaralanması üzerine Osmanlılar geri dönmek zorunda kalmışlardı. Her ne kadar Jan Hunyad bir müddet sonra öldü ise de, Sultan Süleyman zamanına kadar Belgrat, Macarların elinde kaldı. Sırbistan fethedildiği sırada Eflâk-Boğdon Voyvodası da kendi rızasıyla gelip Osmanlı tabiiyetine girdi (862/1458).

Fatih, bundan sonra Mora taraflarına sefere çıktı. Mora ve Yunanistan'da derebeyler türemişti. Memleket birer birer bunların elinden alındı. Sadece kıyı şeridinde birkaç kale Venediklilerin elinde kalmış, diğer yerler Osmanlı toprağı olmuştu.

O dönemde Rumeli'de devlete tabi olmayan sadece Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Adalar Denizinde (Ege) bazı yerler kalmıştı. Fatih Hazretleri

Sadrazam Mahmud Paşa ile beraber Bosna üzerine yürüyüp Kralı esir aldı (868/1463). Daha sonra II. Sultan Murat zamanından beri Arnavutluk'ta bağımsız hareket eden İskender Bey'in üzerine yürüyerek Berât Kalesi'ni aldı. İskender Bey öldükten sonra (872/1467) Arnavutluğun her tarafı fethe edildi. On sene sonra da, Venediklilerin elinde kalan İşkodra Kalesi de fethe edildiğinden, Arnavutluk tamamen Osmanlı toprağı oldu. Venediklerin elinde olan Midilli ve diğer kaleler de bu dönemde alındı.

Saltanatı zamanında devletimizi iki kat büyütmeye çalışan Fatih Hazretleri Anadolu'da da pek çok yer almıştır. Karadeniz kıyısındaki Amasra limanı Cenevizlilerden alınmış, Sinop ve Kastamonu taraflarında bulunan İsfendiyaroğulları da ortadan kaldırılmıştır. Erzurum taraflarında hüküm süren Ak koyunlu Türkmenlerinin hükümdarı meşhur Uzun Hasan devleti taciz etmeye kalkışınca, onun üzerine de sefer düzenlenmiş ve bazı yerler alınmıştır. Uzun Hasan'a güvenerek Fatih'e karşı koyan ve eskiden söz verdiği vergiyi ödemeyen Trabzon Rum İmparatorluğu'nun arazisi de fethe dilmek suretiyle, Karadeniz'in güney tarafında düşman toprağı bırakılmadı. Vezir Güdük Ahmet Paşa, Kırım sahilinde bulunan Kefe ve diğer kaleleri Cenevizlilerden alarak Kırım'ı Osmanlı toprağına katmıştı. Böylece Cenevizlilerin Karadeniz'deki yerleri, tamamen ellerinden çıkmış oldu.

İşte Fatih Sultan Mehmet'in kahramanlığı sayesinde Rumeli ve Anadolu'da bu kadar yer fethedilmiş, Boğdan kıtası yeniden ele geçirilmiş, Eflak Voyvadası Müslüman ve Hıristiyan halkı kazığa oturtmaktan zevk alan vahşi Vilâd Drakul yani Kara Şeytan Voyvoda ülkesinden çıkartılarak Eflak itaate sokulmuş, Orhan Gazi zamanından beri her zaman devlete düşmanlıktan başka bir şey düşünmeyen Karamanoğulları da bu padişahın gayretiyle ortadan kaldırılmıştı. Karaman, Osmanlı'nın bir vilayeti haline getirildi ve Anadolu neredeyse tamamen devletimizin idaresine geçti.

Fatih Sultan Mehmet Han daha pek çok yer almak ve Avrupa'ya sefer düzenleyerek İtalya'ya geçmek niyetindeyse de, Osmanlı Devleti'nin hemen yani başında Rodos adasında bulunan Frenk Şövalyeleri¹⁴ buna engel oluyorlardı. Rodos Şövalyeleri vaktiyle Kudüs'te bulunan ve bu şehrin Sela-haddîn Eyyûbî tarafından ele geçirilmesi üzerine Rodos'a gelen Saint Jean isimli tarikatın askerlerindendi. Bunlar Müslümanlara saldırmayı kendilerine iş edinmişlerdi. Hazreti Fatih, Avrupa'ya seferden önce Rodos'un alınması için oraya bir donanma gönderdi. Ne var ki, donanma bir şey kazanamayarak geri döndü. Kendisi sefere çıkma hazırlığında iken Kekbuze'de 885/1480 yılında vefat etti.

Fatih Sultan Mehmet Han, Osmanlı padişahlarının en büyüklerinden biridir. Kendisi altı yedi dil bilen, alim ve dirayetli biriydi. Orhan Gazi zamanından sonra, ilk defa onun zamanında devletin idaresine, ulema sınıfının rütbelerine, maliye işlerine, sipahi ve diğer tımarlı askerlere dair düzenlemeler yapılmıştır. İstanbul'u aldıktan sonra Hıristiyan halka gösterdiği güzel muamele, ne kadar adil bir hükümdar olduğunu gösterir.

Otuz senelik saltanatı zamanında bir dakika oturmamış, seferden sefere ve fetihten fetihe yürümüştür. O, Trabzon, Sinop, Karaman, Kırım, Boğdan, Sırbistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Mora ve Cezayir gibi her biri ayrı birer ülke olan yerleri ele geçirmiş, bir çok savaş kazanarak Osmanlı'nın şanını göklere çıkarmıştır. Hayırlı eserleri de çoktur. Özellikle İstanbul'u bir takım güzel ve yüksek binalarla süslemiş, nüfusunu eyaletlerden getirttiği, binlerce insan ile artırmıştır. Kendisi, Fâtih Câmî yanındaki türbesinde medfunur.

---

¹⁴ Eski zamanda bir nevi Frenk'in askeri, süvari manasında olan şövalye kelimesinden türetilmiştir.

2. Sultan II. Beyazıt

Fatih Sultan Mehmet'in vefatından sonra büyük şehzade Sultan Beyazıt tahta oturdu. Sultan Beyazıt Manisa'da bulunduğundan, kendisi gelinceye kadar bir isyan çıkmaması için, Fatih'in vefatı ilan edilmedi.

Fatihin, Sultan Cem isminde diğer bir şehzadesi ise Karaman valiliğindedi.

Birkaç yıl kadar Sultan Beyazıt ile Cem Sultan arasında ihtilaf devam etti. Cem Sultan Eskişehir'de yenilerek Mısır'a ve oradan da Hacca gitti. Dönüşünde Rodos şövalyeleri yanına kaçmak zorunda kaldı.

Rodos şövalyeleri, bu şehzadeyi Fransa'ya gönderip yıllarca hapsedirdikten sonra Papa VIII. İnnocent'e teslim ettiler. O da İtalya üzerine yürümekte olan Fransa kralına teslim etti. Bundan bir müddet sonra Sultan Cem, Napoli'de vefat etti. Devletin talebi üzerine cenazesi ülkeye getirilerek Bursa'ya defnedildi. Sultan Beyazıt dönemi, Fatih zamanı gibi savaşlar içinde geçmemiş, sadece stratejik bazı yerlerin fethine çalışılmıştır. Mesela Arnavutluk ve Mora sahilinde Koron, İnebahtı, Lipant, Bar gibi bir takım önemli noktalar Venediklilerden alınmış, Venedik haraca bağlanmıştır. Macaristan içlerine de akınlar düzenlenerek Boğdan'dan Kilye Kalesi alınmış, Lehliler ile savaşılmıştır. Bu dönemde meşhur Kemal Reis'in idaresinde olan Osmanlı donanması bir çok yararlılık gösterdi. Venedik gibi deniz kurdu olmuş bir devletin donanması bile defalarca yenildi. Rusların, Devletimizle ilk defa münasebette bulunması da Sultan II. Beyazıt zamanındadır.

Sultan Beyazıt barış sever bir padişah olduğundan, savaştan çok ülkenin imar işleri ile uğraşmış, alim ve yetenekli kişiler yetiştirmeye, himaye etmeye çalışmıştır. Gerek İstanbul'da ve gerekse taşrada hayır eserleri çoktur. Ahlakı gayet yumuşak olduğundan halk tarafından *veli* gözüyle değerlendirilmiştir.

Sultan Beyazıt'ın saltanatı otuz iki sene devam ederek ihtiyarlığında idareyi, daha o dönemde cesaret ve kahramanlığı ile şöhret kazmış olan küçük oğlu Sultan Selim'e bırakarak Dimetoka'da oturmak üzere yola çıktı. Ancak yolda öldürücü bir hastalıktan vefat etti.

3. Yavuz Sultan Selim

Sultan Selim, tahta geçmesiyle Asya ve Afrika'da bir çok yerin fethine başladı.

O dönemde İran'da büyük bir devlet kurulmuştu. Aslen Erdebil şehrinde olan Safiyyuddîn ismindeki meşhur bir şeyhin sülalesinden, İsmail adında biri ortaya çıkmıştı. O, önce Gürcistan taraflarını, sonra da İran'ı ve Uzun Hasan'ın çocuklarının elinde sekiz dokuz parçaya ayrılan ülkeyi, ele geçirerek büyük bir devlet ortaya çıkarmış, Şah İsmail Safevî ismiyle meşhur olmuştu. Şah İsmail, devletine daha fazla kuvvet kazandırmak için ehl-i sünnet mezhebini terk ederek Şîî mezhebini kabul etmiş ve kendisini mezhebin büyüğü gibi göstererek bir takım cahilleri kendi kerametine inandırmıştı. Şah İsmail'in amacı Anadolu'yu ele geçirmek olduğundan, Sultan Beyazıt zamanında her tarafa adamlar gönderip Türkler arasında Şîilere taraf-tar kazandı. Şah İsmail bunların sayesinde âdeta devletimizin bağımsızlığını tehlikeye attı. Bu tehlike açıkça ortada olduğu için Sultan Selim, İran üzerine sefer düzenledi.

İran üzerine yürümeden önce ülkeyi düşmandan temizlemek gerektiğinden, sayısı kırk bine ulaşan Şîi'yi öldürdükten sonra, ordusuyla Şah İsmail'in ülkesine girmiş, Erzurum, Beyazıt ve Van taraflarını almıştı. Yeniçeriler geri dönmek için çok uğraşılsa da cesur padişah, kimsenin sözünü dinlemedi ve sefere devam etti. En sonunda 920/1514 tarihinde Çaldıran Ovası'nda Şah İsmail'le yapılan savaş kazanılarak İran'ın başkenti Tebriz fethedildi.

Sultan Selim seferine devam etmek istemesine rağmen, artık askerin disiplinsizliği arttığından Tebriz'den geri dönüldü. Fakat birkaç yıl daha savaş devam etti. Diyarbekir, Musul ve Mardin tarafları alındı. Bütün Kürt aşiretleri İran'ı bırakıp devletimizin idaresine girdi.

Karaman'ın daha güneyinde, şimdiki Adana ve Maraş taraflarında Zulkadir ve Ramazanoğulları Beylikleri vardı. Bunlar İran'ı desteklediklerinden Sultan Selim onların da topraklarını aldı. Böylece Osmanlı sınırı Suriye'ye ulaştı.

Suriye yani Şam ve Haleb taraflarıyla Mısır, o dönemde Çerkez kölemenlerin elindeydi. Hicaz tarafı da bunların kontrolündeydi. Sultan Selim, İran ile mücadele ettiği dönemde Kölemenler daha çok İran tarafını destekledikleri için, onlarla da savaşılması kararlaştırıldı. Zaten Sultan Beyazıt döneminde de, Mısırlılar ile Osmanlılar arasında savaş olduğundan, İran'dan dönüşte, Mısır üzerine yüründü.

Sultan Selim, Mısır Sultanı Kansugavri'yi Haleb şehri yakınındaki Mercedâbık Savaşı'nda yenerek Haleb, Şam ve Kudüs taraflarını aldı. Sonra çölden geçerek Mısır üzerine yürüdü. Kölemenlerin yeni reisleri olan Tumanbây'ı Kahire civarında yendi. Böylece bütün Mısır ele geçirildi. Tumanbây isyana kalkıştığı için idam edildi ve Mısır Valiliği, Çerkezlerden Hayri Bey'e verildi.

Sultan Selim Mısır'da iken, meşhur Barbaros Hayreddin de, Osmanlı tabiiyetine girmişti. Hayreddin, Midilli adası halkından olup, Sultan Beyazıt zamanında korsanlık ederek İspanya Devleti'nin donanması ile çok mücadele etmişti. En sonunda da, Cezayir şehrini ele geçirerek oranın beyi olmuştu. Sultan Selim'in Mısır'ı alması üzerine Hayreddin, Osmanlı Devleti'ne itaat etmiş ve kendisine Cezayir Beyliği fermanı verilmişti. Sultan Süleyman zamanında Hayreddin Paşa namıyla *Kaptan* yapılarak bütün Avrupa'yı korkuttu.

Sultan Selim, Mısır'dan döndükten sonra Rodos adasını almak için hazırlıklara giriştiği sırada, Çorlu'da şerpençe¹⁵ illetinden vefat etti ve taht Sultan Süleyman'a kaldı.

Sultan Selim, devletimizin büyük adamlarından biridir. Dokuz yılı geçmeyen saltanatı zamanında çıkan isyanları bastırarak halkını huzura kavuşturmuş, Avrupa devletlerinin hiçbiri korkularından kılmıdayamamış, Erzurum, Van, Adana, Halep, Şam, Mısır ve Cezayir gibi bir çok yer, devletimizin eline geçmiştir. Sultan Selim Halep'te iken, adına okunan hutbede ilk defa *Hâdimu'l-Haremeyn-i Şerifeyn* unvanı ile ismi söylenmiş, bu sıfat o tarihten itibaren padişahlarımızda kalmıştır.

Mısır'da son Abbâsî Halifesi III. Mütevekkilallah da hilâfeti, Sultan Selim'e terk ederek İstanbul'a gelmişti. O zamandan beri Osmanlı Padişahları, Hazreti Peygamber'in vekili, halifesi ve bütün Müslümanların manevi hükümdarı olmuşlardır.

Sultan Selim, devletin selameti için her şeyi feda ederdi. İdarede yolsuzluk olmaması için, müsamahasız davranmış, buna binâen de kendisine *Yavuz* adı verilmiştir. Şiddetli olmakla beraber, gayet adildi. Fakirleri korur, alimleri severdi. Mükemmel bir eğitim almıştı ve Arapça, Farsça, Türkçe şiirler yazardı.

4. Kanunî Sultan Süleyman

Sultan Süleyman tahta çıktığında yirmi altı yaşındaydı. 926/1520 yılında tahta oturmuş ve kırk sekiz sene kadar parlak bir şekilde saltanat sürdükten sonra 974/1566 yılında vefat etmiştir.

Sultan Süleyman tahta çıkınca Sadrazam Meşhur Pîrî Mehmet Paşa, görevlerinde kalan ve babasının zamanındaki savaşları fırsat bilerek halka

---

¹⁵ tehlikeli bir çıban

zulmetmeye başlayan memurları yola getirdi. Herkesin şikayetini dinleyerek haklarını verdi, adaleti uyguladı.

Bu padişah, babasının başlattığı fetihleri tamamlayarak önce Macar kralığı ile savaşa çıktı. Devletimizin sınırını oluşturan ve Macaristan'ın anahtarı sayılan Belgrat Kalesi'ni fethetti. Daha sonra hazırlıklar tamamlanarak ordu ve donanma ile Rodos Kalesi kuşatıldı. Bir çok kayıptan ve binlerce şehit verildikten sonra, Rodos civarında bulunan Adalar ve kavalyelerin elinde bulunan Aydın sahillerindeki kaleler alınarak Osmanlı Devleti'nin bu eski düşmanları yerlerinden çıkarıldı.

Şövalyeler, Rodos'tan çıktıktan sonra meşhur İspanya Kralı ve Almanya İmparatoru V. Carlos, Malta adasını onlara verdi. Şövalyeler, orasını da ikinci bir Rodos haline getirerek oradan donanmaları ile Müslüman ülkelerini taciz etmeye devam ettiler.

Sultan Süleyman, savaşların bir çoğunda bizzat bulunmuştur. Rodos'un fethinden sonra ihtiyarlığı nedeniyle Pîri Mehmet Paşa, sadâretten azledilip yerine Damat İbrahim Paşa getirildi. O dönemde Almanya ile Fransa arasında savaş vardı ve Fransız Kralı esir düşmüştü. Annesi, Sultan Süleyman'dan yardım rica etmişti. Sultan Süleyman da, Fransa'ya yardım vaadinde bulunduğundan, Macaristan üzerine sefere çıktı ve Mohaç Savaşı'nda büyük bir orduyu mağlup ederek bir çok kale ile Macaristan'ın başkenti Budin'i aldı. Bundan sonra da, bir çok kez Macaristan'a ve Nemçeliler¹⁶ üzerine sefer düzenlendi. Hatta bir defasında Viyana şehri bile kuşatıldı. Ancak kış mevsimi geldiği için geri dönüldü. Bir çok kaleye Osmanlı askeri yerleştirildi. Budin Kalesi de eyalet merkezi haline getirildi. Macaristan'ın doğrudan idare edilmeyen yerleri ise devlete bağlanmış olan Erdil yani Transilvanya Beylerine verildi.

---

¹⁶ Avusturyalılar

Sultan Selim, Şah İsmail ile savaştığından beri İran ile hiç barış yapılmamıştı. Sultan Süleyman zamanında İran Padişahı Şah Tahmesâb'ın Osmanlı Devleti'ne gösterdiği soğukluk ve sınırda çıkarmaya çalıştığı kötülük, yine savaşın başlamasına neden oldu.

Sultan Süleyman bizzat sefere çıkarak Gürcistan taraflarında bir hayli yer aldıktan sonra zaferle Tebrîz'e girdi. Aynı şekilde Dersim, Bitlis, Bağdat ve Basra tarafları Osmanlı Devleti'nin idaresine geçti.

Sultan Süleyman'ın şöhreti her tarafa yayılmış olduğundan, Portekizlilerin saldırılarından bıkmış olan, Hindistan Müslümanları Padişahımızın yardımını rica etmişlerdi. Bunun üzerine ilk defa Osmanlı Donanması Hint Okyanusu'na çıkmış ve Portekizlileri yenmiştir. Komutan Sinan Paşa, Yemen ve Aden tarafları ile Hürmüz Boğazı yöresini ele geçirerek Arabistan'ın her tarafını Osmanlı topraklarına kattı.

Devletimizin orduları bir taraftan Macaristan'ı alıp Nemse'yi titrettiği, diğer taraftan İran'ın içlerine girdiği dönemde, donanmasının bir kısmı Hint Okyanusunu Portekizlilere dar ediyor, asıl büyük donanma da Akdenizi kontrol ediyordu. Akdeniz'in korunmasında görevli olan Barbaros Hayreddin Paşa, Venedik ve İspanya'ya bir çok kez saldırmış, İspanyollardan Tunus'u, Venediklilerden Arnavutluğu, Yunanistan ve Mora sahillerindeki önemli noktaları almış, İtalya'da Misna şehrini ele geçirip Fransız donanmasıyla birleştikten sonra, Nis Şehrine kadar gitmiştir.

Hayreddin Paşa'nın vefatından sonra Kaptan Paşa olan Piyale Paşa ve Cezayir Beylerbeyi olan Turgut Paşa'lar da aynı stratejiyi izlemişlerdir. Nitekim Turgut Paşa, Malta Şövalyerlerinden Trablusgarp şehrini alarak Osmanlı toprağına katmıştır.

Sultan Süleyman, asrının en büyük hükümdarıydı. Zamanında Gürcistan, Bağdat, Basra, Yemen, Rodos, Trablusgarp, Tunus ve Macaristan yeni-

den fethedilmiş, Boğdan Beyliği tekrar alınmış, Macar ve Nemse Devletleri ile Venedik Hükümeti vergiye bağlanmıştır.

Devletimiz, Fransa ile daima dost olmuş, Fransa ile ticârî anlaşmalar da yine bu dönemde yapılmıştı. Ancak, bunlar sözleşme şeklinde değil, Padişahın fermanı şeklinde olmuştur. Türk askerî gücünün korkusu, Avrupalıların gönlünde büyük yer tutmuş, herkes Sultan Süleyman'ın büyüklüğünü anlamıştır.

Malta Şövalyelerinin saldırıları çekilmez dereceye ulaştığından, Malta'nın fethi için donanma gönderildi ise de, Turgut Paşa gibi bir aslan orada şehit bırakılarak dönüldü. Şövalyeler de, Fransa imparatoru meşhur Bonapart zamanına kadar orada her türlü pislîği yapmaya devam ettiler.

Sultan Süleyman'ın, dört şehzadesinden üçü, kendisinden önce vefat ettiğiinden, Manisa valisi, Sultan Selim'den başka veliaht kalmadı.

Sultan Süleyman, çok ihtiyarlamasına ve yetmiş yaşına ulaşmasına rağmen, yine de cihat arzusu ile Macaristan'da henüz alınmamış olan Zigetvar Kalesi üzerine sefer düzenledi. Kuşatmanın daraltıldığı bir sırada vefat etmiş, ancak Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın kararıyla vefatı askere bildirilmemiştir. Kale fethedildikten ve Sultan Selim Manisa'dan İstanbul'a geleerek resmen tahta oturduktan sonra vefat ilan edildi. Kırk sekiz yıldır kendisini sevdirmiş olan bu Padişahın vefatına üzülmeyen kimse kalmadı.

Sultan Süleyman terakkiyi severdi. Zamanında Fuzûlî ve Bâkî gibi şairler, Nişancı Mehmet Paşa gibi kâtipler, Zenbilli Ali Efendi ve Ebû's-Suûd Efendi gibi alimler yetişti. İlim ve bilgi ilerledi. Bir taraftan Fransa ile, diğer taraftan Hind Padişahları ve Buhâra'daki Şeybânî Hanları ile dostâne ilişkiler kuruldu. Ulema sınıfına, askere, Timarlara ve devlet gelirlerine dair mükemmel nizamlar ve arazi hakkında kanunlar yapılmış, Sultan Süleyman *Kanunî* unvanını hakkıyla kazanmıştır. Neticede bu dönem devletin en parlak zamanıydı. Bununla beraber içerde, karışıklıklar çıkaracak bazı sebepler baş gösterdiyse de, bunların tesiri hemen görülmemiştir.

5. Sokullu İdaresi Zamanı

5.1. Sultan II. Selim

Sultan II. Selim, babasının yerine 974/1566 yılında tahta çıktı. Kendisi, meşhur Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'yı görevinde tutarak her işi onun idaresine bıraktığından, devri oldukça parlak başladı ve Sultan Süleyman'ın vefatı hemen hissedilmedi. Sokullu Mehmet Paşa oldukça dirayetli ve hamiyetli bir zattı. Onun idaresinde yabancı devletlerle mevcut sözleşmeler yenilendi. Yemen taraflarında isyan çıktığından, Yemen Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa ismindeki kahramanın gayretiyle, Yemen ve Habeş'in Masûa, Zeyla tarafları, Sevâkin civarı ve bütün Nûbe bölgesi devletimizin idaresine geçti.

O dönemde Rusya büyüme ve Tatarlar üzerine saldırmaya başlamıştı. Hazar Denizi kıyısındaki Asterakan isimli Tatar toprakları da Rusların eline geçmişti. Sokullu Mehmet Paşa, Kırım Tatarlarını Rusya üzerine sevk ettiği gibi Don ve Volga nehirleri arasında bir kanal açarak Karadeniz'i Hazar Denizi ile birleştirip Osmanlı Devleti ile Orta Asya'yı birbirine yaklaştırmayı planlıyordu. Ancak o sırada Kıbrıs Seferi'nin ortaya çıkması bu planın gerçekleşmesine engel oldu.

Kıbrıs adası Venediklilerin elindeydi. Şehzadelikten beri Sultan Selim'in tanıdığı Yusuf Nâsî isminde bir Yahudi'nin teşvikiyle Hazreti Padişah bu adanın fethine Lala Mustafa Paşa'yı gönderdi. Bir müddet savaştan sonra Kıbrıs da, Osmanlı vilayetleri arasına katıldı.

Venedikliler, Kıbrıs'ın intikamını almak için, İspanya ve diğer Hıristiyan Devletleri ile ittifak kurarak müttefik donanması oluşturdular. Donanma, meşhur Don Juan komutasında İnebahtı sularına geldi. Orada yapılan savaşta Osmanlı donanmasının büyük bir kısmı imha edilmiş, sadece kırk kadar gemi Kılıç Ali Paşa'nın himmetiyle kurtarılmıştır. Frenkler bu zaferden dolayı bir çok şenlik düzenlemelerine rağmen, zaferin bir faydasını göremedi-

ler. Zira Sokullu'nun çabasıyla, devletimiz bir senede eskisinden daha büyük, daha mükemmel bir donanma denize çıkardığından, Venedikliler senede otuz bin altın vergi vermek şartıyla anlaşma yapmak zorunda kaldı.

Sultan II. Selim zamanında, İspanya'daki Müslümanlara yardım için donanma gönderildiği gibi Pîrî Reis gibi meşhur kaptanlarımız da, Hint Okyanusu'nda yine Osmanlı bayrağının şanını korudular. Böylece İnebahtı mağlubiyetinin acısı unutturuldu.

Sultan Selim saltanatının sekizinci senesinde yeni yaptırdığı bir hamamda düşüp vefat ettiğinden, Manisa'da bulunan oğlu Sultan III. Murat tahta oturdu.

5.2. Sultan III. Murat

Sokullu Mehmet Paşa yönetimindeki Sultan III. Murat'ın saltanatının ilk yıllarında sıkıntılar çıkmaya başladı ise de, yine de yabancı devletlerle anlaşmalar yapılmış, Müslüman ülkeler himaye edilmeye gayret gösterilmiştir. O sırada Portekizliler Fas'a saldırdıklarından yardıma giden Osmanlı ordusu Vadi's-Sebil Savaşı'nda Portekizlileri dağıttı ve Kralları Sebastiyân öldü.

İran ile savaşa başlanarak Gürcistan'ın bir çok yeri ele geçirildi. Ancak bu başarılar arasında Sokullu Mehmet Paşa'nın deli bir Boşnak tarafından öldürülmesi, devleti böyle benzeri ender çıkan bir vezirin hizmetinden mahrum bıraktı. Onun vefatıyla bir kısım iş bilmez adamlar, idareye geçtiğinden bir süre devletimiz türlü türlü karışıklıklardan kurtulamadı (986/1579).

D. SOKULLUNUN VEFATINDAN SULTAN III. SELİM ZAMANINA KADAR (987-1203/1579-1789)

1. Sokullunun Vefatından Zitvetoruk Antlaşması'na Kadar

1.1. Sultan III. Murat Saltanatının Devamı

982/1574 yılında tahta geçen III. Murat 1003/1595 yılına kadar yirmi bir sene saltanat sürmekle beraber, Sokullunun vefatından sonra, bunun on yedi

yılı eskisi kadar parlak ve şerefli değildir. İran ile savaşa devam edildi. Yemen fatihi Sinan Paşa'dan sonra, kahraman Özdemiroğlu Osman Paşa oradaki orduya komutan oldu ve İranlılardan bir çok yer alıp Kafkasya dağlarından geçerek Kırım'a yürüdü ve isyan eden Kırım Hanı'nın yerine başkasını atadı. İstanbul'a döndüğünde Padişah'tan bir çok iltifat görerek sadrazamlığa çıkarıldı. Osman Paşa tekrar İran üzerine gidip orada vefat ettiğinden, kendisinden sonra sadrazam ve komutan olan Ferhât Paşa savaşı bitirerek Tebrîz, Revân ve Şîrvân devletimizde kalmak şartıyla İranlılarla barış yapıldı.

Bu savaşın sonunda ordu İstanbul'a döndü. Fakat yeniçeriler yüz bulup itaatsizliğe ve kötü işlere kalkıştıklarından, bunları oyalamak için, Avusturya ile savaşa girildi ise de ordu yenildi. Herkese gayret vermek için Sancak-ı Şerif çıkarılmak üzereyken, Sultan Murat kırk dokuz yaşında vefat etti ve Manisa'da bulunan oğlu Sultan III. Mehmet İstanbul'a gelerek tahta çıktı.

1.2. Sultan III. Mehmet

III. Murat zamanda bazı taraflarda uygunsuz durumlar ortaya çıkmış, bugün dahi devletimize büyük sıkıntılar veren bir takım zararlı anlaşmalar, o dönemde imzalanmıştır.

Sultan Süleyman'ın bir lütfü olarak yabancılara verdiği izinler, III. Murat devrinde anlaşmalar ile sağlamlaştırıldı. Ayrıca eski düzenine uyulmayıp başı boş adamlar da yeniçeri ocağına alındığından, askerinin asiliği çekilmez dereceye ulaşmış, sonraki dönemlerdeki kötülüklerin tohumları saçılmıştır. Meşhur şair Nevi'nin ve müverrih Hoca Sâdettin'in öğrencisi olan Sultan III. Mehmet, dirayetli bir zat olmasına karşın, zamanın karışıklığı beklenen faydayı temin etmedi.

III. Mehmet 1003/1595 yılından 1012/1603 yılına kadar dokuz sene saltanatında kalmıştır. Kendisi şehzadelerin vilayetlerde görevlendirilmesi kuralını kaldırmıştı.

O dönemde Eflak voyvodası olan Mihael, devlete isyan etmiş, Tuna üstündeki kaleleri almış ve üzerine gelen Kırım Tatarlarını ve Sadrazam Sinan Paşa'yı yenerek Müslümanlara etmediği kötülüğü bırakmamıştı. Nemseliler de Macaristan'a hücum ettiğinden halkın sıkıntısı daha da artmıştı. Sultan Mehmet bizzat sefere çıktı ve tahta çıkışının ikinci yılında Macaristan'da Keresztes Savaşı'nda (Haçova Savaşı) elli bin Alman ve Macar'ı yenerek Eğri Kalesi'ni fethetti. Bu yüzden kendisi *Eğri Fatihi* olarak şöhret bulmuştur.

Daha sonra Evlahlar isyana devam ettiler. Aynı şekilde Kırım hanları da isyan çıkararak çok kan döktüler. İran Hükümdarı Şah Abbas fırsattan istifade ederek Tebriz'i alıp Gürcistan'a girdi. Okri ve Kersece'de mağlup olan Nemseliler bile akın akın Macaristan'a girerek ordularımızı sıkıştırdılar. Bu sırada Kanije Kalesi'nde bulunan Tiryaki Hasan Paşa'nın, kaleyi Nemseliler'in istilasından kahramanca ve akıllıca kurtarması şöhret kazanmasına sebep oldu.

1.3. Sultan I. Ahmet

Bu karışıklıklar esnasında Sultan Mehmet vefat ederek oğlu Sultan Ahmet tahta çıktı. İlginç bir rastlantıdır ki, Sultan Ahmet, devletin on dördüncü padişahı olup, on dört yaşında tahta çıkmış ve on dört sene padişahlık ederek yirmi sekiz yaşında bir genç iken vefat etmiştir. Kendisi gayet gayretli ve hamiyetli bir hükümdardı. Sünneti tahta çıktığı zaman yapılacak kadar küçük olmasına rağmen, sertliği ile saray halkının ve hatta bir nebze yeniçerilerin gözlerini korkutmuştu.

Yavuz Ali Paşa'nın ve Sadrazam Kuyucu Murat Paşa'nın kazandıkları muharebeler neticesinde, Tebriz'in devletimizde kalması şartıyla, İran'la anlaşma yapıldı. Almanya ile olan savaşta her iki taraf yenilemediği için 1021/1606 yılında Zitvatoruk Antlaşmasıyla savaşa son verildi. O zamana kadar Alman İmparatorlarının bize verdikleri vergi kaldırıldı. Macaristan'ın bir kısmı da Nemse'ye bırakıldı.

Anadolu'da Celali ismiyle ortaya çıkan zorbalar yıllarca bir çok tarafı ele geçirmişlerdi. Ancak doksan yaşında olduğu halde dinç gençler gibi at üstünden inmeyen Sadrazam Murat Paşa'nın gayretiyle Celâlilerin kökü kazındı. Murat Paşa, isyancıların ceset ve kölelerini kuyulara doldurduğundan Kuyucu Murat Paşa ismiyle tanındı.

Sultan Ahmet'ten biraz çekinen yeniçerilerin disiplinsizlikleri, halefleri zamanında iyice haddi aştı.

2. Zitvâtoruk Antlaşması'ndan Köprülü'nün Sadaretine Kadar

2.1. Sultan I. Mustafa

Sultan Ahmet vefat ettiğinde, büyük oğlu Şehzade Sultan Osman on dört yaşında olduğundan tahta çıkmamıştı. Onun yerine Sultan Ahmed'in küçük kardeşi yirmi altı yaşında Sultan Mustafa tahta çıkarıldı.

Devletimizin tesis olunduğu 699/1299 yılından Sultan Ahmed'in vefat ettiği 1038/1617 tarihine kadar padişahlık daima babadan büyük oğula geçmişti. Bundan sonra mevcut şehzadelerden en büyük olanın tahta çıkarılması âdet oldu.

2.2. Sultan II. Osman

Ne var ki, Sultan Mustafa meczupluk halinde olduğundan devleti idare edemeyeceği anlaşıldı ve üç ay sonra tahttan indirilerek yerine on dört yaşındaki Sultan Osman geçirildi. Sultan Osman babası gibi temiz, görgülü, çalışkan bir padişahı ve devleti çok güzel idare etti. Zamanında İranlılarla tekrar barış yapıldığı gibi Eflak, Boğdan ve Lehistan üzerine sefer düzenleyerek hem cesareti ve hem de maiyetine gösterdiği şiddeti ile kendisinin bir kahraman oğlu kahraman olduğunu herkese gösterdi.

Genç padişahın bu büyüklüğü, yeniçeri zorbalarından başka herkesin sevgisini kazanmıştı. Ancak bu hainler gemi azıya almış olduklarından, git-

tikçe şımarıklıklarını arttırdılar ve kimseyi dinlemeyerek İstanbul'u kasıp kavurmaya başladılar.

Sultan II. Osman Hazretlerinin yeniçerilerin itaatsizliklerinin önüne geçmek için bazı tedbirler alması sıkıntılar çıkardı ve saltanatının dördüncü yılında bu Padişah şehit oldu. Sultan Mustafa ikinci defa tahta çıktı.

2. 3. Sultan Mustafa'nın İkinci Defa Saltanatı

Sultan I. Mustafa tekrar tahta çıktı ise de, meczupluğu idareye bakmasına engel oldu. Bu sırada yeniçerilerin kötülükleri artık dayanılmayacak dereceye ulaştı. Taşrada valiler başlı başlarına memleketi idare ettikleri gibi Erzurum Valisi Abaza Paşa da açıktan açığa isyan etti. Neticede devletin durumu fazlasıyla kötüleşti ve böyle devam etmeyeceği anlaşıldı. Bunun üzerine İstanbul halkının namuslu bir kesimi, bazı zorba yeniçerileri öldürdüler. Sultan Mustafa'nın idareye bakmayacak derecede meczup olması üzerine de, yerine sultan Ahmed'in Şehzadelerinden on iki yaşındaki Sultan IV. Murat tahta oturtuldu.

Sultan Mustafa ikinci defasında bir buçuk seneden daha az saltanat etmiş, hükümetten çekildikten sonra da on altı yıl daha yaşayarak kırk sekiz yaşında vefat etmiştir.

2.4. Sultan IV. Murat

Sultan IV. Murat 1032/1623 yılında tahta çıkıp 1049/1640 yılına kadar on yedi sene saltanatta kaldı. Tahta geçtiğinde devletin durumu oldukça karışıktı. İstanbul'da yeniçerilerin zorbalıkları, Nemselilerin saldırıları, Bağdat'ta bağımsızlık kazanmaya çalışan Bekir Subaşı isimli hâinin, bu şehri İran Devleti'ne teslim etmesi, isyan eden Erzurum valisi Abaza Paşa'nın Bursa'ya kadar gelmesi, Cebel-i Lübnân'da Fahrüddin isminde bir Arap emirinin isyanı, devletimizin uğraşmak zorunda kaldığı işlerdi. Sultan Murat yirmi yaşını buluncaya kadar geçen sekiz yıllık saltanatında bu kötülük-

ler bitmediyse de, yirmisinden sonra kendisi, gerçekten Sultan Ahmed'in oğlu olduğunu ispat etti.

Yeniçerilerin bitmez tükenmez zorbalıkları yine çoğalarak padişahın gayet sevdiği veziri Hafız Paşa'yı öldürmeleri, bu genç kahramanın çok gücüne gitmişti. O sırada IV. Murat cesaretini gösterdiği gibi daha sonra da, bir yıl süreyle yeniçeri kabadayılarını mükemmel bir şekilde yola getirdi. İstanbul'u düzene soktuktan sonra vilayetlerin huzurunu da yerine getirerek isyanları bastırdı. Daha sonra bizzat ordu ile İran üzerine yürüdü. İlk seferinde Tebriz ve Şirvan taraflarını aldı. Zırhlar giyinmişti ve heybetinden herkesi korkutacak surette kahramanlığını göstermişti. İran seferinden dönüşünde oldukça debdebeli bir alay ile İstanbul'a girdi. İran'a ikinci seferinde de Bağdat'ı ele geçirerek Bağdat Fatihi ismiyle meşhur oldu.

Sultan Murat biraz şiddetli ve yeniçerilere düşmanlığından ortaya çıkan hırçınlığı yüzünden, her hâdiseyi kılıçla halleden bir padişahı. Ancak şiddeti sadece zorbalara yönelik olduğu için, halkı, zamanında huzur buldu. Nakris (Nikris) hastalığına¹⁷ yakalandığından henüz genç iken vefat etti ve yerine Sultan Ahmed şehzadelerinin en küçüğü olan Sultan İbrahim çıktı.

2.5. Sultan İbrahim

Sultan İbrahim tahta çıktığı zaman, Kösem Valide adıyla bilinen Mahpeyker Sultanın dirayeti ve Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın tedbiri sayesinde işler yolunda gitti, asiler yok edildi, yabancı devletlerle anlaşmalar yenilendi ve üç yüz elli parça gemi ile elli bin asker Venediklilerin elinde bulunan Girit adasına gönderilerek Haniye Kalesi fethedildi. Ancak Girit Savaşı uzun sürmüş, orası Osmanlı orduları için daimi bir savaş alanı olmuştur. Adanın tamamen fethi ancak yirmi beş yıl sonra mümkün olabildi. Sonraları Cinci Hoca adında kötü bir adamın fesadiyle türlü türlü münase-

---

¹⁷ Damla Hastalığı

betsizlikler edildiğinden, en sonunda Sultan İbrahim'in yerine, yedi yaşında bulunan oğlu Sultan IV. Mehmet tahta geçti. Sultan İbrahim de on gün sonra vefat etti.

2.6. Sultan IV. Mehmet

Sultan IV. Mehmet, Avcı Sultan Mehmet adıyla bilinmektedir ve 1058/1648 yılından 1099/1687 yılına kadar kırk bir sene iktidarda kalmıştır. Tahta geçtiğinde Kösem Valide Sultanın tedbiri sayesinde işler biraz yoluna konulduğu gibi Cinci hoca tepelendi ve malı da hazineye kondu. Katırcıoğlu ismindeki âsi ile diğer isyancılar bastırıldı. Ancak Padişahın küçüklüğü ve yeniçerilerin azgınlığı yüzünden bir hayli karışıklıklar oldu. Aşağıda zikredeceğimiz Köprülü Mehmet Paşa'nın sadareti zamanına kadar devlet, zihinlere sıgmayacak kötülükler içerisinde çalkalandı.

3. Köprülüler İdaresi

Belli bir yaşa ulaşan Avcı Sultan Mehmet devletin düzenini dirayet ve iktidarıyla meşhur olan Köprülü Mehmet Paşa'ya bıraktı. Köprülü Mehmet Paşa'yı büyük yetkilerle sadrazam atadı. Kendisi de, hobisi olan avcılıkla vakit geçirmek için Edirne'ye çekildi. Köprülü Mehmet Paşa, yetmiş yaşında sadrazam olmuş, dirayetiyle devleti karışıklıklardan kurtarmıştır. Kendisiyle oğlu Fâzıl Ahmet Paşa'nın yirmi beş yıl devam eden idareleri Kanunu Sultan Süleyman ve Sokullu devirlerinin bir benzeri oldu.

Bu dirayetli vezir önce İstanbul'da ne kadar fesat başı varsa hepsini yola getirip asi askerleri ortadan kaldırdıktan, işleri yoluna koyduktan sonra, donanma ile Akdeniz'e çıktı. Çanakkale boğazını kapamış olan Venedik Donanması'nı mağlup ederek Limni ve Bozcaada'yı geri almayı başardı (1068/1657).

O dönemde Leh Kralları devletin himayesinde olmasına rağmen, Eflak ve Boğdan Beyleri, Lehistan'a saldırıyor, devlete bozgunculuk çıkarıyorlardı. Köprülü, ordu ile oraya sefer düzenleyerek itaat altına aldı ve Kırım Han-

larını o taraflara bakmakla görevlendirdi. İsyân çıkaran Erdil Beyi'ni de görevinden alarak yerine güvenilir bir adamını atadı. Rumeli'deki durumu böyle düzelttikten sonra Anadolu'ya geçerek Bursa'ya kadar yayılmış olan yirmi bin celâli eşkiyasını imha etti.

Köprülü Mehmet Paşa altı sene kadar sadrazamlık ederek devleti düşüğü kötü durumdan kurtarmış, Osmanlı gücünün gereğini yapmıştır. Vefatında, oğlu Fâzıl Ahmed Paşa babasının vasiyeti üzerine sadrazamlığa atandı.

İdaresi babasının ve Köprülü'nün zamanından daha parlak olan Fâzıl Ahmed Paşa, oldukça genç olmasına karşın, bilgi sahibi, güzel ahlaklı, adaltili ve kötü adamlara karşı tavizsiz bir vezirdi. Zamanında iç karışıklık çıkmadığı gibi devlet bir çok fetihle bulundu. Nemse Devleti'yle savaşırken önceden devletimizin çok iyiliğini görmüş olan Fransa, Nemse'ye yardım ettiğinden, Fâzıl Ahmed Paşa büyük bir ordu ile Macaristan'a girdi. Osmanlı akıncıları Almanya'nın içlerine kadar gittikleri gibi kendisi de bir çok yer alarak Saint-Gotthard taraflarına kadar ilerledi. Orada yapılan savaşı Avusturya Komutanı Kont Raymond de Montecucoli kazandıysa da, Osmanlılar bir çok yer almış ve her tarafta galip gelmiş olduklarından, Vasvâr Antlaşmasıyla savaş bitirildi. Bu anlaşma ile Nemse'den bir çok tazminat ve hediye alındığı gibi fethedilen yerler de, devletimizin elinde kaldı (1076/1664).

Fâzıl Ahmed Paşa, adaları ve Anadolu'yu düzene soktuktan sonra, Girit'in fethini bitirmeye gitti. Sultan İbrahim zamanında başlayan Girit Savaşı halen bitmemişti ve Fransızların yardımı sayesinde Venediklilerin gücü devam etmekteydi. Sadrazam Girit'e kalabalık bir ordu ile gidip Fransızları yenerek Kandiye Kalesi'ni aldı. Bunun üzerine Venedik, Girit'i devletimize bırakmak şartıyla anlaşmaya razı oldu. Fâzıl Ahmed Paşa'nın İstanbul'a dönüşünde o zamana kadar Lehistan'a tabi olan Ukrayna, yani Sarıkamış Kazakları devletimize tabi oldular. Onları himaye etmek için, Lehistan ile savaşılarak bir çok yer alındı. Sonunda, alınan yerler devletimizde kalmak

şartıyla Leh Kralı meşhur Jan Sobiyeski ile de anlaşma yapıldı. Avcı Sultan Mehmet, Devletin idaresini Köprülülere bırakıp Edirne'ye çekilmiş, sadece av ile eğlenmekteydi. Hatta on yıl İstanbul'a bile gelmemişti. Fâzıl Ahmed Paşa ise, gerçekten babasının hayırlı evladı olup, bir çok yer fethetmiş, idareyi yoluna koymuş ve devletin şân ve şerefine yerine getirmiştir. Üzücüdür ki, bu iktidarlı vezirin 1087/1676 yılında henüz genç iken vefat etmesi, eski karışıklıkları tekrar ortaya çıkmıştır.

4. Fâzıl Ahmed Paşa'nın Vefatından Karlofça Antlaşması'na Kadar

4.1. Sultan IV. Mehmet Devrinin Devamı

Fâzıl Ahmed Paşa'nın vefatından sonra sadrazamlık makamına Köprülü Mehmet Paşa'nın damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa atandı.

Kara Mustafa Paşa da kayınpeder ve kayınbiraderinin siyasetini devam ettirmek istedi. Ancak politika işlerine onlar kadar akli ermediğinden, Lehistan'da bir müddet mücadeleden sonra antlaşma imzaladı. Nemse üzerine yüz elli bin kişilik büyük bir ordu ile yürüyerek Viyana'ya kadar vardı ise de, hemen hücum etmeyerek orada Viyana Kalesi'nin teslim olmasını beklediğinden, düşmana vakit kazandırdı ve hiç beklenmedik bir anda Leh Kralı ve devletimizin büyük düşmanı Jan Sobiyeski kuşatma altında bulunan Nemselilerin yardımına geldi. Osmanlı ordusu yenilerek Belgrat'a kadar çekildi.

Her ne kadar Viyana yenilgisi yüzünden Kara Mustafa Paşa'nın cezası verildi ise de, Lehliler, Ruslar, Macarlar, Nemseliler ve Venedikliler hep birden sınırı geçerek saldırıya geçtiklerinden durum kötüleşti. Sultan Mehmet de 1099/1687 yılında tahtı terk ettiğinden, kardeşi Sultan II. Süleyman tahta çıktı.

4.2. Sultan II. Süleyman

II. Süleyman eğitime çok meraklı, okumayı seven ve karmaşadan hoşlanmaz biriydi. Padişahlığı istemediği için, rica üzerine kabul etmişti. Bu padişahın zamanında İstanbul'un hali yeniçerilerin zorbalıklarından dolayı oldukça kötüydü.

Anadolu'da Yeğen Osman Paşa adında bir isyancı çıkararak bir çok karmaşa çıkardıktan sonra, güç bela Rumeli'ye savaşa gönderildi ise de, Belgrat'ta yenildi. Nemseliler, Belgrat, Semendıra ve Vodin kalelerini alarak Sofya üzerine yürüdüler. Durum iyice vahimleştikten Köprülüzâdelerden Mustafa Paşa sadrazam edildi. Onun zamanında sıkı yönetmeliklerle, asker düzene konulduğu ve düşman biraz püskürtüldüğü sırada, II. Süleyman üç yıllık padişahlığından sonra vefat etti. Yerine, 1102/1691 tarihinde kardeşi Sultan II. Ahmed tahta çıktı.

4.3. Sultan II. Ahmed

Sultan II. Ahmed dört senelik saltanattan sonra 1106/1695 tarihinde vefat etti. Çalışkan bir padişahtı. Zamanında Köprülü Mustafa Paşa yüz bin kişilik bir ordu ile Belgrat'a kadar gitti ve Nemselileri tamamen çıkarmaya başladı. Ancak, Belgrat civarında şehit olduğundan, ordumuz yenilmiş ve savaş uzamıştır. Bu esnada Venedikliler de Sakız adasını aldılar.

4.4. Sultan II. Mustafa

Üç padişah döneminde de devam eden bu Nemse Savaşı oldukça uzamıştı. Sultan II. Ahmed'den sonra, Avcı Sultan Mehmet'in şehzadesi, Sultan II. Mustafa tahta çıkararak herkesi görevini bilmeye çağırdı. Kendisi de, bizzat birkaç kez sefere çıktı. İlk seferinde elli bin kişilik bir ordu ile Nemselerin meşhur Kont Veterani isimli generallerinin idaresindeki ordusunu Lugos Savaşı'nda imha etti. İkinci seferinde de Leh Kralı ve Saksonya hükümdarı meşhur Nalkıran Fredric'in ordusunu Ulasch (Oloş) Savaşı'nda yendi. Bu sırada Rus İmparatoru meşhur Deli Petro, Karadeniz üzerindeki Azak yanı

Azof Kalesi'ne saldırmış, otuz bin askerinin telef edilmesi üzerine geri dönmüştü. Ancak bir müddet sonra yine saldırarak kaleyi aldı.

Nemse tarafında mağlubiyetler başlıyordu. Sultan Mustafa üçüncü defa olarak yüz elli bin kişilik bir ordu ile sefere çıktı. Macaristan'da Zenta isimli yerde meşhur Nemse Generali, Savoy Prensi Eugen ile savaştı. Osmanlı ordusu ağır bir yenilgi aldığından Nemseliler yine Tuna'yı geçip Rumeli üzerine yürümeğe başladılar. Devlet tekrar büyük bir tehlikeye uğradığından, Köprülü'nün yeğeni Hüseyin Paşa sadrazam tayin edildi.

Köprülü Hanedanı daima devletimize büyük hizmetler etmiştir. Köprülü Hüseyin Paşa da böyle sıkıntılı bir zamanda iş başına gelmesine rağmen, aldığı güzel tedbirlerle devleti kuvvetlendirdi ve neredeyse yoktan büyük bir ordu toplayıp Nemselileri durdurmayı başardı. Böylece barış müzakerelerine başlanmış ve 1110/1699 yılında meşhur Karlofça Antlaşması yapılmıştır.

Karlofça Antlaşması'yla Temeşvar arazisinden başka bütün Macaristan ve Erdil Avusturya'ya, Fâzıl Ahmet Paşa zamanında alınan Podolyo ve Ukrayna Lehistan'a, Azof Kalesi Rusya'ya, Dalmaçya ile Mora Venedik'e verildiği gibi Hristiyan devletlerinden o zamana kadar alınan vergiler de kaldırıldı.

Karlofça Antlaşması devlete bir hayli yer kaybettirdiyse de, uzun süren savaşlar bize de çok yorgunluk vermiş, memleketin idaresini yoluna koymak için barışa ihtiyaç duyulmuştu. Bu cihetle Köprülü Hüseyin Paşa'nın işi tatlıya bağlayarak savaşı bitirmesi, yapmayı düşündüğü ıslahâtı gerçekleştirmek için kendisine biraz zaman kazandırdı.

5. Karlofça Antlaşması'ndan III. Selim'in Tahta Çıkmasına Kadar

5.1. Sultan II. Mustafa Devrinin Sonu

Karlofça Antlaşması'ndan sonra Sultan II. Mustafa beş sene kadar daha tahtta kaldı. Köprülü Hüseyin Paşa'nın himmetiyle bir çok ıslahâta da başlamasına rağmen, bu vezirin vefatından sonra, Sultan Mustafa da Edirne'de tahtı terk ederek kardeşi Sultan III. Ahmet'i getirtip tahta oturttu.

5.2. Sultan III. Ahmet

Sultan III. Ahmet 1115/1703 yılından 1143/1730 yılına kadar yirmi sekiz sene iktidarda kalmıştır.

III. Ahmet zamanında da bir çok savaşlar yapıldı. Sultan II. Mustafa devrinden beri Rusya'da iktidarda bulunan meşhur Deli Petro, o zamana kadar âdeta vahşi olan Rusları düzenli bir yönetim altında toplayarak büyük bir devlet haline getirmiş ve bizden de Azof Kalesi'ni almıştı. Petro, Avrupa'da topraklarını büyütmeğe kalkışmış, meşhur İsveç Kralı On ikinci Şarl'a önce yenilmesine rağmen, sonra yenmiştir. Bu Şarl Osmanlılar arasında Demirbaş adıyla bilinir. Şarl, Poltova Savaşı'nda yenilerek Osmanlı sınırı üzerindeki Bender Kalesi'ne sığındı ve onun teşviki üzerine Ruslara savaş ilan edildi. Az kalsın Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa, Deli Petro'yu Prut nehrinin bizim yakasında sıkıştırarak esir ediyordu. Ancak Petro'nun karısı Katerina'nın araya girmesi ile, Rusya'nın Azof'u bırakması, Karadeniz'e donanma çıkarmaması ve Lehistan işlerine karışmaması gibi şartlarla anlaşma yapılmış, Petro da büyük bir tehlikeden kurtulmuştu. Baltacı Mehmet Paşa askerî bir müdahalede bulunmadan siyâsî bir manevra sayesinde bu anlaşmayı yapmışsa da, Petro'yu esir etmek elinde iken bıraktığı için, sürgüne gönderilmiştir (1182/1768).

Daha sonra Venedik'e savaş ilan edildi ve Sultan III. Ahmet bizzat donanma ile sefere çıktı. Bazı adalarla Mora kıtası fethedildi. Bu sefer de, Mora Rumları, Venedik'e karşı isyan ederek devletimizin kucağına atılmışlardı.

Mora'nın fethi üzerine Nemse Devleti, Karlofça Antlaşması ihlal edildiği iddiasıyla savaşa kalkıştı ve Prens Ojen bazı yerlerde Osmanlı ordularını yendi. Sadrazam Ali Paşa'nın da savaşta şehit olması üzerine Temeşvar sancağı ile Belgrat'ın, Nemse'ye verilmesi şartıyla barış yapıldı.

İran'da Nadir Şah adında biri, ortaya çıkarak Safevî Hanedanından Şah Tahmesâb'ın yerine geçmiş ve Hindistan'a kadar ulaşmıştı. Nadir Şah devletimizle de senelerce savaşmış, ilk önceleri bazı yerler almayı ve hatta Sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı da yenmeyi başarmıştı.

Sultan III. Ahmet eğlenceyi ve medenî gelişmeyi seven biriydi. Onun zamanında İstanbul çok şenlikliydi. İstanbul'da bir lale soğanının liralara satılması bu devirdedir. Boğaziçi ve Kağıthane tarafları imar edilmiş, musikî, şiir ve güzel sanatlara ilgi artmıştır. Böylece Osmanlı toplumu biraz rahat ve sükuna daldı.

Bir müddet sonra III. Ahmet saltanatı terk etti. Onun yerine Sultan II. Mustafa'nın oğlu Sultan Mahmud geçti ve o da 1168/1730 yılına kadar yirmi beş sene tahtta oturdu.

5.3. Sultan I. Mahmud

Sultan I. Mahmud, oldukça dindar ve tutumlu bir zattı. Devlet gelirlerinin yoluna girmesi için çok çalıştı.

Zamanında İran ile savaş devam etti. Sonunda Sultan IV. Murat zamanındaki sınırların iadesi şartıyla anlaşma yapıldı. Rus imparatoriçesi Anna, Azof'u alarak savaş çıkarmış, Nemseliler de Vidin'e kadar gelmişlerdi. Fakat düşmanlara karşı direnilmiş, Nemseliler hak ettikleri şekilde yenilmiş ve Belgrat'ın devletimize iadesi ve Azof Kalesi'nin yıkılması şartıyla anlaşma yapılmıştı.

İşte Sultan I. Mahmud bu şekilde oldukça başarılı geçen saltanatı sonunda Ayasofya Cami'nden saraya giderken, bineği üzerinde vefat etmiş, yerine de kardeşi Sultan III. Osman geçmiştir.

5.4. Sultan III. Osman

Sultan Osman 1168/1754 yılında ve elli üç yaşında tahta oturdu. Üç yıl sonra da vefat etti. Zamanında savaş olmadı. İstanbul'da çıkan büyük bir yangında, yirmi dört bin ev yandı. Bu Padişah'ın saltanatının son dönemlerinde, edebiyatçı ve şair meşhur Koca Râğıp Paşa sadrazam oldu.

5.5. Sultan III. Mustafa

III. Osman'dan sonra III. Ahmed'in şehzadesi Sultan III. Mustafa, Padişah olarak 1171/1757 den 1187/1774 tarihine kadar on altı yıl hüküm sürdü. Koca Râğıp Paşa devri de oldukça parlak geçti. Vefatından sonra büyük Rus Savaşı'nın ortaya çıkması ile devlet fazlasıyla sıkıntı içine girdi. Şöyle ki; o dönemde Rus İmparatoriçesi olan ve büyük Petro'nun siyasetini takip eden meşhur II. Katerina, Lehistan'ı zapt etmeyi planlayarak Avusturya ve Rusya ile Leh'in taksimini kararlaştırmıştı. Oysa Prut Antlaşması gereğince Lehistan'da, devletimizin himaye hakkı vardı. Bunun üzerine 1180/1768 yılında Rusya'ya savaş ilan edildi. Sultan Mustafa ve komutanları çok gayret göstermelerine rağmen Rusların düzenli askeri karşısında bizim düzensiz ve itaatsiz ordumuz yenildi. Aynı şekilde Rus donanması, Sakız ile Çeşme arasındaki boğazda bizim donanmamızı yakmış, Rus ordusu Şemniye ve Balkanlara kadar ulaşmıştı. Sultan Mustafa da savaşın kötü bir hale geldiğini anladığı zaman vefat etti.

5.6. I. Abdulhamid

Sultan III. Ahmed'in küçük şehzadesi olan Sultan III. Mustafa'nın vefatından sonra 1187/1774 den 1203/1789 yılına kadar on altı sene iktidarda bulunan Sultan I. Abdulhamid Han oldukça çalışkan ve güzel ahlak sahibi bir padişahı. Kendisi kaos ortamında tahta çıkmıştı. Rus Generali Romanof

neredeşey İstanbul űzerine sefere hazırlanmakta olduğundan, savaş sıkıntısını gidermek için çaresiz anlaşma yapıldı. Kaynarca Antlaşması imzalandı ve bu antlaşma ile Kırım bağımsızlık kazandı.

Kırım'ın baęımsızlıęı szű Rusya'nın bir hilesiydi. Birkaç yıl sonra Kate-rina, Kırım hanları arasında saltanat műcadelesi çıkarmıř, asayıři saęlamak bahanesiyle de, o gűzel űlkeye asker sokarak ele geçirmiřti. Rusya, Kaynarca Antlařması'nı bu řekilde bozduęu için devletimiz tekrar savař ilan etti. Ancak Nemselilerin de Rusya ile ittifak kurması űzerine ordularımız yine yenilmeye bařladı ve bu felaketler sırasında Sultan I. Abdulhamid vefat etti. Yerine Sultan III. Mustafa'nın řehzadesi Sultan III. Selim geçti. Bu padiřah, devletimizde esaslı ıslahāta teřebbűs eden bűyűk bir zat olduęu için, onun dönemini ařaęıdaki kısmın bařlangıcı olarak ele aldık.

E. III. SELİM'İN İKTİDARINDAN ZAMANIMIZA KADAR (1203-1277/1789-1860)

1. Sultan III. Selim

1203/1789 yılında yirmi sekiz yařında tahta oturan III. Selim Hazretleri akıllı ve űlkenin geliřmesini isteyen bir padiřah olduęu için, bizde de Avru-palılar gibi eęitim yapan askerî sistemin kurulmasını çok dűřűnműř ve dięer konulardaki geliřmeler için bazı ıslahāt planlamıřtı. O dönemde oldukça bozulmuř olan devletimizin idaresinin dűzelmesi gereęini ilk Sultan III. Mustafa ile Koca Rāęıp Pařa anlamıřlardı. III. Selim de bu yolda bilfiil bazı teřebbűslerde bulunmuř, ancak zamanın karıřıklıęı buna engel olmuřtu. İslahātın uygulanması veli nimetimiz Padiřahımız Efendimiz Hazretlerinin bűyűk babası Sultan II. Mahmud Han'a nasip olmuřtur.

III. Selim padiřah olunca, Nemse ve Rusya ile muharebeye devam edilmektedir. Nemseliler Belgrat'ı, Rus komutan meřhur Suvarof da Tuna'da bazı kaleleri, űzellikle de oldukça saęlam olan İsmail Kalesi'ni almıř, halka zulmediyordu. Ancak tam o sırada Fransa'nın yönetim řekli tamamen deęiřerek halk, bűtűn Avrupa devletlerine meydan okumaya kalkıřtıęından,

Nemse bizimle eski sınırlara dönülmek şartıyla barış yaptı. Bir müddet sonra da, Özi nehri yerine Turla (Dinyester) nehrinin sınır kabul edilmesi şartıyla Rusya ile Yaş Antlaşması yapıldı.

Karışıklığın biri bitmeden diğeri ortaya çıkıyordu. Yeni Fransız hükümetinin generali meşhur Napolyon Bonapart, İngilizlerin Hint yolunu kapatmak için Mısır'ı zapt etmiş ve devletimizi uğraştırmak için Akka Kalesi'ni kuşatmıştı. Sultan Selim'in örnek olması için kurduğu nizam-ı cedid askerleri Akka'yı müdafaada çok yararlılık gösterdiğinden, düzenin düzensizlikten ne kadar iyi olduğu görülmüştü. Bu durum yeniçeri zorbalarının nizam askerine olan kinlerini artırmıştı.

Bir müddet sonra İngilizlerin yardımıyla Fransızlar Mısır'dan çıkarıldı ise de, Osmanlı ordusuyla Mısır'a gitmiş olan Kavalalı Mehmet Ali Ağa adında dirayetli bir gönüllü subaşı orada kaldı. Gittikçe nüfuzu artıp Mısır'ı ele geçirdiğinden, onun isyana kalkışmaması ve üzerine asker göndermek mecburiyetinde kalınmaması için, kendisine Mısır Paşalığı tevcih edilmesi uygun görüldü. İşte Mısır valisi Meşhur Mehmet Ali Paşa bu şekilde ortaya çıktı.

Mevcut sıkıntı yetmiyormuş gibi Arabistan'ın Necd bölgesinde Vehhabiler çıkıp Hicaz taraflarına saldırmaya başlamışlar, hac için gelenlere eziyet etmeye başlamışlardı. Yanya tarafında vali olan Tepedelenli Ali Paşa da, devlete karşı bozgunculuk göstermeye başlamıştı.

Mısırdan Fransa'ya döndükten sonra Fransa imparatoru olan Bonapart, Osmanlı Devleti'yle iyi geçinmek için, İstanbul'a elçi gönderdi. O dönemde Fransa ile savaşmak üzere olan İngilizler bundan endişelendi. İngiliz donanması, Çanakkale Boğazını geçip Marmara'ya girdiyse de, cesur padişahın gayretiyle İstanbul ve Üsküdar kıyısına toplar dizilerek karşı konulmaya hazırlandı. Bu yüzden İngiliz donanması bir şey elde edemeyerek geri döndü.

İngiltere ile beraber Rusya da devletimizle savaşa kalkıştı. Ruslar, Hotin ve Akkirman kalelerini aldılar. Bu savaşlarda da, Sultan Selim'in Nizam-ı Cedid askeri çok işe yaradı.

2. Sultan IV. Mustafa

Nizam-ı Cedîd'in işe yaradığı görüldükçe yeniçerilerin düşmanlıkları artıyordu. Hicretin 1222/1807, saltanatının on dokuzuncu yılında Sultan Selim saltanatı terk etti. Yerine I. Abdulhamid'in şehzadesi Sultan IV. Mustafa tahta çıktı. III. Selim'in izlediği siyasetin devletin geleceği olduğunu bir çok kişi anlamıştı. Tuna taraflarında olan Bayraktar Mustafa Paşa, ordu ile İstanbul'a kadar gelerek isyan çıkaran Kabakçı edepsizini ortadan kaldırdı.

Bu sırada Sultan Selim şehit olmuştu ve bir yıl kadar hükümette kalan Sultan Mustafa saltanattan feragat etmişti. Yerine Sultan Selim'in gözetiminde yetişen ve onun devletin ıslahı hakkındaki düşüncelerini bilen, Sultan II. Mahmud Hazretleri 1223/1808 tarihinde atalarının tahtına oturdu. III. Selim'in halim, selim olmasına karşın, onun şiddetli bir karaktere sahip olması, ıslahât konusundaki çalışmalarında başarılı olmasına katkı sağlamıştır.

3. Sultan II. Mahmud

Haklı olarak devletimizin ikinci kurucusu olarak kabul edilen II. Mahmud Hazretleri, tahta oturdukları günden itibaren ıslahât uygulamasını düşünmüşse de, bir süre daha eski kötülükler devam ettiği için, amacını gerçekleştirmede başarılı olamamıştı.

Sadrazam Bayraktar Mustafa Paşa, yeniçerilere olan düşmanlığını kimseden gizlemeyerek binlerce eyalet askeri ile gelmiş olduğundan, zorbaları yola getirme arzusunda olduğunu herkese söylüyordu.

Bayraktar'ın istemesi ile bütün vilayetlerden komutan ve beyler İstanbul'a getirilerek Padişah'a sadık kalacaklarına yemin ettirildi. Sultan Selim zamanında, yeniçeriler tarafından ortadan kaldırılan nizam-ı cedid askerinin yerine, Sekbân unvanıyla yeni ordu kurulmaya başlandı. Fakat Bayraktar'ın

düşmanları da yavaş yavaş kendisine güven vermek suretiyle, yanındaki eyalet askerlerini dağıttırdılar. Sonra da yeniçeriler ayaklanarak Bayraktar'ı konağında yaktılar. Üç günlük çatışmadan sonra da yeni Sekban askerlerini tamamen öldürerek yine eski edepsizliklerine devam ettiler.

Bu dönemde Sultan Mustafa da vefat etti. Sultan Mahmud'tan başka Osmanlı ailesinden kimse kalmadı.

Fransa İmparatoru Napolyon Bonopart, Rusya ile anlaşığından Rus hükümdarı I. Aleksandr, devletimize harp ilan etti. 1225/1810 yılında hem Rumeli, hem de Anadolu'da Rusya ile savaşmaya başlandı. Üç yıl süren bu çatışmalar neticesinde askerimizin düzensizliğinden, ordumuz yenildi. Sırp Hıristiyanları da Kara Yorgi isminde birinin etrafında toplanarak isyan etmişler, devleti rahatsız ediyorlardı. Nihayet Fransa ile Rusya arasında savaş çıktığından, Ruslar bizimle Bükreş'te anlaşma yaptı. Turla Nehri yerine Prut Irmağı sınır kabul edilerek Besarabya¹⁸ Ruslara terk edildi. Aynı şekilde Eflak-Boğdon üzerinde Rusya'nın himaye hakkı kabul edildi ve Sırlara da bazı imtiyazlar verildi.

Sırlar bu imtiyazlarla yetinmeyerek yeniden isyan çıkardıklarından 1237/1821 yılında devlete vergi vermek şartıyla orası da Eflak ve Boğdon gibi bir prenslik haline getirildi.

Arabistan'da Vehhabiler, Mekke ve Medine'yi ele geçirmek, Kabe'yi yağma etmek ve Hacca gidenleri öldürmek gibi binlerce kötülük ediyorlardı. Sultan II. Mahmud, Mısır valisi olan ve oradaki Kölemenleri ortadan kaldırarak idareyi sadece kendi elinde toplamış olan Mehmet Ali Paşa'yı, Vehhabiler üzerine gönderdi. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, bu asilerin üzerine giderek Haremeyn'i ellerinden kurtardı ve isyanı bastırdı.

---

¹⁸ Günümüzdeki Moldavya'nın tarihteki adıdır.

Yanya taraflarında vali olan Tepedelenli Ali Paşa da, III. Selim zamanından beri bozgunculuk yapmaktaydı. Sultan Mahmud devrinde ise, devletin verdiği emirleri dinlemeyerek istediği gibi davranmaya başlamıştı. En sonunda oranın da düzene sokulması için, Ali Paşa üzerine asker gönderildi. Neticede Ali Paşa öldürülerek Yanya tarafları itaat altına alındı. Fakat oralara ekilmiş olan fesat tohumu Yunan isyanının büyümesine sebep oldu.

Mora isyanı çok uzun sürmüş, Rum gönüllüler Çeşme'de Osmanlı Donanmasını yakmışlardı. Adalarda da isyan çıkmıştı. Sakız Adasındaki isyan bastırılarak bir çok esir alındı. Nihayet Mora isyanını tamamen bastırmak için, idaresi Mısır valisinin oğlu İbrahim Paşa'ya verilerek Rumlar itaat altına alınmaya çalışıldı.

Bu sırada Sultan Mahmud da, yeniçeri zorbalarını ortadan kaldırmayı düşündüğünden yeniçeriler arasında hala bozulmamış olanlarını düzenli askerî sisteme dahil etmeye karar vermişti. Bu karar Hazreti Padişahın da tahmin ettiği gibi yeniçerilerin yine kazan kaldırarak At Meydanı'nda toplanmalarına neden oldu. Fakat artık herkes, şehir halkına zorbalık yapan, savaşlarda hiçbir işe yaramayan bu haşarâttan bıkmış olduğundan bütün halk, Sultan Ahmed Meydanı'nda dikilen Sancak-ı Şerif altında toplandı. Kışlalarına sığınan ve teslim olmayı kabul etmeyen yeniçeri zorbaları topa tutuldu. Ele geçirilenler de öldürüldü. Sonunda dört bin kadar kişinin öldürülmesiyle devletin düzen ve intizamı sağlandı (1241/1826).

Ne var ki, Mora isyanı oldukça uzamıştı. Yunanlıların yenilmeye başladığını gören Avrupa devletleri açıktan açığa asileri desteklemeye başlamışlardı. Sonunda Fransız, İngiliz ve Rus donanması birleşerek Navârin'de hiçbir gerekçe yokken donanmamızı yaktıktan sonra, Yunanistan'ın bağımsızlığını onayladılar. Devletimiz bunu kabul etmek istemedi. Ancak askerî açıdan zayıf olduğumuzdan, Rusya bunu bahane ederek yine bize savaş ilan etti. Rus orduları Edirne'ye doğru yürüdü. Sonunda Edirne Antlaşması'yla, Anadolu'da Ahıska tarafları ile Rumeli'de Besarabya'nın kalan kısmı bırakmak ve Yunan Krallığı da resmen tanınmak şartıyla anlaşma yapıldı.

Bu arada Mısır valisi Mehmet Ali Paşa da, devlete isyan ederek Akka ve Konya'da devletimize karşı çıkmıştı. Mısırlı İbrahim Paşa Kütahya'ya doğru yürüdüğünden, Sultan Mahmud, Rusya ile ittifak etmek ve Hünkar İskeleyi Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı.

Sonunda Mehmet Ali Paşa ile de anlaşarak Adana'ya kadar Suriye idaresi ona bırakıldı. Fakat Sultan Mahmud bu şekilde iktidarına rakip olan bir valiyi çekemediğinden, Hafız Paşa komutasındaki bir orduyu Mısır üzerine gönderdi. Bu ordu Nizib kuşatmasında İbrahim Paşa'ya yenildi ise de, bu yenilginin haberi gelmeden 1255/1839 tarihinde II. Mahmud vefat etmişti. Yerine büyük şehzade Abdulmecid Han Osmanlı tahtına çıktı.

Sultan Mahmud, Osmanlı Devleti'nin en büyük padişahlarından biridir. Ettiği hizmet çok büyük olup, devletimizin gelecekteki büyüklüğünü sağlayacak olan hazırlıkları da yapması ayrı bir meziyettir. Askerî konuda eksikliklerimiz olan, askerî ve tıp okullarımız ile yeni yönetimimizin temellerini hep Sultan Mahmud atmıştır. Herkese eşit olan adalet ve siyaseti, kendisine *Adli* (adaletli) unvanını kazandırmıştır.

4. Sultan Abdulmecid Devri

Sultan Abdulmecid Han Hazretleri tahta çıktığında on sekiz yaşında bir gençti. Bununla beraber akıl ve dirayeti, devleti, tecrübeliler gibi tedbir ve dikkatle idare edebilecek derecede olduğundan, babasının başladığı islahât kendi zamanında tam manasıyla gerçekleşti.

Tahta oturduğunda Mısır meselesi çok önemli olmuş, Nizib Savaşı'ndan sonra Mehmet Ali Paşa şımardıkça şıarmış, Kaptan Paşa olan Firarî Ahmed Paşa'nın donanma ile Mısır'a kaçması işi daha da kötüleştirmişti. Ancak Avrupa devletleri bu işe müdahale ettiler ve Mehmet Ali Paşa'nın Mısır ve Akka pašalıklarını alarak Suriye'yi bırakması, Londra'da toplanan bir konferansta kararlaştırıldı. Paşa bunu kabul etmediğinden İngiliz donanması Beyrut Limanındaki Mısır donanmasını yaktı ve Suriye'den Mısır askeri

çıkartıldı. Kendi hanedanının en büyük evladına kalmak ve bazı imtiyazlarla beraber yine Osmanlı Devleti'ne tabi olmak şartıyla, Mısır valiliği Mehmet Ali Paşa'ya verildi. Bunun karşılığında Mısır dışında ne kadar yer almışsa hepsi bıraktırıldı.

Mısır'ın bu şekilde imtiyaz kazanması Londra'da yapılan antlaşmaya bağlandığı gibi Boğazlar için de bir anlaşma yapılarak hiçbir yabancı devletin Çanakkale ve Karadeniz boğazlarından savaş gemisi geçirmeyeceği kararlaştırıldı. Böylece Rusya'nın Edirne ve Hünkâr İskelesi Antlaşmaları ile kazandığı boğazlardan gemi geçirme hakkı kaldırıldı.

Saltanatının ikinci senesinde meşhur Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın gayretiyle Gülhane Hatt-ı Hümayûn'u yayınlanarak Müslüman olsun olmasın, bütün halkın kanun karşısında eşit olduğu, kimsenin can ve malına dokunulmayacağı, yeniçerilerin çıkardıkları isyanlar zamanında yerleşmiş olan kötü uygulamaların kaldırıldığı ilan edildi. Bundan sonra da idarenin her yönden ıslahına, askerî disiplinin sağlanmasına, vergilerin düzenlenmesine dair kanunlar yapıldı, bazı okullar açılarak halkın ilerlemesine çalışıldı.

Oysa Rusya, devletimizin bu şekilde ilerlemesini ve kuvvetinin gittikçe artmasını istemiyordu. Eski zayıflık yerine şimdi gücümüz artmıştı. Örneğin Sultan Abdulmecid Han Hazretleri, Nemselilere ve Ruslara yenilen binlerce Macarlıyı himaye edecek kadar güç ve direnç göstermişti.

Ruslar, Vidin üzerinden Sofya'ya yürümeğe istemelerine rağmen, Serdar Ömer Paşa, Oltanca ve Kalfât savaşlarında düşmanımızı ağır bir yenilgiye uğrattı. Silistre'yi kuşatan Rus ordusu da Osmanlı askerlerinin kahramanlığına dayanamayınca, ordularımız Eflak'a girdi. Devletimizin Rusya'ya karşı cesaretle mücadelesi, Avrupalıların ilgisini üzerimize çekti. Rus donanmasının Sinop'taki Osmanlı donanmasını kancıklıkla yakması üzerine Fransız, İngiliz ve İtalya'daki Sardunya Krallığı, Rusya'ya savaş ilan etti. Dostlarımızın orduları Kırım'a çıktı. Rusya mağlup oldu. Gayet sağlam olan Sivastopol Kalesi ile Kırım'ın bir çok yeri ele geçirildi. Ruslar da bizden Anadolu'da

Kars Kalesi'ni almışlarsa da, askerimizin Kars'taki kahramanlıkları Silistre'deki kahramanlıklarından aşağı kalmamıştır.

Nihayet 1273/1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile Kırım Rusya'ya, Kars da bize bırakıldı. Rusya'dan Beserabya alınarak Eflak ve Boğdon ile birleştirilip *Memleketeyn* adıyla, devletimize bağlı bir beylik haline getirildi. Sırbistan'ın da muhtariyet yönetimi yenilendi. Karadeniz'de de ne devletimizin, ne de Rusya'nın donanmasının girmemesine karar verildi ki, bu yasaktan asıl zararı Rusya görüyordu.

Savaşla istediğini elde edemeyen Rusya, gizlice ortalığı karıştırarak Karadağlılar'ı ayaklandırdı. Bir kısım Yunan eşkiyası da, Turhale taraflarına geldi ise de isyan bastırılarak işler düzene sokuldu. Bununla beraber Cebel-i Lübnân ile Şam taraflarında Müslümanlar, Dürzüler ve Katolik Marunîler arasında çatışma çıkıp çok kan döküldüğünden, İngilizler Dürzileri himayeye, Fransa İmparatoru III. Napolyon da Beyrut'a asker göndermeğe kalkıştı. Ancak oraya Fuât Paşa gönderilerek dikkatsizlikle karmaşaya neden olanlar cezalandırıldı ve kötülük ortadan kaldırıldı.

Bu sıkıntılar esnasında ancak kırk yaşında olan Hazreti Padişah vefat ederek yerine kardeşi Sultan Abdulaziz Han tahta çıktı (1277/1861).

Sultan III. Mustafa döneminde düşünülen, III. Selim zamanında teşebbüs edilen ve II. Mahmud zamanında başlatılan ıslahât tam manasıyla bu gayretli padişahın devrinde hakkıyla yapıldı ve sonuçlar alınmaya başlandı. Bu konuda vezir Mustafa Reşid Paşa büyük hizmet ederek kendisini Sokullulara, Köprülülere ve Koca Râğıplarla bir tutacak dirayeti gösterdi. Bu vezirin güzel tedbirlerini takdir eden, halka bütün gücü ve hamiyeti ile çalışan Sultan Abdulmecid'in devletimize ettiği hizmet, kendisini sonsuza kadar rahmetle andıracak derecede büyük ve takdire şayandır.

- SONUÇ -

Yukarıda gördüğümüz üzere, devletimiz üç yüz yıl karadan ve denizden bir çok yer fethederek Avrupa'yı titrettikten sonra yeniçerilerin zorbalığı yüzünden, eyaletlerde asayişin ve idarenin bozulmasıyla büyük karışıklığa uğradı. Köprülü Mehmet, Fâzıl Ahmed, Mustafa ve Hüseyin Paşaların gayretleriyle bunun biraz önüne geçildi. Sultan II. Mahmud Han Adlî de fitne ocağını kökünden kaldırdığından, bir çok hayırlı işler başarıldı. Sultan Abdulmecid Han devrinde ise, iki yüz yıldır devamlı devlete kötülükten geri durmayan Rusya'ya karşı zafer dahi kazanıldı.

Şu son yirmi otuz yıllık hâdiseler henüz tarihe mal olmadığından, Sultan Abdulaziz Han'ın tahta çıkışıyla kitabımız son buluyorsa da, burada veli nimetimiz padişahımız Efendimiz Hazretlerinin tarihimizde nasıl bir yer tutacaklarını söylemeyi görev biliriz.

Sultan Abdulaziz Han zamanında bir çok ıslahât yapılmasına rağmen, bir takım sıkıntılar devleti çok uğraştırmış, sonunda adı geçen şehinşâh da bazı hain ve kindar alçakların kötülüğüne kurban gitmiş ve şehit olmuştur. Bu yüzden yeniden bir takım sıkıntılara uğrayan devletimizin layık olduğu büyük makama çıkarılması görevi, bu gün halife ve padişahımız olan Sultan II. Abdulhamid b. Abdilmecid Han Hazretlerine kaldı.

Padişahımız tahta çıkışının başında, geçmişten miras kalan gaileler dolayısıyla Rusya ile savaşmaya, Ayastefonos ve Berlin antlaşmalarını imzalamak zorunda kalmasına rağmen, asla zayıflık göstermemiş, gece gündüz devletin ıslâhı için çalışmış, düzeni bozulan orduyu gayet güzel nizamlarla düzenlemiş, silahlar yenilenmiş ve karargahlar güçlendirilmiştir. Malî işleri

yoluna koyup, devletimizin itibarını yükseltmiştir. Tahta geçmesi ile eski faizleri bile verilmemekte olan borçların faizini adaletle belirlemiş ve ödemiş olduğundan dost ve yabancıların takdirlerini kazanmıştır. Mahalli idareler düzene konuldu. Mahkemeler ıslah edilip adli işlerimiz mükemmel kanunlarla düzeltildi. Madeni paralara düzen getirildi. İdarenin her yönü ile ilgili bir çok kanun yapılmak suretiyle, devletimizin itibarı ve haysiyeti yerine geldi. Yabancı devletlerle olan münasebette de akıllıca bir siyaset izlenerek Padişahımızın adaleti, hakkaniyeti, güzel idaresi sadece ona sadık olan tebaanın dilinde değil, dost-düşman bütün yabancı milletler arasında ata sözü yerine geçti.

Bu âdil Padişah, en büyük gayretini, devletin özü demek olan eğitime gösterdi. Bu sayede yeniden bir çok okul açıldı, eskiler de düzene sokuldu. Herkes düşünce olarak büyük gelişme gösterdiği gibi terakkinin en önemli yolu olan ilim ve eğitim halk arasında yayıldı. Bir çok faydalı eser ortaya çıktı. Sayesinde terbiye ve eğitim gördüğümüz, adam olduğumuz ve lütfüyle geçindiğimiz böyle büyük bir veli nimete ne kadar sadık olsak, ne kadar sevgi ve saygı göstersek, ne kadar hayır duada bulunsak azdır. Müslüman olduğumuz için halifemize riayet ve Osmanlı olduğumuz için Padişahımıza itaat ve insan olduğumuz için de insanlık değerlerini bu seviyeye çıkaran, kemâlât ve özelliklerine dünyayı hayran bırakan böyle büyük, çalışkan zata dua ve zikre devam etmek, en mukaddes görevimizdir. Yüce Allah, o mukaddes varlığın bedenine sıhhat ve yerine getirdiği hayırlı işlerde başarılar nasip etsin. *Amin bi hüürmeti seyyidi'l-Mürselin.*

(Veli nimetimiz Gazi Sultan II. Abdulhamid Han b. Sultan Abdulmecid Han Efendimiz Hazretleri)

Doğum Tarihi Tahta Çıkış Tarihi

16 Şaban 1258 (21 Eylül 1842) 19 Ağustos 1292 (11 Şaban 1293)

OSMANLI PADİŞAHLARI

		Saltanat Süreleri		
		Sene	Ay	Ömürleri
1. Gazi Sultan I. Osman	699-726/1299-1326	26	--	70
2. Sultan Orhan	726-761/1326-1359	35	--	75
3. Hüdâvendigâr Sultan I. Murat	761-791/1359-1389	30	1	65
4. Yıldırım Sultan I. Beyazıt	791-805/1389-1402	14	--	44
5. Çelebi Sultan I. Mehmet	816-824/1403-1421	8	--	43
6. Sultan II. Murat	824-855/1421-1451	30	6	49
7. Fatih Sultan Mehmet	855-886/1451-1481	31	--	53
8. Sultan II. Beyazıt	886-918/1481-1512	32	--	67
9. Yavuz Sultan Selim	918-926/1512-1520	8	8	51
10. Kanunî Sultan Süleyman	926-974/1520-1566	48	--	74
11. Sultan II. Selim	974-982/1566-1574	8	6	53
12. Sultan III. Murat	982-1003/1574-1595	20	8	50
13. Sultan III. Mehmet	1003-1012/1595-1603	9	2	38
14. Sultan I. Ahmet	1012-1026/1603-1617	19	--	28
15. Sultan I. Mustafa	1026-1027/1617-1618	--	3	--
16. Sultan II. Osman	1027-1031/1618-1622	4	4	18
-İkinci defa Sultan Mustafa	1031-1032/1622-1623	1	4	47
17. Sultan IV. Murat	1032-1049/1623-1640	16	11	31
18. Sultan I. İbrahim	1049-1058/1640-1648	8	9	34
19. Sultan IV. Mehmet (Avcı)	1058-1099/1648-1687	40	5	53
20. Sultan II. Süleyman	1099-1102/1687-1691	3	9	50
21. Sultan II. Ahmet	1102-1106/1691-1695	3	9	54
22. Sultan II. Mustafa	1106-1115/1695-1703	8	1	41
23. Sultan III. Ahmet	1115-1143/1703-1730	27	11	65
24. Sultan I. Mahmud	1143-1168/1730-1754	24	11	60
25. Sultan III. Osman	1168-1171/1754-1757	3	--	61
26. Sultan III. Mustafa	1171-1187/1757-1774	16	9	58
27. Sultan I. Abdulhamid	1187-1203/1774-1789	15	8	66
28. Sultan III. Selim	1203-1222/1789-1807	18	9	48
29. Sultan IV. Mustafa	1222-1223/1807-1808	1	3	30
30. Sultan II. Mahmud (Adli)	1223-1255/1808-1839	32	1	55
31. Sultan I. Abdulmecid	1255-1277/1839-1861	22	8	40
32. Sultan I. Abdulaziz	1277-1293/1861-1876	15	5	48

